

Барыс Пятровіч

Плошча

Гісторыя аднаго каханьня

Вільня
2010

УДК
ББК
П

Плошча. Гісторыя аднаго каханьня. – Вільня, 2009.
– 124 с.

ISBN

"Плошча" – распoved пра адное каханьне, якое здары-
лася ў Беларусі на пачатку XXI стагоддзя...

ISBN

© Барыс Пятровіч, 2010

Частка першая.

Жыцьцё па-за часам, альбо Сълед стралы.

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“...І гэтая каша вакол – гэты хаос! – называеца жыцьцём?! Няўжо дзеля такое бязмэтнае мітусыні я і прыйшоў у гэты съвет?..

Усё абрыйдла. Абрыйдла...

Не магу хадзіць па вуліцах гэтага гораду, не магу бачыць гэтых людзей, якім нічога ня трэба, абы толькі іх не чапалі, абы ціха...

Не магу глядзець тэлевізар. Асабліва аптыманьні пра тое, як добра мы жывем. Не магу бачыць і чуць гэтага чалавека...

Але што я магу? І што мы можам увогуле?

Нічога... Хіба зьнікнуць па ягоным загадзе...

Божа, што я пішу? Ня дай Бог запісы гэтыя прачытае яшчэ нехта... Зьнішчыць іх, зьнішчыць, зьнішчыць зараз жа...

Маўчаць... маўчаць... маўчаць! “Молчи скрываіся і тас, і чувства, і мечты свои...” – вось дэвіз нашага часу. А можа, і дэвіз усіх часоў і народаў.

Дэвіз выжыванья.

...Божа мой! Я ж сам такі, як і іншыя...”

На даху шматпавярховіка сядзеў чалавек і глядзеў уніз, туды, дзе за туманам ці аблокамі павінна была быць зямля – дрэвы і асфальт, клумбы і сцяжынкі, пасыпаныя бітай цэглай. Ён ведаў, што там гэта ёсьць,

але ня бачыў нічога, апроч малочна-шызае пухнатае смуглі, што жыла: рухалася, плыла, перакочвалася, распаўзалася, аднак не зьнікала. Чалавек залез сюды, каб скончыць жыцьцё самагубствам і прырода спрыяла таму: да глыбокіх дрэваў і клумбаў скочыць было б страшна, а ў бліzkую бель – зусім не: як у ваду, з якой ёсьць надзея на вяртанье, на ўсплыцьцё. “Гэта добра, калі ў любой сітуацыі застаецца надзея, нават калі сітуацыя безнадзейная, – думаў чалавек, апускаючы ногі ўніз і ўладкоўваючыся зручней на краі даху, – нездарма кажуць, што надзея памірае апошній, дык няхай і для мяне яна памрэ разам са мною...”

З туману ці воблака вынырнула птушка – бусел. Адкуль тут, у горадзе, на вышыні дваццаць шостага паверху ўзяўся бусел? Што за знак? “Ніколі не здавайся!” – згадаў чалавек малюнак у адной з газетаў, на якім зашчэмленая дзюбай жаба лапкамі ашчаперыла шыю бусла. “Так, я – жаба... У дзюбее бусла... Але – лёгка сказаць: не здавайся!..” Самагубцаў ня любяць ні ў адной з рэлігіяў, калі гэта самагубства, а не асьлепленая верай прылюдная ахвяра нейкаму боству. Самагубцаў хаваюць асобна на вясковых могілках – нават за могілкамі, за агароджай. І калі яго зараз нехта саштурхнє наўмысна, каб адпомсыцца за нейкі грэх, ці ён сасылізне з мокрага даху, сам не жадаючы таго, усё роўна яго паліцаць за самагубцу...

Чалавек глядзеў уніз, і яго вабіла глыбіня пад нагамі, яму хацелася памацаць яе, паспрабаваць на дотык, ён, падобна, на момант забыўся на мэту, з якою прыйшлоў да краю гэтага даху, хоць у дадзеным выпадку мэта і жаданье супадалі цалкам. Чалавек ніколі ня бачыў, што бывае з тымі, хто скочыў з дваццаць шостага паверху і “прызямліўся” на дрэва, клумбу, асфальт... але ён мог уяўіць сабе скамечанае, уплюснутае, размазанае цела і раскінутыя ва ўсе бакі

праменьні крыві, што ня вытрымала ціску і вырвалася вонкі. Асабліва яскрава ўявіў ён жменю выплюхнутых мазгоў на асфальце – сылізкіх і брыдкіх. Ён уяўляў сабе гэта некалі, чытаючы ў Хармса пра бабулек, што па адной выкідваліся з вакна... А цяпер ён глядзеў уніз, у туман, і бачыў, як прыкрываючы вусны рукою, каб не званітавала, да ягона гцела падыходзяць цікаўныя жанчынкі і як плача бабулька з суседняга газетнага шапіку, што пазнае ў ім свайго штодзённага пакупніка, пазнае па вонратцы і асидзе на недалёкую лаўку, сыцяўшы рукамі грудзі, каб ня выскачыла сэрца... Набываючы газеты, ён зауважаў у ейных вачах зайдзрасць да ягонае маладосьці. Бабулька нібыта міжволі лічыла наперад, колькі засталося восеняў ёй і вёснаў яму. Бачна было, што яна добра пажыла на зямлі, ёй было пра што згадаць і пашкадаваць пра тое, што да яе ніколі ня вернецца, бо перайшло да такіх, як ён... Ён бы аддаў бабульцы сваю маладосьць, калі б ёю можна было падзяліцца, як сольлю, як хлебам, бо навошта яна яму цяпер...

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Жыцьцё – рака між крутых берагоў. Чалавек – лодка, што плыве па гэтай рацэ. Бывае, лодка прыстae да берагу, бывае, разъбіваeца аб яго, але найчасцей проста плыве па плыні... I амаль ніколі – супраць...

У каго я прачытаў прыблізна гэтыя радкі – ня памятаю. Спачатку пагадзіўся. Потым падумаў: *не, штосьці ў гэтым параўнанні ня так.*

Жыцьцё – рака... Можа быць. Чалавек – лодка... Прыгожа, але... Можа, усё-ткі рыбіна ў гэтай вадзе?

...Можа, усё ж не бязвольная рэч, а істота, якая ня толькі плыве па плыні, а нешта ў стане зъмяніць?

Ну, калі ня рыбіна, дык хоць бы лодка з лодачнікам, які ёсьць душа і воля, які можа плыць па

плыні хутчэй, а можа, скіраваць лодку і супраць плыні...

*Не, таксама няўдала... Хай лепей так: “Жыць-
цё – рака, а чалавек у ёй – чалавек. Можа, плыць
на плыні, можа, супраць, можа пераплыць раку, а
можа – стаяць на беразе і назіраць за плынню”.*

Часу? Жыцьця...

*Стаяць і назіраць, і ніякім чынам ня ўмешваца.
Ні ў што. Ці ж ня гэта роля творцы...”.*

Ён глядзеў у туман і радаваўся яму. Там, унізе, ён ведаў пэўна, дзясяткі людзей праходзяць у гэту хвілю паўз дом, але яго ніхто ня бачыць. Калі б было сонечна – яму б не далі мажлівасці вось так спакойна пасядзець і падумаць. Абавязкова нехта згледзеў бы яго і сабраўся натоўп, людзі паказвалі б на яго рукамі, пальцамі, пазіралі, прыкрыўшыся ад сонца даланёй, і ён даўно ўжо скочыў бы ўніз, каб не расчароўваць іх... А так у яго ёсьць час проста пасядзець і палюбавацца туманам, які зъліваецца з воблакамі, які такі густы, што зямлі не відаць, та-кі роўны, што схаваў пад сабою ўсе колеры, такі белы, што на ім можна пісаць, як на паперы, як на сьнезе з вышыні натуральным жоўтым колерам... Ён не зьбіраўся гэтага рабіць, бо ведаў, што краплі правалацца бяз съледу, проста зьнікнуць унізе, як зьнікне і ён, калі скочыць. “Калі скочыць? Калі? Цяпер? Калі, дык цяпер...” – ён нават у думках, павольна-разважных адцягваў тую апошнюю хвілю на потым, і паступова ў ім пасялялася памкненіне: а можа і не съпяшацца, можа, пажыць яшчэ, можа вярнуцца тым шляхам, якім прыйшоў сюды – дзьверы, лесьвіца, ліфт, прыпынак трамейбусу... Ня ўсё, далёка ня ўсё яшчэ зроблена з таго, пра што некалі марылася, і да ажыццяўлення чаго нішто не перашкода... Нават... Так, нават тое, зьнешняе... Але ён жыў, і мары ягоныя, між іншым, з кожным днём

жыцьця драбнелі: на пачатку, у дзяцінстве, калі перад ім быў адкрытым увесь сьвет і не было нічога недасягальнага, ён марыў стаць презідэнтам краіны – тады якраз пайшла мода на презідэнтаў, бо Савецкі Саюз распадаўся і кожная дзяржаўка з'яўмела свайго лідэра. Потым, падрастаючы, захацела яму быць (стаць) дырэктарам буйнога банку, потым рэдактарам найпапулярнай газеты, не, лепей – праста пісьменнікам, далей – вядомым музыкам, затым – лепшым футбалістам мясцове каманды... Мары драбнелі і кожная з іх у свой час адпрэчвалася, бо работала зразумела, што яна недасягальная, бо, каб стаць некім, мала было жадаць таго ў мірах, патрэбна было яшчэ і рабіць нешта, прынамсі, працаўца, працаўца, працаўца (і над сабой таксама!) бясконца. У разуменьне “праца”, “працаўца”, уваходзіць і “вучоба”, “вучыцца”, што ёсьць працай ня меншай за ўласна працу, аднак яго загубіла лянота, звычайная лянота, якая ёсьць спакусаю нічога не рабіць: не вучыць урокі, а паглядзець тэлевіzar, не чытаць кнігу, а пагуляць у футбол; а потым яшчэ дадаўся кампутар, які скарыстоўваўся ня дзеля працы, а як дадатковая цацка з безъежнай колькасцю гульняй. Час зъядаўся, ужо было пара чагосыці дабіцца ў жыцьці, ягоныя аднакласнікі і сябры падымаліся па службовых лесьвіцах, што да пэўнага часу вядуць толькі ўверх, а ён усё ніяк ня мог атрымаць вышэйшую адукацыю, хоць памяняў чатыры універсітэты. Спачатку паступіў на юрфак – найпрамы шлях у презідэнты, у леніны – але правучыўся ўсяго семестр: персыптыва стаць адвакатам яго расчараўала, забраў дакументы і падаўся ў медуніверсітэт: усе вялікія пісьменнікі, якія яму падабаліся, былі ўрачамі: Чэхаў, Булгакаў etc. Вытрымаў год, і зубрэньне съпецтэрмінаў ды назваў костак на латыні яго дабіла: калі хочаш быць пісьменнікам альбо журналістам – паступай на філфак ці журфак, а навошта мучыць

галаву ў медінстытуце, сущешыў сябе ён... Паступіў на філфак, адвучыўся год, усё добра, адносна лёгка і прыемна, але захварэў – акадэмка, – вярнуўся, пачаў піць са старымі сябрамі – такі ён філфак для хлопцаў, засыпелі п’янім раз-другі, выключылі. Аднавіўся, зноў запіў, пайшоў у акадэмку... Тым часам пачала яму падабацца музыка, навучыўся граць на гітары, на флейце, на іншых дудках кшталту жалейкі, пачаў сам рабіць сабе дуду і ліру. Зрабіў амаль, але так і ня скончыў. Паступіў ва ўніверсітэт культуры, пайграў у ансамблі, што ездзіў па вясельлях, але і гэтае лабухства яму хутка абрыйдла... Уладкаўся на працу вахцёрам у нейкі інстытут – праектны ці архітэктурны, няважна – і падчас дзяжурства пісаў вершы і прозу. Да пары, да часу нікому не паказваў, пакуль не даведаўся, што пры інстытуце ёсьць гурток аматараў літаратуры “Агмень”, у які зьбіраюцца штотыдзень па серадах пачаткоўцы і чытаюць – кожны – свае творы, і абмяркоўваюць іх, бывае, з удзелам “мэтраў”. У бліжэйшую сераду ён і пайшоў на паседжаныне гуртка са сваім нататнікам, куды загадзя перапісаў тое, што лічыў лепшым, што сам любіў перачытваць, часам, нават думаючы: няўжо гэта я напісаў?.. і лічачы, што больш гэтак ён ніколі ня зможа напісаць... Кіраваў гуртком яшчэ не стары, але ўжо зусім сівы чалавек гадоў сарака пяці з выгляду, невысокі, таўставаты, але дужа рухавы, які любіў, каб яго называлі “дзедам”. Ягоныя чорнавалосыя заграбастыя руکі з шырокімі далонямі і тоўстымі пальцамі яму адразу не спадабаліся: чалавек з такімі рукамі (не зважаючы ўжо на фігуру, на ўвесь зьнешні выгляд) – ня можа быць паэтам – падумаў ён. Мясыніком – так, а паэтам – не. Між тым, прозвішча Дзеда было яму вядомым, ён часта сустракаў яго на старонках часопісаў і вершы ягоныя з аднастайні-паўтаральнімі дзеяслоўнымі рыфмамі да гэтага знаёмства здаваліся яму цікавымі,

прынамсі, ён іх не мінаў. Можа быць, гэтак, як яго, сустракалі тут кожнага, каб адразу паказаць мейсца і крыху падсекчы распушчаныя крылы, але выйшаў ён паслья паседжаньня гуртка і чытаньня сваіх вершаў чырвоны, нібыта ашпараны. Ён мог бы аспрэчыць кожную, як ён лічыў “прыдзірку”, “прычэпку”, даказаць, што тыя “неправільнасці”, якія яны заўважылі, ён зрабіў наўмысна, бо “правільна” пісаць яму ня хочацца – не цікава, але ён змоўчаў, не абараняўся, а паколькі вершы ягоныя былі пакінутыя на “дэсерт” – чытаў ён апошнім, дык і паказаць сябе на абмеркаваньні іншых ён ня змог: у чаканьні сядзеў моўчкі. Карапей, на наступнае паседжаньне ён не пайшоў і стараўся гурткоўцам на вочы не паказвацца, хоць вершы пісаць ня кінуў. Упершыню ў жыцьці захацелася яму некаму нешта даказаць (ці ня той, таксама сарамлівай, дзяўчыне, што чытала вершы на паседжаньні першай, тонкім галаском, які так прыгожа зрывалася ледзь не на піск... так, вось яе якраз ён і хацеў бы пабачыць, але толькі паслья сваёй публікацыі ў паважаным выданні...). Увечары ён папрасіў у суседа-журналіста непатрэбную таму, бо замененую на кампутар, друкарку, і адным пальцам выстукаў сем сваіх вершаў на паперу. “Сем – магічная лічба, але восем – лепш”, – падумаў, і дадрукаваў яшчэ адзін. Назаўтра занёс іх у рэдакцыю часопісу, яму паабязцалі адказаць ці даць знак, калі прымуць да друку, і... пра іхні лёс ён і па сённяня нічога ня ведае.

З “Дзёнінка” Аляксандра К.

“Чаму я пачаў пісаць па-беларуску? Відаць, як і большасць, не могу даць адказу на гэтае пытаньне, хоць цікава – чаму яно ўвогуле ў нас паўстае? Здавалася б, гэта так натуральна: родная мова, мова дзяржавы, тытульной нацыі...”

Ня ведаю, як у іншых, а ў мяне неяк само сабою пайшло. Гены, напэўна. Ці вёска, бабуля з дзедам.

Меншы быў, не задумваўся, проста пісаў – так, як душа (галава) хацела: па-беларуску. Потым паспрабаваў – у класе дзяявітым – па-руску, атрымалася настолькі па-графаманску, што нават самому сорамна стала. Хочаш ня хочаш, а побач пайстаюць Ясенін з Маякоўскім, Яўтушэнка з Вазьнясенскім...

Адчуў, што па-беларуску нават нейк дыхаецца вальней і слова патрэбныя лягчэй знаходзяцца і гучаць не банальна...

Пазыней, на гуртку, кіраунік казаў, што ніхто з беларусаў, якія пісалі не на роднай мове, так нічога і не дабіліся ў іншых літаратурах. Ён меў на ўваже апошнія часы. Бо ў дзесятнаццатым стагоддзі такія прыклады былі: Міцкевіч – у польскай, Дастаеўскі – у рускай сталі класікамі.

А ў дваццатым стагоддзі – ніхто.

Але, хто ведае, калі б быў выбар, да прыкладу, у Міцкевіча, калі б была тады беларуская літаратура і не зьнішчалася мова, то ці ня стаў бы ён яшчэ больш значным для сусветнай літаратуры (не для польскай, а праз беларускую для сусветнай!) творцам, асобай, калі б пісаў на роднай мове?..”

На паседжаньне гуртка ён больш не пайшоў, але з дзяўчынаю тою вырашыў пазнаёміцца: запала яна яму ў душу, і нават лёгкі ўспамін пра яе адразу ж трапіткім матыльком біўся ў сэрцы, і не супакойваўся, узбуджаўся, нервы рэзаў сваімі крылцамі, як лёзамі, і прымушаў марыць, як убачыцца ён з ёю, як падыдзе, што скажа...

Усё было прадумана і ў чарговую сераду ён сеў на лаўку ў інстытуцкім скверыку і стаў чакаць, калі выйдуць гурткоўцы. Быў ціхі вечар, ён сядзеў пад вярбою, што нізка, ледзь не да саме ягонае галавы, апусыціла сваё доўгія драцяныя галінкі, але амаль не варушыла імі. Гэты спакой перадаўся яму, ён згадаў гурткоўцаў і пасыміхнуўся: ён зразумеў раптам, чаму

больш не пайшоў на іх паседжаньні: бо адчу там сябе значна старэйшым за ўсіх тых наўных дзетак на чале з Дзедам... Ён убачыў, што ня можа размаўляць з імі аднолькавай мовай, бо ня ведае іхніх “модных” цяпер слоўцаў, бо ня мае, як некаторыя, блогу ў інтэрнеце... Словам, дзед ён, а ня іхні кіраунік... Ён падумаў, што за апошнія гады, калі замкнуўся ў сабе, калі задзіночыўся, страціў нешта важнае, дагэтуль неўсьведамлёнае... А значыць, яму яшчэ і пагэтаму трэба цяпер абавязкова пазнаёміцца з тою дзяўчынаю... Каб паціху вяртацца ў жыцьцё.

Гурткоўцы выйшлі – шумныя, натхнёныя, надзвычай вясёлыя для такой позняй гадзіны, і рэдкія мінакі на іх абарочваліся незадаволена, як на п'яных. Прайшлі сваім статкам паўз яго, не звярнулі ніякой увагі на адзінокага чакальніка пад ценем дрэва, а можа, і не заўважылі ўвогуле, бо выйшлі са съятла ў паўцемру.

Дзяўчыны сярод іх не было. “Няўжо таксама кінула гурток?” – спалохаўся ён не на жарт, бо дзе ж цяпер яе шукаць?

Гучней за ўсіх гаманіў і рагатаў Дзед – як ён яго ўзыненавідзеў: самазадаволены баран, графаман, лыбіцца, сабраў кампанію бяскрыўдных пачынаючых і зьдзекуецца з іх, а, можа, яшчэ і знаходкі іхняя крадзе – падпітваецца, падлюга, а потым выдае за свае, друкую... Колькі людзей з-за яго, пэўна, увогуле пісаць кінула, колькім ахвоту адбіў за асадку брацца...

Ён гатовы быў выйсьці са свайго ценю і даць у гэтую рагатлівую пашчу кулаком, так, каб зубы павыляталі... Але стрымаў сябе.

У наступную сераду ён прыйшоў пазнай і зноў сеў пад tym жа дрэвам. Гэтым разам дзяўчына выйшла разам з усімі, але трymалася нібыта асобна, адчуждана, што яму спадабалася.

На выхадзе з інстытуцкага скверыку чародка

гурткоўцаў распалася: хто пайшоў да метро, хто да прыпынку аўтобусу, хто – трамейбусу, а хто пешкам.

Ён заўважыў, што кожны хлопец (а іх было ці не ўтрай менш, чым дзяўчат) пайшоў не адзін, а з “паратай”. Дзед пасунуўся да метро з трывма шчабятымі дзяўчаткамі, а тая, за кім цікаваў ён, адна пайшла ў бок вакзалу.

“Няўжо жыве за горадам, няўжо на электрычку?” – страсянуўся ён (такое ў ягоныя планы не ўваходзіла), і назіркам, не губляючи постаць, пакрочыў усьлед. Ля вакзалу ад душы адлягло: дзяўчына спынілася на трамейбусным прыпынку. Вырашыў падацца туды і ён, бокам-бокам, стаць побач, быццам і не заўважаючы яе, каб потым “выпадкова” сустрэцца вачыма і – “абрадавацца”: якая неспадзянка!

Прыблізна так усё выйшла: на прыпынку было няшмат людзей, але яны з дзяўчынай доўга адзін аднаго “ня бачылі” і толькі, калі паказаўся трамейбус (ён трывожна падумаў: а раптам яе?) – яна сама павярнулася да яго і прыязна, як знаёмая, усъміхнулася... І добра, бо ён, мажліва, так і не адважыўся б падыйсыці да яе, а тут – не было куды падзеца і ён усъміхнуўся ў адказ...

На трамейбусе яны весела гамонячы (самі сябе заводзячы – так бывае ад узаемнай сімпатыі) даехалі да яе дому, выйшлі, селі на лаўку і ніяк не маглі развітацца. Ён быў, як ніколі, гаманкі, яму хацелася спадабацца дзяўчыне, ён распавяддаў і распавяддаў, абы не маўчаць, а яна слухала, з хітрынкай зазіраючы ў очы, быццам верачы і ня верачы пачутаму... Ён быў старэйшым за яе гадоў на пяць і сёе-тое ў жыцці пабачыў, яшчэ больш вычытаў з кніжак, і, калі не саромеўся, – быў цікавым суразмоўцам. Іншая справа, што звычайна быў ён, ціхміным, запаволеным, замаруджаным, да таго ж меў адзін істотны недахоп, з якога, дарэчы, і вырасла большасць ягоных комплексаў: калі хваляваўся,

пачынаў заікацца. Але гэтым разам – ад хваляваньня! – ён забыўся пра сваё заіканье і за вечар ні разэчку не запнуўся нават...

Хвіліны беглі шпарка і радасна, бы разъявленая, талая вада ўвесну, і трэба ўжо было разъвітвацца, і варта было б дамаўляцца на новую сустрэчу, а як? Ён ня ўмеў.

Па-праўдзе, гэта было ягонае першое спатканье з дзяўчынаю. Вось так – жыў, жыў і неяк зусім ня думаў – не было калі! – што ёсьць на съвеце іншае жыцьцё, што можна жыць іначай, цікавей, зъмястоўней... Што можна мець сябрага... сяброўку, з якой так добра проста быць побач... Цікава: а ці ёсьць у яе “сябар”? Пэўна ж – ёсьць... Такая прыгожаньская ня можа быць, адною...

“У цябе ёсьць тэлефон? – пачуў ён скр诏ь думкі.
– Дай мне нумар – я табе патэлефаную”.

Ад нечаканацыі ён забыўся свой нумар і доўга, напружана, згадваў яго. Нарэшце, назваў.

“А ў цябе?”

“Я сама патэлефаную табе...”

“Ну, добра...”

Разъвіталіся: ён па-вучнёўску патрымаў яе руку ў сваёй... Ах, якая то была рука... Тонкая, белая, бязважкая, прахалодная – так і хапелася падняць яе і сагрэць вуснамі...

Ён ішоў дамоў, несучы ў сабе памяць пра руку дзяўчыны – лёгкую, белую, мілую... згадваў яе постаць, плячук побач, тонкі, асаблівы пах валасоў, які так хваляваў яго, маленькае вушка з нясымелым рабаціннем на ім... і быў шчасльвы тым, што нарэшце зразумеў, чаго ў жыцьці яму не хапала. Маці, згадаў ён, так, разумніца-маці, ня раз пра тое яму казала, і намёкам, і наўпрост, у лоб: займеў бы ты сабе дзяўчыну... А яму не да таго было, усё выдумляў сабе нейкія заняткі: дуду, вершы... і ня слухаў маці: пэўна, да гэтага ён павінен быў прыйсці сам.

З “Дзёньніка” Аляксандра К.

“Учора быў на мітынгу. Па горадзе, нават на пад’езьдзе майго дому, віселі аб’явы-запрашэньні, і я пайшоў.

Мітынг быў каля опернага тэатру – між ім і помнікам Багдановічу. Уся гэтая прастора была занятая натоўпам, шмат людзей стаяла пад дрэвамі, проста на траве.

Выступоўцы разъясняліся на прыступках. Запомніўся незаштalenы прарэх у аднаго з іх, з якога вінеліся сінія трусы... Усе бачылі гэта, але ніхто яму таго не падказаў...

Пра што казалі? – казалі прайду, пра жыцьцё і пра дыктатуру. Але мяне не зачапіла. Відаць, як і большасць прысутных, якія чакалі чагосцьці іншага, а чаго, як і я, мусіць і самі ня ведалі... Калі так і далей пойдзе, то хутка на гэтыя мітынгі зусім ніхто хадзіць ня будзе, апроч саміх выступоўцаў...

Пайшоў да прытынку, адыйшоў дзясятак метраў – якая дыктатура? Людзі мітусяцца – жывуць, як звычайна: хто з крамы, хто ў краму, хто з працы, хто на працу, а хто і ў бальніцу, што насупраць, адведаць хворага, якому таксама пляваць на дыктатуру, дыктатара і ягоную знерваваную ды невядома чым заклапочаную апазіцыю...

Бо ўсе гэтыя размовы пра свабоду, незалежнасць, а тым болей культуру, мову – толькі забаўка для інтэлігенцыі, студэнтаў, а народ здайна жыве іншымі проблемамі.”

Ён плыў дамоў у паўзабыцці, у смузе съядомасці, плыў згадваючы пра што яны з дзяўчынай гаманілі, што патроху-патроху рассказвала яна пра сябе: гэтак асыцярожненка, нібыта хвалілася. Значыць, таксама хацела быць лепшай, чымсыці ёсць насамрэч, значыць, хацела спадабацца яму... Добра... Гэта добра... Вельмі добра...

І толькі цяпер дайшло яму, што ён жа ня ведае нават, як яе завуць... Сыйшліся на прыпынку быццам знаёмыя, казалі ўвесь час адно аднаму “ты”, а як каго завуць – не назваліся, быццам бы ведалі з таго чытаńня вершаў... Яна то, можа, яго імя і ведае, запомніла, бо чытаў верши тады апошнім, але ж ён – прыгадаць ня мог, хоць і памятаў, што на tym паседжаньні яе называлі па імені і прозвішчы. Як?.. Галя? – не... Сьвета? – не... Нейкае зусім простае, звычайнае імя. Іра – не... Таня – не... Не-не-не... Яе там, здаецца, называлі поўным імем: Галіна... Сьвятлана... Тацяня... Алеся... не...

І прыйшоўшы дамоў, п’ючи гарбату, потым лежачы ў ложку, ён усё перабіраў жаночыя імёны па алфавіце і адпрэчваў іх...

А выйшла ўсё ўрэшце рэшт дужа праста. Дні праз трэй ён падняў слухаўку і пачаў яе голас:

“Прывітаньне, гэта Марыйка, памятаеш?”

Сэрца ягонае затахкала ад радасыці, у горле імгненна перасохла і ён, нібы язык праглынуўшы, змог толькі нешта прамычэць, кшталту: “угу...”

“Што робіш сёньня ўвечары?”

“Нічога, чытаю...”

“А што? Сакрэт?”

“Не... Бродскага. Інтэрв’ю. Класная рэч”.

“Заняты?..”

“Не, якое там... – тут трэба было прапанаваць ёй схадзіць у кавярню, кіно, парк, а ён маўчаў...”

“А я дома адна – бацькі на лецішча паехалі...”

“Сёньня ж субота”, – прыкінуў ён і прапанаваў: “Давай пагуляем па горадзе...”.

“Добра, дзе сустрэнемся?”

“Каля твайго дому.”

“Гэта ж табе далёка. Давай у цэнтры.”

“Давай, ля Макдональдсу, таго, што ля ГУМа, у шэсцьці...”

Крылы, крылы, крылы... Не, яны не ад лапатак

растуць, яны растуць ад вушэй – адчуваеце?.. Так добра, як цяпер, яму не было яшчэ ніколі, і гэта заўважыла нават маці. Але стрымалася і нічога не спытала ў яго, а толькі параіла апрануць да джынсаў яркую майку бяз нейкіх надпісаў ды малюнкаў: сур'ёзней будзе. І ён паслухаўся яе.

Усю дарогу ён паўтараў яе імя: Ма-рый-ка... Ма-рый-ка... Нібыта баяўся забыць яго, альбо каштаваў на смак, альбо праста спрабаваў на вымаўленыне. Імя, падалося яму, дужа падыходзіла дзяўчыне – іначай яе зваць і не маглі: яно пасавала яе твару, адпавядала фігуры. Пачуйце “Марыйка”, і скажыце: якая яна. Менавіта Марыйка, а не Марыя, Марылька, Маруся, Марына, Маня, Маша, Мара... Была б яна іншай, яе і звалі б па-іншаму: хай ня Маняй, але – Машай, Маруськай, Марынкай... Аднак яе звалі Марыйкай, і яна была Марыйкай: ня дужа высокай, але зусім і ня нізкай, не худой і ня поўнай, ня з доўгімі валасамі і не з кароткімі – такой, якой яна толькі і магла быць... Ма-рый-ка...

Ён выйшаў з дому раней і вырашыў ня ехаць, а прайсціся пешкам – было недалёка: пару кіламетраў. У кішэні ляжалі гроши – трошкі болей, чым звычайна, ішлося шпарка, дыхалася лёгка, вечар абяцаў быць самым прыемным у съвеце: вясна саступіла дарогу лету, кветкі дарылі свой водар, пчолы – гул, гуд: луг, а ня горад вакол... Такі ўжо быў у яго настрой, што бачыў ён дрэвы, кветкі, птушак, пчолаў, і ня бачыў машынаў, тралейбусаў, аўтобусаў, што імчалі побач, съпяшалі некуды, везьлі стомленых, раззлаваных, прыгаломшаных жыцьцём людзей. Сігналілі, мітусіліся, гырчэлі... а ён бачыў, што кветкі ўжо супакоіліся і зьбіраюцца спаць, што пчолы нясьпешна abléтваюць іх, быццам шукаюць сабе начлегу (А дзе жывуць пчолы ў горадзе? Ніколі ня бачыў вульляў, падумаў ён...), птушкі заклапочана шчабечуць і яму захацелася ў лес, у поле, і калі б цяпер

быў ня вечар і дзень у яго наперадзе быў вольны, ён прапанаваў бы Марыйцы сесыі на электрычку і паехаць за горад... Ня ў лес нават, а ў поле – да красак, да адкрытага сіняга неба, у якім захліпаецца нябачны жаваронак...

Але быў вечар, пачаў накрапваць дожджык, а значыць – выбару ў іх не было: кавярня, затулены столік... Чым ня зручная атмасфера дзеля працягу знаёмства?..

Да “Макдональдсу”, як ні прыпыняў сябе, ён прыйшоў першым. Вялізная літара “M” ужо гарэла і рабіла тут горад яшчэ больш вечаровым, чым было насамрэч. На сходах у метро, вакол іх, пры ўваходзе ў “Макдональдс”, тулавалася моладзь. У самую амерыканскую кавярню была чарга – не патрапіць. І добра – там тлумна заўёды, нават ад маўкліва-жуочага народу і ціхага пошуму паперы, посуду... Лепш пашукаць іншае, больш утульнае месціцяка.

Марыйка спазнялася. І тыя дзьве хвіліны, што прайшлі ўжо ад прызначанага часу сустрэчы, съязгнуліся найболей. Яму ўсё здавалася, што робіць яна гэта наўмысна, ён нават адчуў на сабе ейны позірк здалёку: вывучае, адсочвае паводзіны. Яму стала няёмка ад таго, што ён падумаў пра яе гэтак і адразу сабе паверыў. Дзе ж яна стайлілася? – ён асьцярожна пачаў углядацца ў навакольныя аддаленія постаці і чым болей узіраўся, тым болей адчуваў на сабе ейны погляд – ажно да дрыжыкаў... Ён пачынаў ужо ціха ненавідзець яе (і сябе) за прыдуманае ім самім ейнае назіранье здалёку. І з палёгкай уздыхнуў, калі ўбачыў, як выйшла яна з аўтобусу, што падкаціўся да прыпынку, і шпарка, мэтанакіравана, пакрочыла да ўваходу ў “Макдональдс”.

“Прабач, – сказала яна, – на грамадскі транспарт нельга спадзявацца...”, – першай падала руку папрыяцельску (што за начальніцкая звычка – падаваць руку, падумаў ён, дзіўная для дзяўчыны...), і такім

чынам нібыта ад пачатку разъмеркавала ролі ў іхняй пары: лідэр – яна.

Ён заўважыў тое і падумаў: адкуль у гэтай дзяўчынкі столькі ўпэўненасыці? Ён уяўляў яе, дакладней, бачыў раней, іншай – ціхай, сыціплай, і думаў, што яна такая і ёсьць... Прыкінуў і вырашыў цяпер быць хітрэйшым і “паддацца” ёй, пабачыць, што будзе. А “гаспадыня становішча” агледзелася, асаніла сітуацыю, падняла вочы на неба, адкуль пачаў туманком імжэць дожджык, і прамовіла:

“Нам не шанцуе. Ва ўсіх кавярнях цяпер месцаў ня будзе... І на вуліцы не пагуляеш...”

“У мяне парасон...”

“Я не люблю дождж ні пад парасонам, ні нават дома... Мяне ён не натхняе...”

“Я таксама не люблю, але сотні паэтаў абагаўлялі дождж, бралі з яго не ваду, ня брыдкую макрэчу, а сум, настальгію, спакой – тое, што ўвогуле называецца лірычным настроем.”

“Ага, плаксівасыць, сълёзы, ныцыцё... Ва ўсіх іх дождж – плача. Пэўна, няма больш зьбітай метафары, чым гэтая. Бр-р-р...”

Яна была не ў гуморы ці што? Нейкая непадобная да сябе той, што бачыў ён на паседжаньні. Там была мышка – сама ціхмянасыць. Тут – востры позірк, агрэсіўнасыць, узбуджанасыць: тыгрыца на паляваньні. Ня котка, ня рысь – тыгрыца... Вось адкуль “р-р-ры” у яе імені...

Яны пастаялі моўчкі і ён заўважыў, што яна патроху адмякла, паспакайнела – пэўна, “завялася” за дарогу, а цяпер “адышла”.

“Я ведаю тут адное месцейка, дзе заўсёды ёсьць вольныя столікі, – сказала яна, – пойдзем?”

“Пайшлі...” – нешта яму гэтае дзяўчо перастала падабацца, ён не любіў, калі на яго “ціснуць”, калі яму нешта навязваюць. Тады хацелася яму схавацца, зьнікнуць, сисыці цішком, але гэтым разам ён стры-

маўся, вырашыў усё ж не псаваць ні ёй, ні сабе вечар, а скарыцца абставінам, не губляючы пры гэтым увагу і тонус, не забываючы пра асьцярожнасць: не балбатаць лішняга, але – паспрабаваць максімальна вызнаць у яе: хто яна, адкуль і што з сябе ўяўляе...

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“У горадзе, у якім я нарадзіўся, няма ў мяне любімай мясыціны, няма вулачкі, якую б я любіў больш за іншыя, няма дворыку, пры ўваходзе ў які ў мяне торгнулася б сэрца, напаўзла на вока “скупая съяза”... Няма. Можа, таму, што большасць часу, усё дзяцінства, жыў я ў безаблічных спальных раёнах...

Не скажу, што я не люблю яго. Не. Але ён мне нейкі... не, не чужы – абыякавы.

Ён – проста дэкарацыя майго жыцьця.

Хай сабе гэта нават хвалёнае-перахвалёнае Траецкае, хай плошча Перамогі з фалічнымі сімваламі пасярод...

Так, не чужое ўсё гэта мне, але і не шчымліва маё... І, відаць, не ў аднаго мяне такое пачуцьцё. Но ня стаў наш горад пазнавальнікі, ці лепш сказаць – літаратурным, а яшчэ дакладней – апетым у літаратуры, у кіно, як Пецярбург, Москва, Кіеў альбо Вільня. Дужа мала ў ім “апорных пунктаў” для памяці...

А можа, мне проста не пашанцевала: бацькі ў свой час не прывілі любоў да родных мясыцінаў.

Зрэшты, не: пра родныя мясыціны... Мая ра-дзіма – вёсачка бабулі і дзядулі, дзе бываў я гадоў з чатырох (як памятаю сябе) ледзь ня кожнае (а дакладней – кожнае) лета: амаль цалкам трывалі месяцы школьніх канікулай. Вось там я люблю ўсё: і вясковую вуліцу, і кожную хату ўздоўж яе, і рабочую Нарачанку – вузен'ку, плытку, але, з ракамі, акунямі ды плоткамі, азярицо непадалёку, лес... Лес!

I хлопцаў вясковых – сяброў, і дзяўчат...

Дзяўчат. Асабліва адну. Якая сама мяне вылучыла сярод іншых. Якая чакала майго прыезду ў вёску і прыходзіла ўвечары да лаўкі каля дзедавага двара. I, што дзіўна для вясковае дзяўчынкі, не саромелася... Не скажу: свайго каханьня да мяне... Скажу, таго, што вылучала мяне сярод іншых і аказвала ўвагу менавіта мне, а не каму іншаму, са сваіх, вясковых ці прыезджых...

Калі яна навучылася пісаць, то даслала мне ў мой прыезд на лета, на канікулы, да дзеда, пасъля яе і майго першага класу, запіску, у якой было напісана: “Саша + Наташа = Любоў”. Менавіта так: “любоў”, а не каханьне; любоў, з беларускім “у кароткім” напрыканцы.

Што скажу: я яе таксама вылучыў сярод іншых вясковых дзяўчатаў. Мы гулялі разам у розныя дзіцячыя гульні, пакуль былі маленъкія. Недзе гадоў ў пяць-сем мы шмат разоў гулялі ў “маму-тату”, прычым, гэта яна мяне наевучыла гуляць у тую гульню ў дзедавай пуні на астатку леташняга сена, сама паклала мяне на сябе і сама ўтіхнула непаслухмяны стручок, які тыцкаіся міма і міма, куды трэба са словамі, якія я запомніў на ўсё жыцьцё: “во-во-во-во...” і з жаночым поглядам глыбока ў сябе, які я таксама запомніў на ўсё жыцьцё...

Потым мы шмат разоў, гулялі ў гэтую гульню, прычым ініцыятарам быў я – прасіў, упрошуваў яе згуляць, бо мне дужа спадабалася тая гульня. Але пасъля другога ці трэцяяга класу мы раптам началі саромеца адно аднага і сваіх гуляў (хоць і хацелася іх, асабліва, думаю, мне) і згулялі ў туую гульню... дакладней пасправдавалі згуляць у яе зноў, толькі калі нам было па сямнаццаць, мы былі “выпускнікамі”, я з маці прыехаў у вёску на майскія святы. Было зразумела, што дзяцінства сканчаецца, хутка школьнія, а потым і паступныя экзамены, Наташа зъедзе з вёскі ў нейкі горад, але

ня ў Менск, а хутчэй у Маладзечна, і што далей з намі будзе – невядома...

Мы разам ішлі з клуба, селі на лайку, доўга цалаваліся, потым, не дамаўляючыся, пайшлі ў тую самую пуню... Але... ня ведаю чаму, у нас, скажу праўду – у мяне, нічога не атрымалася... Нічога. І дасюль я... Аднак, пра гэта – пазъней, потым!

Пазъней. Як-небудзь напішу – дапішу... Пазъней..."

Кавярня, у якой “заёседы ёсьць вольныя столікі”, аказалася звычайнай сталоўкаю (хоць і называлася “Кафе” – з вялікай літары) і столікі ў ёй пустыя і сапраўды былі, бо людзі тут не заседжваліся: куплялі, як у сталоўцы, на паднос, першае, другое і кампот на трэцяе, зъядалі і сыходзілі.

Яны таксама сталі ў чаргу з адным на двух падносам, ён набыў па соку і па булачцы (больш нічога не хацелася) і сели ў самы далёкі куток. Калі плаціў грошы, заўважыў, што Маша перазірнулася з касіркаю – як са знаёмай, але пытаць нічога ня стаў.

Размова ў гэтай забягайлаўцы не вязалася, яму было няўмка, увесь час здавалася, што тая касірка зыркае ў іх бок і нібыта выганяе: засядзеліся, вызваліце мейсца іншым. Сок выпіўся, булка не жавалася і ён сказаў:

“Мо пойдзем, нешта мне тут не падабаецца...” – і міжволі зірнуў у бок касіркі.

Марыйка здагадалася, ўсміхнулася:

“Гэта Таня – мая былая аднакласніца... Таму нам можна тут пасядзець і пабольш...”

Стала крыху лягчэй, але настрой ужо быў сапсаны. Калі ў першы вечар ён лятаў вакол яе бы голуб каля галубкі, стараўся спадабацца, то зараз сядзеў нахохліўшыся, як верабей па страхой узімку. І таму ініцыятыву зноў ўзяла яна, згадаўшы, пэўна, дзе яны ўпершыню пабачыліся:

“Ты даўно пішаш?”

“З дзяцінства...”

“Ха-а... – яна пасьміхнулася, пэўна, нешта згадаўшы, – а дзе друкаваўся?”

“Практычна нідзе... Не хачу съпяшацца...”

“Пачытаеш сваё?”

“Тут і цяпер?”

“Так. Пачытай.”

Ён зразумеў, што размову трэба пераводзіць на нешта іншае: не хапала яшчэ тут чытаць свае вершы. Узахлёб: ха-ха! Яны сядзелі насупраць адно аднаго, твар у твар, ён даверліва ўзяў яе рукі ў свае і сказаў:

“Давай усё ж пойдзем адсюль...”

Яе зьдзівіў гэты ягоны рух, але і спадабаўся. Рукі яна не вызваліла, а зірнула ў очы і пагадзілася. Яму падалося, што ў гэты момант між імі адбылося нейкае паразуменіне: нібыта іскра праскочыла паміж “плюсам” і “мінусам” ці “мінусам” і “плюсам” (хлопцам і дзяўчынаю, жанчынаю і мужчынам) і пачалі яны прыцягвацца адно да аднога... “Магніт спрацаваў: пачалося кахранье?” – падумаў ён – з надзеяй і боязью. Дзіўна, але ён не перажываў яшчэ такога пачуцця ў жыцці. Пэўна, затармазіўся ў развіцці і тое, што да кагосыці прыходзіць у трывгацца ці чатырнаццаць, як да Рамэа і Джульеты, да яго пастукалася толькі цяпер... У задуменіні ён выйшаў nat не кіўнуўшы сяброўцы Марыйкі і не звярнуўшы ўвагі на яе разгублены погляд.

Дождж скончыўся, на вуліцы было сьвежа і чиста, а галоўнае – цёпла. Такое надвор’е яму падабалася, ён “адагрэўся”, зноў стаў самім сабою, але чамусыці спахмурнела Маша, страціла сваю актыўнасць, зрабілася такой, якою была на tym паседжаныні і яму спадабалася. Ён падумаў, што яны нібыта спалучаныя сасуды: калі ў яго добра гастрою прыбаўляецца, дадаецца – у яе адымаетца, і надварот. Добра гэта ці кепска? Ён ня ведаў. Але чым болей гаварыў, чым

больш настойлівым рабіўся, тым болей сумавала яна, хавалася ў сябе, адказвала адным словам: “Ага”, альбо “Не”.

Ён так і не зразумеў, што здарылася, адкуль, ад чаго адбылася ў яе такая рэзкая перамена. Давёў да дому, заўважыў, як яна міжволі зірнула на вокны на сваім паверху (чацьвёртым, прыкінуў ён).

“Святло ў кватэры не гарыць, бацькі не прыехали...” – сказала: ці то запрасіла да сябе, ці то не.

“У цябе браты і сёстры ёсьць?”

“Ёсьць, старэйшы брат, цяпер ён у Чэхіі...”

“Вучыцца?”

“Не, эміграваў, папрасіў прытулку”

“О...”

“Потым раскажу...”

Ён здагадаўся, што магло быць з ейным старэйшым братам, чаму той зъехаў: сям'я беларускамоўная, яны з Машай ад пачатку, не дамаўляючыся, размаўлялі толькі па-беларуску (і вершы на “мове” чыталі на паседжаныні), значыць, хутчэй за ўсё, апазіцыянэр, і зъехаў вымушана пасъля нейкіх мітынгаў ці злоўлены на “графіці” – за надпісы “Далоў дыктатуру!” ці яшчэ што далоў альбо “Жыве Беларусь!”, як часта цяпер бывала...

“Ты, можа, таксама зъбіраешся?”

“Хто яго ведае – брат не зъбіраўся, а зъехаў.”

“Сумна без яго?”

“Як сказаць? Нязвыкла... Між намі адзін год розніцы – усё жыцьцё разам.”

“Хочаш, я пайду да цябе?”

“Не, не... ня трэба...”

“Чаму?”

“Я не хачу...”

“Чаму ня хочаш?”

Яна ўскінула на яго вочы – неадабральна:

“Не хачу і ўсё. Я цябе зусім ня ведаю, мы лічы першы раз бачыліся...”

“Я добры...”

“Не сумняваюся.”

“Мы яшчэ ўбачымся?”

Яна, нібыта прадчуваючы нешта, глыбока зазірнула яму ў вочы і ён убачыў у іх глыбіні такі сум, што не стрымаўся, абхапіў за плечы:

“Што з табою? Табе кепска?”

“Ня ведаю... Нешта сёньня ў мяне ня склаўся вечар. Даруй...”

“Я прынёс табе кнігу Бродскага. На вось... Пачытай. І пазвані мне, добра?” – ён адчуваў сябе старэйшым за яе на сто гадоў, яму хацелася дапамагчы ёй, хоць ён ня ведаў, у чым, яму хацелася падняць ёй настрой, хоць ён ня ведаў чым, а таму баяўся яшчэ больш яе растрывожыць – ён яе зусім ня ведаў і гэты вечар ня зблізіў іх ніколікі: – “Пазвоніш?”

Яна маўчала ў адказ, і ён, не разьвітаўшыся, павярнуўся і пайшоў, чакаючы пасыля кожнага кроку, што яна пакліча яго, спыніць. Не паклікала, не спыніла. Яму невыносна хацелася азірнуцца, пабачыць: ці стаіць яна... “Стайць”, – думаў ён, бо ня чуў, як рыпнулі і ляслупі дзьверы, калі б яна пайшла.

Паварочваючы ў арку ён краем вока ўбачыў, што яна яшчэ стаіць разгубленая, глядзіць усьлед, зъдзіўленая ягоным учынкам, ягоным дэмаршам і парадаваўся за сябе: хапіла мужнасыці хоць на гэткі крок.

Шчыра сказаць – мужнасыці асаблівай тут не было. Яму і сапраўды гэтая дзяўчына стала абыякавай: ну разумная, ну смазылівая, ну прыгожая, урэшце, але – ну і што... Ці мала такіх... Не пасыпелі і пазнаёміцца толкам, а ўжо выпендрываеца, а ўжо харектар паказвае, а што будзе потым, калі не асекці цяпер? “Пазвоніць – добра, пабачымся потым. Не пазвоніць – і хай сабе, абыйдуся...”, – думаў ён. Лёгка, спакойна думаў, бо быў упэўнены: пазвоніць...

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Увогуле, я веру снам.

Прынамсі, давяраю.

Прынамсі, не забываю іх імгненна.

Прынамсі, яны мяне прымушаюць задумашца...

А сны мне съняцца выключна каляровыя. Я ў іх лятаю. Часта. Яшчэ часцей – узлажу на нейкую гару. Цяжка, з неймавернымі высілкамі, з небясьпекаю – страхам, жахам! – сарвацца ўніз. Але я ўзлажу на гару, і адчуваю, як балаяць у плячах мае руکі, як стома скоўвае ногі...

Мне съняцца сябры і сяброўкі. Незнаёмыя жанчыны. З якімі мы, часам, такое вытвораем... Бывала, прачынаўся ад таго, што моцна біўся аб ложак – цёрся аб яго... Прачынаўся зьдзіўлены, што паміж ім і мною нікога няма... Вось толькі была... і такая вабная... і – няма... Але ўсё ўжо скончылася... і ня толькі сон... і трэба ісьці ў ванную...

А бывае, што сны паўтараюцца. Вось яны мне падаюцца самымі сімвалічнымі і праудзівымі. Толькі як у той сімвалічнасці праўду вылучыць, пакуль яна, гэтая праўда, яшчэ не збылася, не адбылася? Як абараніцца ад таго, што нібыта прадвызначана?.. Гэта тады, калі сны – папярэджаныні. А кажуць, часцей за ўсё яны і бываюць такімі.

Паўтараецца некалькі сноў. Адзін вось гэтакі: я ў каляіне, на нейкім лёдзе, ссылігаю на ім, коўзаюся і не магу ўстаць, а на мяне едзе камбайн, лязгае сваім жалезьзем, набліжаецца – а я не магу ад паўзьці ад яго, як ні грабуся – жатка, матавіла навісаюць нада мною, вось-вось сажнуць у сябе, распружчаюць, размалоцяюць, зьнішчаюць... Я рвуся з апошніх сляй, каб уцячы і... прачынаюся ў жаху, у разуменныні, што ня ўцёк, не пасъпей...

Што азначае гэты сон?

Што азначае той камбайн?..

І чаму гэты сон паўтараецца?”

Прайшоў дзень. Другі. Трэці... Марыйка не званила.

Чацьвёрты. Вечар чацьвёртага. Раніца пятага. Дзень пятага. Вечар пятага. Шосты дзень ад сустрэчы – пятніца... Наперадзе выходныя... Ён бы і сам ужо набраў яе нумар, але ня ведаў яго. Паспрабаваў было знайсці ў кампьютары, у тэлефонным даведніку, але ня ведаў прозывішча Марыйкі і нумар дому – толькі вуліцу. Зрокавай памяцьцю ён запомніў, дзе гэта і лёгка знайшоў бы і той дом, і пад'езд, і вылічыў бы нумар кватэры па вокнах чацьвёртага паверху, але не хацеў паказвацца там.

Ён паспрабаваў забыць яе. А як забыць? Клін клінам... Ён ніколі не рабіў гэтага, а тут – насуперак сабе, адважыўся і запрасіў у кіно чарцёжніцу Сьвету, якая даўно рабіла доўгія – знакавыя – позіркі ў ягоны бок, праходзячы міма на працу ў свой аддзел.

Усю дарогу да кінатэатру Сьвета шчабяцала – а ён маўчаў. У зале, калі съязніла, паклада яму галаву на плячо, узяла пад руку і прыціснулася ўсім целам. Была яна сімпатычнай, нават мілай, і яму было прыемна з ёю. Нармальна. Развітваючыся, Сьвета стала на дыбачкі і пацалавала яго ў вусны – нечакана. Засаромелася ці зрабіла выгляд, што засаромелася (але як зробіш – не артыстка, каб так пачырванець), спынілася, чагосці чакала ў адказ. А ён згадаў Марыйку. Падумаў: “Мы любім тых, хто ня любіць нас... Нас любяць тыя, каго ня любім мы... Несправядлівы, няправільны гэты съвет... І чаму Марыйка выпендрывалася... І чаго я выпендрываюся... Нічым Сьвета ня горшая за Марыйку... Нічым Марыйка ня лепшая за Сьветку. Але чаму я і цяпер, побач са Сьветай, думаю пра яе? Сьвета чакае, а я ня ведаю, што з ёю рабіць. Бо не хачу нічога з ёю рабіць. Чужая яна мне? Можа, і так, але – гэтаксама, як і Марыйка. Дык чаму я Марыйку хачу бачыць побач, а яе не? Непрыгожая яна? Не... Даступная, сама ў руکі ідзе – і адсюль маё

супраціўленыне? Як у Марыйкі да мяне?.. Можа быць, а можа і ня быць... Але трэба нешта рабіць, а не стаяць, як слуп. Вунь у Сьветкі ўжо і сылёзы ў вачах блішчаць. Будзь джэнтльменам, стрымай сябе, ня псуй настрой хоць гэтай дзяўчынцы..." – і ён усьміхнуўся, абняў Сьвету і прыгнуліў да сябе.

"Дурачок, – прашаптала яна: – ты ж не съляпы, а нібыта нічога ня бачыш..."

"Т-с-с!" – прыклаў ён палец да вуснаў: "Больш ні слова..."

"А я падумала – нарэшце заўважыў, запрасіў, дык..."
– яна заплакала.

А што ён мог ёй сказаць, чым суцешыць. І навошта ён яе запрашаў? І што рабіць цяпер? Супакойваць яе. Цалаваць... Браць... Мілае дзяўчо, мілае дзяўчо...

"Давай сустрэнемся заўтра. А сёньня – спаць. Дзень цяжкі быў..." – ён парадаваўся сабе, што знайшоў выйсьце.

Яна нібыта супакоілася, спытала:

"Увечары?"

"Так."

"Дзе?"

"Сама прыдумай."

"У кіно я больш ужо не хачу."

"Давай пагуляем па парку."

"Чалюскінцаў?"

"Так."

"Тады ля ўваходу?"

"Ля ўваходу."

"У пяць?"

"У пяць..."

"Да заўтра..."

"Бывай..."

А назаўтра, у суботу, пад абед, пазваніла Марыйка:

"Даруй. Я не была ў Менску. Ад'язджаала. Мо сустрэнемся?"

Ён быў агаломшаны: то не было ў яго нікога, а тут адразу дзьве... сяброўкі... І што рабіць, як раздвоіцца і ці варта раздвойвацца?..

Ён маўчаў і Марыйка перапытала:

“Сустрэнемся?”

Ён адчуў: калі паўза зноў зацягнеца, ён страціць яе назаўсёды.

“А дзе ты была? Далёка?”

“Справы... Убачымся – раскажу”.

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Учора на працы ў мяне адбылася сутычка з начальнікам. Ён заіважыў, што я “на службе” нешта чытаю. А хіба забаронена? Дый чытаў я кніжку Шукшына якраз тады, калі на прахадной быў “мёртвы час”: ніхто не заходзіў і не выходзіў.

“Сутычка” – гэта не зусім праўда: начальнік крычаў, я маўчаў. Ён наляицеў на мяне, выхапіў кнігу і пачаў шкуматаць яе. Выглядала съмешна: ён тужыцца разарваць кнігу напалам, а яна ня рвецца. Тады ён пачаў хапаць і вырываць па некалькі старонак... А потым штурлянуў кнігу мне ў твар...

За што? Крыўдна. Але я – змаўчаў, съцярпей...

А сёняня раніцай, ідучы на працу, начальнік кіўнуў мне: паздаройкаўся. Мне падалося: вінавата...

I ў мяне адлягло на сэрцы: усё нармальна...

Адно – кнігу шкада: аднаўленню не падлягае...”

“Мо перанесыці сустрэчу назаўтра”, – падумаў ён, бо адчуваў сваю віну перад Сьветай: сам жа запрасіў... Але Марыйка... Марыйка настойвае...

“Я змагу, толькі не раней, чым у сем.”

“Добра.”

“Дзе?”

“Там жа.”

“А мо лепш у інстытуцкім скверыку? Тым, дзе паседжаньні...”

“Мне усё роўна.”

“Тады ў сем?”

“У сем...”

“Дзъве гадзіны, каб разабрацца са Сьветай хопіць, – прыкінуў ён, – што-небудзь прыдумаю...” – і сеў чытаць Шукшына. Таго самага. Якога любіў бязъежднай чытацкай любоўю.

Аднак не чыталася: перагортваючы старонку, ён заўважыў, што ня памятае, што на ёй прачытаў, настолькі быў заняты сваімі думкамі. Узяў сыштак, асадку, паспрабаваў пісаць – не пісалася. І не сядзелася. Ён заўважыў раптам, што ходзіць з кута ў кут пакою ўзбуджаны – узрушана. У яго сапраўды дагэтуль не было дзяўчатаў. Калі не лічыць аднакласніцаў, якія падавалі яму нейкія знакі ўвагі на сумесных вечарынках ці днях народзінаў сяброў. Ну, бывала, таньчылі – цесна, шчыльна. Неяк была нават спроба пацалавацца, калі яны з Таняю засталіся ўдвуух у цёмным пакоі – адыйшліся, так ім захацелася, на дні народзінаў у Толіка, аднак нічога не атрымалася: толькі тыцнуліся гарачымі вуснамі няўмела ды цмокнулі – паветра ў сябе ўцягнулі, а потым проста краналі сухімі-сухімі вуснамі шчокі, шыю, лоб адзін аднаго...

Пасыля таго ён увогуле ніколі ні з кім не сустракаўся – не было і жаданьня, пакуль ня ўбачыў на паседжаньні Марыйку... Сьвета праходзіла паўз яго сотні разоў да таго, какетліва зыркаючы і нават загаворваючы, але не ўзынікала ў яго нават памкненіня, а ня тое што жаданьня запрасіць яе хоць бы раз у кіно, тым болей: наўмысна шукаць сустрэчы...

Значыць, усё ж – Марыйка... Але Сьвета ўжо ягоная, а Марыйка – яшчэ невядома, якія конікі пры сустрэчы выкінені... Што лепей: журавель у небе ці сініца ў руках? Зрэшты, што тут думаць, што выбі-

раць, калі пра дзяўчат ён абсалютна нічога ня ведаў, апроч іхніх імёнаў. І цяпер, згадваючы іхнія твары, постаці, ён вырашыў – дзеля эксыперыменту, дзеля праверкі сваіх здольнасцяў, інтуіцыі – паспрабаваць угадаць хто яны, з якіх сем'яў, што любяць, што не-навідзяць... А потым праверыць з часам, што з гэтага атрымалася, наколькі ягоныя ўяўленыні супалі з праўдай.

Ён сеў за стол, узяў аркушык паперы, напісаў на ім зверху: “Марыйка”, адступіў трохі ўправа і вывеў: “Сьвета”. Далей пачаў запаўняць паралельна нібыта адказы на анкету:

Марыйка

Бацька: навуковец,
канд. навук, не гуманітарый;
Маці: хатняя гаспадыня,
па адук. урач;
Брат: (Ён ужо ведаў –
старэйшы ў Чэхіі). Вучынца.
Тэхнار. Але – адзін;
Сястра: Няма.

Сьвета

Шафёр
Вых. дзіц. саду.
Няма;
Дзъве сястры... (Тут
запрацавала ў яго фантазія
напоўніцу.) Старэйшая за яе
і малодшая. Старэйшая замужам.
Няўдала. Малодшая – школьніца. 8-клас;

Сябры: Толькі дзяўчаты.
Хлопцы былі, але
не сябры, не сур'ёзна;

Аднакласнікі. Быў
хлопец. Цяпер у войску.
Але без надзея,
што вернецца і возьме...

Натура: Засяроджаная ў сабе.
Настойлівая. Упартая.
Можа нечым сур'ёзна захапіцца.

Плаксівая, мяккая,
непасльядоўная.

Ён спыніўся: дужа розныя ў яго дзяўчаты выходзяць, праста антыподы. Прычым адная, відочна, са знакам плюс, другая – мінус... І таму наступную графу зрабіў агульнаю, хоць, можа, і зарана:

Чым падобныя: Любяць марыць. Акуратныя.

І ўсё? Далей зноў пайшло рознае;

Што любяць?

Есьці : смаж. бульбу;

бульбу ў любым выглядзе

Піць: пепсі;

ліманад, квас

А *съпіртное?* Хіба што:

шампанськае

чырвонае віно;

Чытаць: паэзію,

ня любіць

жаночую прозу;

Якія мужчыны падабаюцца:

Высокія, прыгажунчыкі, любыя, абы каб любіць

“душа” кампаніі;

ці рабіць выгляд, што любіць:

съцерпіцца, важна

не застацца адной...

Не стрымаўся і пасьміхнуўся – ён відавочна сімпатызываў Марыйцы, але намалываў яе “ідэал” такім, пад які сам аніяк не падыходзіў. Бо сам быў звычайным. Простым: ні прыгожым, ні брыдкім, ні высокім, ні нізкім, не душой кампаніі, але і не губляўся пры патрэбе... Сярэднячок – можа быць... Але – ён так і ня скончыў ні адну ВНУ, у якія паступаў, ён так і ня мае прыстойнай адукцыі, і не прыстойнай нават, – ніякой. А, мяркуючы па тым, як пачаў расыпісваць якасці дзяяўчат – мае нейкія патрабаваньні да іх. Ды – які з яго муж, бацька? У Сьветы ён мог бы сядзець на шыі, яна б да пары да часу, пакуль не пайшлі дзецеi, цярпела б яго, а з Марыйкай гэты нумар ня пройдзе... Бацькі не дапусыцца. На першай жа сустрэчы спытаюць: і як ты зьбіраешся жыць далей – на заробак вахцёра? Гэта праца для пенсіяnerаў, а табе ж сям'ю гадаваць... І ўсё. Правіт. Злазыце, прыехалі: вашая станцыя, выходзыце. Цікава, а ці вучыцца Марыйка? І Сьвета, вядома...

Вучоба: філфак, бел. аддзяленьне, не, ужо скончыла
2 (закрэсль) 3 курс; тэхнікум, паступаць
далей ня думае;

*Захапленыні: літаратура
Намеры адносна яго: ніякіх;
Далейшыя адносіны:
усё можа ў любы момант
абарвацца...*

гатаваць;
а чаму б і не...
адчапіцца ад яе будзе
цяжка, тым болей –
агульнае мейсца працы...

Такім чынам, нічога пра дзяўчат ён ня ведаў, а з прыдуманага ім вынікала адназначна хіба адное: прыярытэт для сябе ён вызначыў – Марыйка. Прыйнамсі, дабіцца яе, а тым болей пакінуць пры сабе, будзе цяжка, значна цяжэй. Між тым, як Сьвету ён ужо лічыў сваёй, даступнай.

Значыць, мужчына-паляйунічы (як добра ён пра сябе думае...) выбірае Марыйку... Та-а-ак... Сέньня варта пастарацца ўтрымаць яе, зацікавіць нечым, не пасварыцца... Чым яе ўтрымаць? Адзіны пакуль агульны інтэрэс – літаратура. Калі ён не памыляецца. Тут – прасыцей... Але – утрымаць мала. Трэба яшчэ і сёе-тое выведаць... Даведацца між іншым, і не для гэтай паперкі. Ён склаў съпісаны аркушык і акуратна разарваў яго, потым яшчэ і яшчэ раз – каб ні ў кога не зявілася ахвоты складваць кавалачкі.

Зірнуў на гадзіннік. Да сустрэчы са Сьветай засталося 40 хвілінаў. Калі зараз выйсці, то можна і не спазыніцца. Ён апрануўся насьпех, не выбіраючы, у тое, што насіё звычайна, і пайшоў.

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Горад, родны гораднейк прашоў міма мяне, хоць я і пражыў у ім ўсё жыцьцё. Не было тут у мяне сяброў – нават у двары, а тым болей – сябровак. Неяк не цікавілі яны мяне. Можа, таму, што з-за частых пераездай бацькоў – а мы памянялі чатыры кватэры ў розных раёнах – мне давялося вучыцца ў чатырох розных школах, а значыць, прыходзіць на вічиком ва ўжо зьбіты клас.

Мая сарамлівасць (і заіканье) не спрыялі хут-

каму зъяўленьню саброў, а як толькі я звыкаўся і мяне пачыналі прыматць у свае кампаніі аднакласнікі такога, які я ёсьць, мы зноў пераязджалі...

Па вяртаньні з вёскі, праўда, я шукаў працягу тых кантактаў, што быў ў мяне з Наташай. Аднак зацягнуць дамоў аднакласніцаў было цяжкавата. Дый неяк саромеўся я. Але калі мне было гадоў дзевяць патрапіў я да суседской дзяўчынкі Алесі, якой было гадоў трынаццаць. Здаецца, мама мая пайшла ў тэатр і папрасіла яе паглядзець за мною.

Спачатку ўсё было чынна – мы прыглядаліся адно да аднаго, – потым раззнаёмліся, разгуляліся – у іх таксама дома не было нікога. Алеся распачала нейкую гульню – нешта не давала мне паглядзець, а я ў яе адбіраў. Яна ўпала на ложак, а я на яе і ў нейкі момант заўважыў, што яна не абараняеца, а мне і адбіраць тую рэч ня хочацца. Мы застылі ў такой паставе. Яна нам спадабалася. Нам было добра, але калі я хацеў устаць, зъянтэжана, бо ведаў як бывае і як можа быць далей, Алеся мяне прытрымала (яна сораму таго яшчэ ня ведала, ёй проста было прыемна...) і мы яшчэ трохі пакоўзалися.

І потым, калі заставаліся разам, адныя – мы naúmyсна пайтаралі тую гульню: яна хавала нешта, а я ў яе адбіраў, але я так і не адважыўся паказаць ёй, што бывае далей і як бывае яшчэ прыемней гуляць, калі распрануцца...

Але аднойчы Алеся ўстала на ложку і пачала павольна-павольна распранацца... засталася зусім голай і я ўбачыў першыя нясьмелыя, кволыя яшчэ, рэдкія, але чорныя-чорненкія валосікі ў яе на лабку...

А потым... – не, гэта я пачынаю ўжо прыдумляць...

Паэт, блін...

На самой справе нічога не было... Даруй, даруй мне Алеся...

*...Алеся даўно замужам – за Васькам з суседняга
пад'езду, і я часам бачу іх на штацыры вакол дому, з
каляскай, у якой сядзіць двойня – два хлопчыкі..."*

Як ён і думаў, Сьвета ўжо чакала яго. Стаяла ля ўваходу, ля адзіных расчыненых дзъярэй, і кідала позіркі ў права-ўлева нібыта баялася прапусыціць. Такой яна падабалася яму яшчэ менш. Ці, лепей сказаць, – зусім не падабалася. Ён нават падумаў, што з яе боку гэта выглядае не кахраньнем, а нечым іншым. Развікам...

Пэўна, ён не памыліўся ў сваіх запісах-накідах: мажліва, тут спрацоўвае чыста жаночая (дзявоцкая? не – постсавецкая...) боязь застацца ўрэшце рэшт адной... “Калі так будзе баяцца, дык дакладна застанецца...” – падумаў ён. “Лічы, ужо засталася...” – дадаў сабе, бо яму дужа не хацелася да яе падыходзіць.

Аднак, пакуль ён пралічваў, што зрабіць, Сьвета ўбачыла яго і прыветна-радасна замахала рукою: “Тут я, ту-ут!” “Добра”, – буркнуў ён сам сабе і нібыта прысьпешыў крок, а на самой справе паслья кароткага рыўка адразу ж пайшоў яшчэ павольней. Толькі цяпер, гледзячы на гэты шчасльвы твар, ён падумаў, што на спатканьне звычайна купляюць кветкі, а ён ідзе як вахлак... Усьміхнуўся сам сабе – Сьвета падумала, што ёй – і рассыцьвіла, як не расцала. “Папаўся... Вадзі цяпер яе, выгульвай, ды яшчэ размовы разумныя размаўляй... І дзеля чаго?”

Не было ў яго адносна Сьветы цяпер ніякіх намераў. Ня стала. Абсалютна. Не хацелася нават запятнанць у ложак. Не карцела і распытваць (дзеля “анкеты” як праверкі сябе) пра сям'ю і захапленыні. Адно жаданьне ўсплыло і зацьміла іншыя: як мага хутчэй разьвітацца...

Аднак ён ня змог зрабіць гэта адразу. З гадзіну яны блукалі па паркавых сцежках. То моўкі, то перакідваючыся дробнымі, нязначнымі словамі. Між,

іншым, ён даведаўся, што ў Сьветы ёсьць сястра. Прынамсі, адна. Старэйшая. (Ці ёсьць малодшая і ці ёсьць увогуле яшчэ хто ў сям’і – брат да прыкладу – ён не спытаў: нецікава, непатрэбна гэта зусім). Сястра замужам. Муж яе пару разоў прыставаў да Сьветы, калі заставаліся дома адны, клаў на канапу, але... Ён ня бачыў, што расказваючы пра гэта – намякаючы на... – Сьвета дужа ўважліва сочыць за ім... Ён быў абсолютна абыякавы, ён быў рэч у сабе, ён амаль ня чуў Сьвету, ён хутчэй чуў пошум дрэваў, крокі іншых людзей, гуд паркавых атракцыёнаў... і голас Сьветы – толькі як працяг гэтага гулу...

“Ты ня чуеш?.. Ня чуеш?.. Ня слухаеш?..” – штуршок у плячо вярнуў яго ў сябе. Сьвета пакрыўджана насупілася.

“Даруй, задумаўся, адключыўся...”

“Ты мо захварэў, ці ў цябе нейкія праблемы?”

“Цяжка сказаць. Радок добры напісаўся...”

“Радок? Ты пішаши вершы?”

“Во, блін, уліп, – падумаў ён, – і трэба ж было ляпнуць...” – і адказаў:

“Ды не сур’ёзна гэта... Так...”

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Бродскага назвалі тунеядцам і пасадзілі ў турму... Я не адчуваю сябе тунеядцам, бо, нібыта, працую... Ды і час ня той: цяпер можна і ўвогуле не працаўцаць. Але нешта падобнае ў нас ёсьць: мая праца, якая б яна ні была – не мая, апрач адной: пісаць вершы...”

Гэта я супаківаю сябе, бо разумею, што трохі – добрае слова: “трохі”! – не такі, як усе: так і ня змог займець нейкую адукцыю, хоць і атрымлівалася нібыта, хоць і ня горшы за іншых, не безгаловы і не бязрукі, не тупы, урэшице... Але – не такі, як усе...

Вось і апраўданье сабе знайшоў: не такі, як усе. А хто такі, як усе? Што значыць: такі, як усе?

Быў бы не такі, не пайшоў бы на працу ўвогуле. І не шукаў таго, што шукаюць усе... А жыў бы адной любоўю, адным каханьнем да адной жанчыны – паэзій...

І ўкладваў бы ў гэтую справу ўсю душу, і аддаваў бы ёй увесь час...

Дык не – хандра, самота, адзінота і як вынік – ляномата... І верш адзін у месяц, а то і менш, а то і радзей...

А жыць бы – ні дня без радка. Набіў бы руку і выйдзе ў геній. Задаткі ж ёсьць – застаецца толькі разъвіць іх. Бо геній – гэта 99 адсоткаў працы і 1 адсотак таленту...

*Але без таго адзінага адсотку – няма генія.
Зрэшты, як і без 99 адсоткаў працы..."*

Яны са Сьветай разьвіталіся – без надзеі на новую сустрэчу. Як ні зазірала яна яму ў очы, нічога апроч касьмічнае пустэчы ўбачыць там не магла. І яна пайшла, апусціўшы галаву, у свой бок, а ён, падфутбольваючы няшчасны каменьчык, што патрапіўся на дарожкы, у свой...

У яго была яшчэ амаль гадзіна да спаткання з Марыйкай! Як толькі ён адыйшоў ад Сьветы – нібыта цяжар апаў з ягоных плячэй, так лёгка яму стала, нават весела: ён заўважыў раптам, што дзень сёньня неназойліва сонечны, хоць сонца ўжо і хілілася да вечару, што людзі вакол не заклапочаныя і засяроджаныя, а абуджана-цікаўныя. Ішоў і бачыў чамусыці не адно насупленыя твары, як раней, а выключна радасныя, усымешлівыя. Што здарылася? Нічога ня здарылася. Што зъмянілася? Нічога не зъмянілася. Але чаму такія перамены адбыліся ў ім? Хто нябачна ўплывае на яго? Бо сам ён нічога не рабіў дзеля зъменаў. Ён праста жыў: ішоў на сустрэчу, прагульваўся са Сьветай... І цяпер праста ідзе... Няўжо ён пакахаў? Ці, можа, адчуў, што яго кахаюць? А ён бачыў, што Сьвета яго кахае, ну, калі

і не кахае, дык сімпатызуе яму і мае нейкі спадзеў на яго... А гэта ня можа не заўважацца, а гэта ня можа не падымаць настрой, нават, калі табе тое зусім ня трэба... Кожны хоча, каб яго любілі... “Стой, не съпяшайся, – паспрабаваў ён супыніць сябе, – будзь гатовы: зараз здарыцца адваротнае: Марыйка груба “пракіне” цябе і ты зноў надоўга скіснеш...”

Ён паспрабаваў вярнуцца да сустрэчы са Сьветай: што яна яму расказвала? Ага, пра сястру, пра яе мужа, які прыступаў ня раз... Маці... Бацька... Яна жыве ў кватэры сястры. А дзе бацькі? У вёсцы? Прынамсі, ня ў Менску. А дзе, ці далёка – неяк не прагучала ці прагучала, а ён яе пачуў... Яна нешта казала пра свае захапленыні. Кіно, ага – кіно. Даволі пуставатая, звычайная дзяўчына са звычайнымі запатрабаваньнямі. Размову пра “мыльныя оперы”, пэўна, прывычную ў ейнай кампаніі, ён не падтрымаў і падтрымаць ня мог, бо не глядзеў іх, бо толькі пачуўшы гнюсявыя галасы дубляжу – а маці ягоная якраз не мінала ўсіх гэтых “Ізаўраў”, “Проста Марыяў”, ды “Багатых...”, што ня плачуць (ці то, па фільме, таксама плачуць?), цяпер ужо і зробленых у Pacii, з ня менш гнюснымі галасамі ды музыкай – зачыняю щыльней дзвіверы, бо ў яго была ўжо алергія на іх. Нават не на фільмы, а на галасы акцёраў... Так, яны са Сьветай абсолютна розныя. Па сьветаўспрыманьні, па акаляючым асяроддзі, па памкненінях і спадзевах на будучыню... Што, можа быць, і добра. Але – наколькі падобныя (розныя) яны з Марыйкай? Ня Сьвета і Марыйка, а ён і Марыйка... І ў чым жа тое падабенства? У апошнюю чаргу, вядома, што спрабуюць яны пісаць вершы... Ён ня ведаў – наколькі ў яго гэта сур'ёзна, ці стане пісаныне ягонай прафесіяй у будучыні альбо нават хобі перастане быць, а вось наконт Марыйкі мог сказаць абсолютна ўпэўнена: для яе гэтае захапленыне, калі не да замуства, дык да першага дзіцяці – паэткай ёй ня быць. Уся яе пісаніна закінецца і забудзецца, хоць

яна (безумоўна, як і ўсе жанчыны ў такім узроўні), больш таленавітая, чымсці ён, і вершы ў яе лепшыя. Цікавейшыя. І знаходкі ёсьць. А які файны радок пачуў ён: “Завязі мяне туды, дзе асфальт канчаецца...” Яна, пэўна, і сама не разумее, наколькі ён непасрэдны і жывы атрымаўся, а адсюль – таленавіты... Геніяльны радок – і нікім да яе не напісаны, не прыдуманы... Геніяльнасць – у простасці. І толькі. Усё геніяльнае – простае, але на ўсё простае – геніяльнае. А, можа, то і не яе радок – засумняваўся ён раптам, а пачуты на tym паседжаныні ад якойсьці іншай дзяяўчыны... Але – ня важна.

Ня важна.

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Мужчыну на ўсё жыцьцё застаецца столькі гадоў, у колькі ён упершыню спазнаў жанчыну...

Калі так, то я – горкае дзіцё...

Але ці “спазнаваў” я тады, там, у пуні? Ці можна лічыць тую гульню ў дзедавай вёсцы, у пуні на леташнім сене, нечым сур’ёзным?

Не, я, мусіць, і дагэтуль не спазнаў...

А значыць, усё роўна застаюся дзіцём(?), пакуль не спазнаю – не пасталею(?)...

Во цікава панаўзіраць за сабою, што адбудзеца са мною адразу пасыля... І хто будзе тая першая, што “замарозіць” мой узрост... Няўжо Марыйка?..

А як гэта бывае (ёсьць) у жанчын?

Ад чаго адлік сталасці ідзе ў іх?”

“Што сёньня за дзень?” – падумаў ён, падыходзячы да скверыку. Здаецца ж, ня нейкае съвята. Звычайнай суботы. Але чаму ў інстытуцкім скверыку студэнтаў – як пчолаў у вулі? Ён нават разгубіўся трохі: дзе тут чакаць Марыйку? І як яе ўбачыць? Можна гадзіну праблukaць і не знайсьці яе між сотняў дзяяўчат і хлопцаў...

Пайшоў да ўваходу ў будынак і стаў на прыступкі. Галовы, галовы – як съпелае поле капуснае – былі перад ім, і заўважыць, убачыць сярод іх Марыйку – было немажліва, аднак, прынамсі, цяпер, пры жаданьні, яна магла яго ўбачыць здалёк.

Яна сапраўды першаю згледзела яго, а ён заўважыў яе толькі тады, калі яна падняла над галаўою руку і памахала яму. “Госпадзе, Божа мой, якая прыгожая ў яе рука, – падумаў ён міжволі, – Тонкая, плаўная – шыя лебядзіная... І пальчыкі складзеныя дзюбкай...”

З цеснага натоўпу, як з густога лесу, яны выйшли разам, і разам шумна, з палёгкаю, уздыхнулі. Потым зноў была кавярня – іншая, з дзяўчатамі, што называлі сябе “кабарэ”, з “жывою” музыкой, аднак размова ў іх зноў не пайшла. Марыйка была сумнаю, нібыта нешта здарылася. Ён паспрабаваў разгаварыць яе, замкнулася яшчэ больш.

“Ты абяцала распавесыці, дзе была...”

“У брата...”

“У Чэхіі?”

“Так.”

“Ну і як ён?”

“Нармальна.”

“А з чаго сум? Спадабалася там, захацелася застасцца?”

“Усё там добра. Горад прыгажэнны – Прага. Але брату закарцела са мною дамоў зъезьдзіць. Настальгія, кажа... На мяжы яго і ўзялі...”

“За што?”

“За мінулыя справы.”

“А канкрэтней.”

“Ён эміграваў, бо ўзбудзілі крымінальную справу. За графіці. (“Вось-вось”, – падумаў тут ён: штосыці ды супала...) На школе сваёй ды трох будынках побач напісаў “Жыве Беларусь!” і яшчэ нешта... Арыштавалі. А калі адпусыцілі да суда пад падпіску, ён праз Украіну ў Чэхію рвануў. І хай бы сядзеў там,

дык не, захацелася дамоў. Думаў, забыліся, даравалі.
Цяпер ужо да суда ня выпусыцяць..."

"А ў цябе ўсё нармальна?"

"На вучобе праблемы пачаліся. Дэкан выклікаў,
палохаў выключэннем..."

"За што?"

"Ды ні за што. Каб было за што – ужо даўно вы-
ключылі б..."

"А дзе ты вучышся?"

"Журфак."

"Працуеш ужо?"

"Не, я на дзённым... Трэці курс. Але паступіла ня
з першага разу."

"Такія вось вершы..." – сумна падрахаваў ён і
спытаў: "Чым я табе магу дапамагчы?"

"Нічым. Мне праста абрыйда сумаваць адной. Вось
і патэлефанавала табе..."

А сапраўды – чым ён мог ёй дапамагчы? Спачу-
ваньне ж, бачна было, толькі раздражняла яе.

"А што бацькі?"

"Лаюцца..." – Памаўчала: – "Яны ў нас з тых часоў –
савецкіх. Сумуюць па СССР. Па стабільных заробках,
па дэфіцыту ды блату, па ўпэўненасыці ў будучыні...
Хацелі б вярнуць мінулае, хоць разумеюць, што гэта
ўжо немагчыма. Мы з братам – познія дзеці. Бацька
і маці мелі іншыя сем'і, разъвяліся. Дзяцей не было ні
ў яго, ні ў яе, а пабраліся – яму за сорак, ёй пад сорак
было – брат нарадзіўся, потым, праз год, я. Цяпер яны
пенсіянеры. Больш на лецішчы жывуць. Нават зімою
часта туды звязджаюць. Мы з братам – амаль іх унукі
па ўзросце, таму кантактаў ніякіх. А тут яшчэ гэтая
беларускасць у нас абудзілася – патрыятызм, які
бацькі нацыяналізмам называюць... Калі брат пісаў
фарбою на школе, я недалёка была. Сачыла за вуліцай.
Папярэдзіла брата, калі ўбачыла міліцыянтаў, але ён
захапіўся – клінік дапісаць хацеў і не пасыпей уцякчы:
я бачыла, як яго бралі, як білі нагамі міліцыянты,

але дапамагчы не магла... І добра, што ня выйшла са сваёй схованкі... А, можа, і ня добра... Ня ведаю... А ты чаму, дарэчы, па-беларуску размаўляеш? Адкуль у цябе гэта?”

“Сам ня ведаю. Мо ад сяброў. А мо таму, што віну нейкую адчуваю за сябе і за тых, хто ад мовы адмаўляеца... Ня ведаю...”

“У нас настаунік файны быў. Гісторык. Ён брата зачапіў мінуўшчынай. І мяне. А там – пайшло-пахала. Гісторыя – дужа важная рэч. Чым болей ведаеш – тым больш хочацца ведаць і тым большы гонар за свой край... Ды што я табе кажу...”

“І ў мяне, пэўна, з гісторыі пачалося. Да кладней, з гістарычнай літаратуры, з Караткевіча, з гонару раптоўнага за свой горды народ – калі казаць высокім словамі... Мову я сам вучыў. Практыкаваўся, калі ў вёсцы ў дзядулі быў. Сяброў беларускамоўных у мяне не было – і цяпер няма. Брата ці сястры таксама няма. Адзін. Толькі маці. А бацьку я ўвогуле ня ведаю, ня бачыў ніколі. Маці спачатку казала – лётчык. Потым перастала. Думаў, што зэк нейкі: лётчык-налётчык... Аказалася – толькі год таму маці прызналася, калі мае вершы ў “Крыніцы” надрукавалі, – што паэт. Беларускі паэт, які рана памёр. У яго была сям'я, калі ён з маці пазнаёміўся. Закахаўся. Думаў разъвесыціся ды не пасыпеў. Загінуў у аўтакатастрофе яшчэ да майго нараджэння...”

“А якое ў яго прозвішча? Як і тваё?”

“Не, вядома, у мяне матчынае прозвішча, а ягонае... Якая розыніца... Я чытаў ягоныя вершы. Як па тым часе – дужа файныя. А калі б яшчэ пажыў трохі... Яму не было і трыццаці... Яму і сёньня няма трыццаці. Хутка я яго даганю... Ён шмат пасыпеў зрабіць, а я...”

Машы спадабаліся ягоныя апошнія слова, спадабаўся расповед:

“Усё ж, скажы – як ягонае прозвішча”,

“Потым. Будзе час. Прынясу кнігу і разам пачытаем вершы”.

Ён адчуў, што нешта зъмянілася ў іх адносінах. Нібыта цяпло пайшло ад Марыйкі, заміж холаду... На разывітанье ў той вечар яна нават пацалавала яго. Сама. Прыўхінулася грудзьмі і чмокнула ў шчаку...

Ён ішоў дамоў і думаў: навошта я хлусіў ёй? Няўжо пэўная мэта вартая любой маны? Дзяўчына – паверыла яму, прыняла за “свайго”, за “родную душу”. Ёй, відаць, яшчэ больш адзінока, чымсьці яму. Так, ён прыдумаў: проста, каб падыграць ёй – і бацьку-паэта, і сваё захапленыне “мовай”. Быў у яго перыяд, калі ён шмат пісаў па-беларуску, але тое прайшло. Цяпер жа ён і самую мову і тых, хто на ёй размаўляе, – хутчэй, маўкліва ненавідзеў. Ну ня тое, каб ненавідзеў, але неяк пагардліва ставіўся, маўляў, чаго ім трэба, выпендрываюцца тут... Прынамсі, думаў так да спатканья з Марыйкай. З чаго гэта пачалося? Ды з нічога. Што паўплывала? Ды нішто. “А сапраўды, за што неўзълюбіў?” – падумаў раптам ён. Чаму знейкага часу ў яго выклікае алергію ўсё беларускае, чаму падаецца яно больш прымітывным за рускае? Адкуль гэта пайшло? Ніколі не задумваўся... Не любіў – і ўсё, ненавідзеў – і ўсё. Бо ўсе вакол яго не любілі і ненавідзелі “мову”. Плыла гэтая пагарда штодзень з радыё, з тэлебачанья... “За што? Чаму?” – а таму, што не задумваліся над гэтым, бо той, хто сам задаў сабе такія пытаныні, зъмяняўся і рабіўся іншым, бо як можна не любіць родную маці, якая б яна ні была... Але ён не задумваўся. Дагэтуль. Бо так было прасыцей жыць. Сапраўды, прасыцей. Аднойчы ён паспрабаваў у краме па-беларуску папрасіць прадавачку падаць хлеб. Як яна вызъверылася на яго! Божа мой... Як на нікчэмнасць, як на поскудзь нейкую. І ён моўчкі адыйшоў. А пасыля гэтага аднойчы назіраў падобную ситуацыю ў кавярні. Хлопец з бел-чырвона-белым

значкам папрасіў “філіжанку кавы”. “Чьто-чтo? – пагардліва перапытала афіцыянтка. “Філіжаначку кавы”, – спакойна паўтарыў хлопец. “Как это? Вы поляк?” – перапытала дзяўчына. “Я беларус. I не прыкідваіцеся, калі ласка, што вы не разумееце”, – яшчэ спакойней, годна паўтарыў хлопец. “Это кофе чьто лі?...” – нібыта сама сабе сказала дзяўчына і прынесла тое, што трэба...

Ён ня ўмеў быць такім упэўненым і настойлівым. Ён губляўся. Ён ня мог быць такім, як той хлопец. Ён мог быць такім “як усе”. I ён раптам падумаў для сябе: сёньня цяжка быць беларусам у Беларусі... Ды і навошта. Навошта самому сабе ствараць дадатковыя цяжкасці?.. I зымрыйцца.

Цяпер ён зноў прагнаў гэтая думкі, як толькі яны захацелі прымусіць яго паспрабаваць нешта зъмяніць... Вярнуўся да Марыйкі. Чаму ён цацкаецца з гэтай дзяўчынаю? Чаму заігryвае з ёю? Ды таму, што зразумеў – прызнаўся ён сабе, ідучы усё шпарчэй і шпарчэй: яна і ёсьць тое, што ён шукаў... Са Сьветаю трэба заканчваць: не адказваць на звянкі. Хай жыве сваім жыццём, і, дасыць Бог, знайдзе сабе добра га хлопца... А з Марыйкаю... З Марыйкаю... Менавіта з ёю, а не са Сьветаю, хоць са Сьветаю было б прасьцей, але хочацца з Марыйкаю... З Марыйкаю, нарэшце прызнаўся ён сабе ў tym, што не давяраў нават “Дзённіку” (тым болей – “Дзённіку”), як толькі можна будзе, як толькі прыйдзе час, яны паедуть на лецишча, ці праста ў лес... Лепш у лес, каб было менш праблемаў. Менш, чымсыці ў горадзе. Не давяраў ён гораду, гарадской кваэры... Вось лес – гэта іншая справа... I ён зробіць там тое, што задумаў даўно, што карпіць яму даўно, дзеля чаго, урэшце, і распачаў ён гэтая знаёмствы. Так, зробіць з Марыйкаю, хоць са Сьветаю было б лягчэй. Але яму хочацца з Марыйкаю. I ён зробіць тое з ёю...

Ён прыйшоў дахаты зусім ачмурэлы ад мрояў. Не

распранаючыся ўпаў на ложак. І доўга ляжаў, гледзячы ў столь, пракручуаючы адны і тыя ж думкі...

З “Дзёньніка” Аляксандра К.

“Пазнаёмійся з адною дзяўчынаю. У яе брат – змагар, як яна кажа. Разам з іншымі змагаецца з дыктатурай. Расклейвае ўлёткі, распаўсюджвае анты-газеткі, ходзіць на пікеты ды мітынгі, “лэзунгі” на съценах піша...”

Мне съмешна стала: можа мне – герой-падпольшчыкі... Як пры немцах: улёткі расклейваюць, “жыцьцём рызыкуюць”.

Прайда, яна мой съмех не зразумела. Кажа, і сапраўды рызыкуюць, і сапраўди герой: міліцыянты, калі затрымліваюць, б’юць тых хлопцай моцна, не шкадуючы, “суткі” даюць, штрафуюць.

Я: дык ёсьць за што – съцены псуюць, клеем мажуць, графіці – слова якое прыдумалі! – пішуць, пэнкаюць фарбаю дамы і платы – “Жыве Беларусь!” Ну жыве, а хто супраць? Няхай жыве...

Карацей, не паразумеліся з ёю. Яна іх героямі лічиць. А мне – съмешна...”

Што ён зробіць з Марыйкаю – яму прысынілася ў ту ю ж ноч... Яны ідуць па лесе. А лес ня змрочны, а чысты-чысты. Залаты – хваёвы, белы – бярозавы. Дзень сонечны. Трава зялёная. Неба блакітнае – ні хмурынкі. Прыйгажосьць неапісальная. Марыйка нагінаецца, каб сарваць ягадку. Сунічку. А сукенка ў яе кароткая. Венцер-гарэза падхоплівае спаднічку, загортвае на съпіну. А Марыйка там, далей – без нічога, і тое, што ён бачыць, набліжаецца да яго, заварожвае, павялічваецца, як у кіно, на ўвесь экран... і ён прачынаецца, прахопліваецца ў ложку.

Вакол цемра. Ён мацае яе перад сабою і ня можа адразу зразумець, дзе ён? Вакол пустэча... Ён палохаецца, але цемра патроху ападае, і ён бачыць абрисы коўдры на нагах, потым белую лямпу ля

ложку і здагадваецца, што ён дома, у сваім пакоі... “Вельмі важна, – думае ён у працяг сну, – запрасіць яе так, каб ніхто ня ведаў, што яна з ім. На ўсялякі выпадак. Ці мала што. Мяркуючы па адносінах у іхнай сям’і, Маша нікому ня скажа пра яго. Магла б сказаць брату, мажліва, магла б, але брат цяпер пад арыштам. А бацькам – ніколі ня скажа... (А Сьвета сказала б сястры – пахвалілася. Ці мужу яе... Вось дзе падсвядомасць дапамагла, вынырнула своечасова.) Усё сыходзілася. Усё было як найлепш. Ён, нарэшце, знайшоў тое, што яму трэба... Добра, што жыцьцё, часам, дае нам права на выбар. І я выбіраю... я выбіраю... лепшае... Ён усміхнуўся, і з гэтаю ўсъмешкаю на вуснах заснуў.

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Адна заве мяне Сашам, як мама, другая Алесем, як ніхто больш ня кліча.

I хоць я вельмі люблю маму, сэрцам схіляюся да той, што называе мяне Алесем. Хоць нават вершы свае, і беларускамоўныя, я падпісваю – прынцыпова – Аляксандрап, а не Алесь...

Навошта мне гэтая дзяўчата? Чаму я столькі гадоў жыў бяз іх, жыў не зважаючи на іх прысутнасць і раптам кінуўся ў “кахан’не”?

Шчыра прызнацца – а як іначай у сваім дзённіку, які, спадзяюся, ніхто не пачытае – ёсьць у мяне да жанчын, да дзяўчат, нейкая боязь, ці што, з таго самага часу, як у мяне не ат... (далей закрэслена, шчытна замазана атрамантам, так што не расчытаць)...

Але – не, ня буду пісаць цяпер, хай застанеца гэта толькі майм...

А яшчэ таму, што дастала маці.

Не, яна ня лезе з лішнімі роспыштамі, не задае пытаныні пра “маіх” дзяўчатаў. Думаю, яна здагадваецца, так, яна безумоўна, ведае, што ў мяне нікога няма. Прынамсі, да нядаўняга не было.

А час ужо.

Гады падціскаюць. Мне 27. Маці ня супраць ужо і бабуляй стаць, унукай пагушкаць.

Ёй, пэўна, і перад сяброўкамі няёмка. Таму з месяц назад, пасыля таго як “выправіла” мяне на першае спатканье, яна асьцярожненъка пачала распытваць. Ды так, што я падумаў раптам: ці не падазрае яна мяне ў тым, што я “блакітны”, як многіх адзінотных хлопцаў цяпер падазраюць, бо, нарэшце, дачуліся пра такую зъяву, якой раней у нас, як і сэксу, “не было”....

А ў мяне ж і хлопцаў-сяброў няма...”

...А Марыйка, між тым, зноў прапала. Не на дзень, не на два і не на тыдзень. Зынікла, нічога не сказаўши яму. Ён тэлефанаваў, вечарамі прыходзіў да яе пад’езду, сядзеў, чакаў непадалёку на лаўцы, назіраючи за ўсімі, хто заходзіў у дом, але Марыйкі сярод іх не было. І, падобна, што вечарамі не гарэла съятло ў ейнай кватэры. А дзе ў іх лецішча, ён так і не дадумаўся спытаць.

Усе ягоныя планы разбурыліся. Больш за тое, ён адчуў раптам, што яму не хапае той дзяўчыны, што там, дзе яна была ў ягоны душы, у сэрцы – пуста. Вечер гуляе... “Забудзься... – паспрабаваў было супакоіць ён сябе. – Такіх, як яна – тысячы. Добра, што зъехала, і ў цябे ёсьць час агледзецца і адуманаца. Каб не нарабіць глупстваў”. Але – не магла яна так вось, не сказаўши нічога – зъехаць. Пэўна, нешта здарылася... А калі зъехала, не падумаўши пра яго – дык трэба забыцца пра яе як мага хутчэй. Але – а як жа брат яе? Можа, і яе пасадзілі – съледчыя выведалі, што і яна была там, ля школы?.. І перадачы ёй нават няма каму насіць... І ён у каторы раз з надзейй ішоў да яе дому. І “забыцца” на яе ня змог, нават выпадкова даведаўшыся, што і сапраўды яна зъехала з бацькамі адпачываць на поўдзень, а брат нібыта нейкім незразумелым чынам вызваліўся, і адразу ж, зноў праз

Украіну, махнуў у Чэхію (пачуў гэта ад суседак-бабулек, што перамаўляліся пры пад'езьдзе).

Вярнуўшыся Марыйка, як ні ў чым ні бывала, патэлефанавала яму:

“Дзень добры... Убачымся?..”

Ён ішоў на спатканье ўскрыўдаваны дарэшты з намерам “закаціць” скандал, а прыйшоў, убачыў яе і адмяк, ледзь не заплакаў ад радасыці сустрэчы. Яна пахарашила, нібыта нават пасталела. Паўднёвы загар ёй дужа пасаваў. Ён ня стаў распытваць яе пра адпачынак, хоць адчуvalася, што яна чакае пытанняў, ёй каріцца распавесыці. І яна ня вытрымала. Ён слухаў і ня чуў яе, а думаў пра сваё. І раптам, ні з таго ні з сяго, між яе словаў пра пякучую гальку на беразе – аж пяткі шыпяць, бы на патэльні – сказаў:

“Давай на выходныя наладзім пікнічок у лесе...”

“З кампаніяй?”

“Не, удвох...”

“Давай...” – пагадзілася яна, па інерцыі, між іншым, але разам нібыта і адчуваючы-залечваючы сваю віну перад ім. А потым перапытала:

“Удвох? А як гэта?”

“Звычайна. Арганізацыю я бяру на сябе. Выедзем у суботу. А дзяявятай чакаю цябе на чыгуначным вакзале пад табло.”

І ёсё. Што было далей, як яны разьвіталіся – ён ня памятае. Здаецца, не – дакладна, ён давёў яе да дому, да пад'езду, здаецца, ён быў вясёлы і нават непасрэдны з ёю, здаецца, ён спадабаўся ёй у той вечар. Але ён ня памятае... Дакладна ня памятае. Но ў думках радаваўся: як лёгка ў яго атрымалася запрасіць яе, і як лёгка яна пагадзілася.

Не сказаць, каб час да суботы цягнуўся, як стары дызелёк пад гару, не сказаць, каб праляцеў зынічкаю-электрычкаю, але ў пятніцу вечарам Марыйка патэлефанавала:

“Што ўзяць з сабою?”

“Апраніся па-спартоваму.”

“Што ўзяць?”

“Нічога. Я ж сказаў – гэта мой клопат.”

“Мо што з харчоў?”

“Я сам...”

“Тады а дзяявитай.”

“А дзяявитай...”

Ён пракруціў потым у памяці гэтую размову і падумаў: дужа халодная яна была нейкая, нібыта не каханкі пра спатканье дамаўляліся, а крыміналнікі “на справу” зьбіраліся. Што дзіўнага, супакоіў ён сябе: Марыйка адчувае сваю віну, а я і сапраўды “на спраўу” зьбіраюся... Ён усё ўжо прадумаў, усё пралічыў. Ён ведаў, што сітуацыя ўносіць свае карэктывы, але, здаецца, быў гатовы да любых нечаканасцяў, да любых паваротаў. Ён не сказаў ёй узяць купальнік, хоць едуць яны да возера. Але – месца там ціхае, бязълюднае, і можна будзе пры жаданыні пакупацца, пэўна, ужо і не саромеючыся адзін аднога... Намёт ён узяў напракат, падсыцілак сабраў дома, ежы і пітва набыў у бліжэйшай краме.

Ноччу доўга ня мог заснуць, пракручуваў мажлівыя варыянты. Ад гвалту да гвалту: ад – з ягонага боку, што натуральна, да – з ейнага, што ня выключана. І пажадана – падумаў ён. Паварочаўся яшчэ трохі і нарэшце – заснуў.

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Мой апошні верш – паводле сну:

...Язычок чырвона-чорны
вытыркаеца з жоўтае дзюбы
пры галаве невядомае птушкі

Цела, зьедзенае мурашамі,
Перамяшанае з зямлёю
Ляжыць побач

*Пёркі адрываюца ветрам
І нясуща ў неба, у съвет,
Пераліваюца жывымі колерамі на сонцы*

*Злавіў адное пёрка
Паказытаў ім шчаку каханай,
Што заснула пасъля...
Яна съмешна зморишила нос
І адварнулася*

*I толькі цяпер я ўбачыў,
Што і да нас паўзуць
Чырвоныя Мурашы..."*

Прахапіўся за пяць хвілінаў да званка будніка. Хуценка сабраўся і выехаў на вакзал. Хвілінаў дваццаць пасъля доўгай чаргі і набыцьця білетаў чакаў Марыйку. Яна вынырнула з натоўпу съежая – выспаная і крыху ўзбуджаная. “Прадчувае, згадваецца” – падумаша ён. Пэўна, таксама пралічыла варыянты...

Параю яны былі прыгожаю – ён бачыў гэта па позірках пасажыраў у электрычцы. “Цікава, ці ня вінная, ці цнатлівая яна?” – думаў ён, гледзячы скосу на Марыйку, якая сядзела побач і, калі электрычка на поўнай ходзе паварочвала ці прытарможвала, іх целы судакраналіся, і па ім пераможна прабягалі дрыжыкі прыемнасці.

Яны выйшлі на лясным прыпынку. Вёска была недзе побач, але яе не было відаць з-за дрэваў. Яны пайшлі ў супрацьлеглы ад вёскі бок – да возера. Пайшлі адны – як ён і разылічваў: усе іншыя, хто ехаў адпачываць, выйшлі раней. Марыйка заставалася вясёлай і непасрэднай, радавалася навакольнай прыгажосці і, чапляючыся за ягоную руку, прыхіналася да яго ў захапленыні ад незвычайных краявідаў. А калі адкрыўся від на возера – у яе ажно дых перахапіла: “Ніколі ня думала, што пад Менскам ёсьць такая

прыгажосьць, такія файныя мясыціны... І што дзіўна – людзей зусім няма”.

Яны знайшлі ўтульную паўвыспачку, што неглыбока ўдавалася ў возера, спыніліся.

Праз дзясятак хвілінаў куточак гэты выглядаў ужо абжытым. Стаяў намёт, перад ім палала вогнішча, а яны, выкупаныя, стаялі выцягнуўшы да яго рукі, і хоць было адносна цёпла і вада не была халоднаю, дрыжэлі саграваючыся. Ён глядзеў на яе съсінелую, у гусіных пупырышках, і зьдзіўляўся: як дзіцё, ну зусім дзіцё... Пэўна, вочы выдалі ягонае, замілаваньне ёю, бо яна зірнула на яго і усыміхнулася – нібыта вінавата, нібыта саромеючыся...

– О-о-о, ды тут сямейка адпачывае... – пачуў ён ззаду голас і ўздрыгнуў ад нечаканасыці. Азірнуўся, да іх ад лесу ішло троє хлопцаў. Двоё высокіх, адзін нізкі – горкае хлапчанё. Гаварыў якраз гэты – самы нікчэмны, але, відаць, тут лідэр. Па ўзроўні яны былі, пэўна, аднагодкі – гадоў па вясімнаццаць, і толькі зблізу, ён убачыў, што старэйшым з іх быў якраз той, каго ён здалёк палічыў за “хлапчанё”: яму было далёка за дваццаць.

– Занялі нашае месца і не вітаюцца, – працягваў “лідэр”, – ну, здароўце...

Ён нешта мармытнуў у адказ і для пэўнасці хітнуў галавою – ведаў з вясковага жыцця, што адмаўчацца – значыць, пакрыўдзіць іх і ад пачатку займець варажнечу. Маша прамаўчала – крыху пагардліва паглядала на хлопцаў, што стаялі ўжо ў двух-трох кроках.

– А краля, гля ты, якая краля ў яго, – працягваў “лідэр” (астатнія панура, як яму падалося) маўчалі.
– І цю-циу-циу – дай памацаю... – і пайшоў да Марыйкі.

Намеры ягоныя, ды і ўсёй кампаніі былі відачнымі. Пэўна, яны нейкі час сачылі за імі з узылеску і абмеркавалі ўжо, што і як будуць рабіць.

Ён гэта зразумеў яшчэ і па насупленым маўчаныні астатніх: ролі былі падзеленыя. “Лідэр” чапляеца да дзяўчыны, і, гледзячы на драбнату хлапечую, ён вымушана заступаецца за яе, і тады на яго накідваюцца астатнія...

Ён разумеў гэта, але і не адказаць, не ўступіцца за Марыйку, да якой падышоў ужо “малеча” і цягнуў руکі, а яна адхіналася і біла па іх нешта мармыгучы, ён ня мог. І толькі зрабіў крок да “лідэра” і Марыйкі, як апынуўся на зямлі і адчуў удары ног – босых, (ён зьдзівіўся – босых, бо ня бачыў ног хлопцаў, калі яны падыходзілі), з падкурчанымі пальцамі, а таму ўдары былі хоць і балочымі, але слабымі. На яго наваліліся двое, пачалі звязваць рукі за сыпінай, а “малеча-лідэр” паваліў і цягнуў Марыйку ў намёт. Яна крычала, вырывалася, і калі ён памкнуўся быў да яе – атрымаў удар ці не паленам нейкім па галаве і страціў прытомнасць...

...У апошняі імгненьні яму падалося, што ён сыпіць. І нават сыніць (щі ўжо – адсыніў) нейкі сон. Дужа цьмяны, няпэўны, незапаміナルны. І вось ён прачынаецца... Але спаў ён у дзіўнай паставе, нязручнай: ногі закляклі, шыя баліць не павярнуць... Ён расплющвае – з неймавернай, неверагоднай цяжкасцю – вочы: так і хочацца прадраць іх рукамі, пальцамі... Рукі ня слухаюцца... першае, туманнае, як між сълёзаў, съятло – вакол дзень, ня noch і ня раніца, хутчэй другая палова дня, паварот да вечару. І ляжыць ён ня ў ложку, а на траве, на беразе нейкае вады – возера ці рабчкі... Ён падымает галаву, сядзе, пазнае свой намёт і пачынае прыгадваць, што было: так, яны прыйшли сюды раніцай з... Марыйкай... А дзе МАРЫЙКА?!! – ледзь не крычыць ён, хоча ўскочыць, каб агледзецца, і зноў падае, амаль губляючы прытомнасць. Мацае галаву – на пальцах кроў, а ў левай руцэ – крывавая, прыліплія да далоні, прыкарэлыя кроўю... жаночыя плаўкі... Што я

нарабіў? Хто гэта зрабіў!!! Ён ступае некалькі кроکаў наперад, да вады, і раптам бачыць Марыйку – жоўтую пляму ейнага цела... Ён жахаецца, падае на калені і паўзе да Марыйкі, паўзе, абапіраючыся на рукі і рукамі падцягваючы сваё непаслухмянае цела. Як яму хацелася б, каб Марыйка проста спала... каб была яна – жывая, але – уся яе пастава, голая, ненатуральна скурчаная... І гэтая кроў закарэлая, карычнева-чырвоная на жываце, на клубах... І яна – ня дыхае... не... не... не... Ён прыпаў вухам да аголеных грудзей – і пачуў, што сэрцайка б'еца... Кінуўся да вады, набраў прыгаршні, але пакуль данёс – уся яна вылілася, збегаў яшчэ раз, шчыльней съціснуў далоні, і выліў на вусны Марыйкі колькі кропляў вады. Потым пачаў яе трэсьці яе за плечы: аchnіся, аchnіся, аchnіся... І яна расплюшчыла вочы...

...Што было потым. Анічога. Сяк-так яны абмылі кроў, апрануліся, ня гледзячы адно на адное, моўчкі, нібыта саромеючыся, сабралі рэчы, намёт, пайшлі на станцыю. За ўсю дарогу не перакінуліся ні словам. Марыйка толькі дрыжэла, усё не магла сагрэцца. Калі прыехалі ў Менск быў вечар – што добра, бо людзі не зважалі на іх – узялі таксоўку... Калі разъвітваліся ля пад'езду – Марыйка заплакала... Ён пастаяў трохі побач, а потым павярнуўся і пайшоў... А што ён мог зрабіць? Супакойваць яе – дык любяя слова выклікалі б толькі істэрыку...

Не... не.... не..... не..... не.....

Гэта цяпер ён думае, што так было. Каб апраўдацца. Каб апраўдаць сябе, сваю слабасць, ды што там – зраду і маладушшу. Бо было ўсё зусім ня так. Было нашмат прасьцей...

Хлопцы і сапраўды падыйшлі нечакана. З вудамі, трохі п'яныя. Тroe, самы старэйшы, “лідэр” – невысокі, зусім курдупель. Пачалі пажартоўваць з іх зъмерзлых. Але па-доброму. Приселі побач. Параілі

яму, дзе можна рыбу павудзіць, калі захоча. Паказалі злойленых карасікаў – яшчэ жывых, жвавых: як съмешна трапяталі яны ў яе руках, пырскаючи на шыю і грудзі дробненъкімі кропелькамі празрыстае вады... Дасталі пляшку. Выпілі. Самі. Іх з Марыйкай запрашалі, але яны адмовіліся. Усё нейк без напружанья, натуральна. Хоць і хвалявала яго тое, што прыйшлі гэтыя хлопцы, што сядзяць тут... Нібыта прадчуванье, што ўсё гэта можа дрэнна скончыцца для яго. Прадчуванье? Гэта цяпер ён, зноў жа, шукае апраўданье сабе. Ніякога прадчуванье не было. Выпітага хлопцам падалося мала. Звычайная справа. “Слухай, – зъянрнуўся да яго “лідэр”, – а ці ёсьць што ў вас? Сядзіце, дрыжыце... Давайце пагрэнемся. Ну, даставай, гарэлку! Шкадуеш? А ну – паказвай!” У яго гарэлка была. І яму не шкада яе было. Але тон, з якім прамаўляў “лідэр”, яму не спадабаўся. Захацелася агрызнуцца. А п’янымі ці шмат трэба? Караваец, далі яму ў рыла раз-другі і прапёрлі да электрычкі. Ён ускочыў у вагон і паехаў да Менску, а яе, Марыйку, так атрымалася, пакінуў адну з чужымі мужчынамі...

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“...У гэтым жыцьці ўсё прадвызначана і ўсё ўжо недзе там, наперадзе, адбылося. І час такі ж матэрывальны, як і простора, што вакол нас.

Таму і мажлівяя падарожжы ў часе.

Мы можам у ім перамяшчацца гэтаксама, як у лесе, у вадзе, у горадзе.

У розных месцах мы бываєм у розны час – у розным часе мы бываєм у розных месцах. І калі мы можам вярнуцца ў тое месца, дзе ўжо былі ці пайсьці туды, дзе нас яшчэ няма, значыць мы можам патрапіць і ў той час, дзе ўжо былі.

Час нязменны ў сваёй зъменлівасці. Час – дарога, па якой мы ідзем. Ад падзеі да падзеі, ад учынку да учынку...

*Усё ўжо адбылося – гэта мы называем лёсам,
наканаваньнем. Там, наперадзе, мы памёрлі ўжо –
гэтааксама, як там, ззаду, – нарадзіліся. Ужо...*

Хто гэта аспрэчыць?

*I шлях наш – да съмерці – расьпісаны і пазна-
чаны.*

*Раней я думаў, што мы – на гэтай жыцьцёвай
дарозе, у пэўныя, лёсавырашальныя моманты, мо-
жам нешта зъмяніць: пайсьці налева, а не направа,
выбираць у жонкі чарнявую, а не бялявую і г. д.
Цяпер бачу: не.*

*Усё ўжо адбылося. Жыцьцё – кінастужка з
пачаткам і канцом. I мы проста глядзім яе не
падазраючы, што на ёй ўжо ўсё адзъянута да са-
мага канца.*

*Проста мы ня ведаем гэтага. I заўтрашні
дзень на ёй ўжо ёсьць, і пасълязаўтрашні... I ўсе
выпадковасці спланаваныя, і ўсе твае нават
самыя нечаканыя крокі – спрагназаваныя”.*

...Не, хлопец, до! Досыць! Прызнавайся хоць
самому сабе. Хоць тут, у апошня свае хвіліны, не
выдумляй сабе версіяў. Кажы самому сабе праўду.
Нарэшце. Кажы!..

Так, хлопцы прыйшлі. Выпілі. Пачалі чапляцца да
іх. “Вы трахацца прыехалі? Ну дык трахніцесь перад
намі. А мы паглядзім... Як у кіно. Вам што – шкада?..”
Іх было троє, на чале з курдупелем-“лідэрам”. Яна
пасъмейвалася ў адказ. Нібыта абыякава, а нібыта і з
цікавасцю, нібыта ня супраць... Нібыта падыгрывала
ім, імкнучыся ўсё ператварыць у жарт. А ён успрыняў
іхнія прапановы ўсур’ёз. Пачаў адпірацца, аднеквац-
ца. Далей – болей. Далей – горай. Хлопцы кінуліся
да яго пачалі съязгваць плаўкі. Жарт? Які там жарт...
А яна съмяялася... Псіхануў ён. Вырваўся з іхніх
рук, апрануўся і сыйшоў. Сам. Пакінуў яе адну з
тымі хлопцамі. Пайшоў злы да электрычкі. Яна і не
памкнулася спыніць яго. Засталася... Цягнік якраз

падыходзіў да станцыі. Ён нават падбег трохі і, не раздумваючы, ускочыў у апошні вагон. И толькі там усьвядоміў раптам, што зрабіў... Прывёз дзяўчыну за горад і пакінуў з-за сваіх псіхаў і надуманай злосыці на яе – адну з чужымі мужчынамі... Нават і не падумаў, што ёй пагражае... Ня будзе яму дараўаньня... Як яна там? Што яны там?... Ледзь дачакаўся, калі электрычка спыніцца на наступнай станцыі, выскочыў, пабег назад... Колькі часу праішло пакуль ён вярнуўся? Мо гадзіна, мо – трохі больш. Ці нават менш. Гэта яму съязгнулася дарога назад. Хвілінаў трыццаць, пэўна... Але бераг быў пусты. Недагарэлае вогнішча – залітае, чорнае, галавешкі яшчэ дымяцца шызай кволасыцю... трава вакол прымятая... И нікога. Згадаў пра тэлефон. Працуе. Набраў яе нумар. Цішыня, а потым “тэлефон у недасягальны зоне альбо адключаны”. Дзе шукаць Марыйку? Кінуўся ў адзін бок, у другі. И сеў у роспачы... Добра, калі ўсё добра... А калі... Малюнкі паўставалі перад ягонымі вачымі адзін жахлівей за другі... Як дабраўся ён да Менску – ня памятае. Паехаў да яе дому. Стаяў пад вокнамі. Доўга. Навокал счарнела ад ягонага чаканьня ноч. Мільгануў ценъ за фіранкаю (праз колькі часу?) – здаецца яе, Марыйкі. Патэлефанаваў у каторы раз. Слухаўку не бярэ. Патэлефанаваў на хатні. Маці сказала: “Марыйка дома...” Потым спытала: “А што здарылася: яна ня хоча падыходзіць... Мо пасварыліся?...” “Не, нічога...” – толькі і змог ён вымавіць... Марыйка дома – і дзякую Богу.

Такім чынам – ён струсіў, ён зьбег, ён пакінуў дзяўчыну, якую кахаў... Кахаў? Ці кахае... Кахае... Іначай навошта яму цяпер пакутаваць. Божа, як сорамна!.. И як далей жыць з гэтым сорамам?

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Мне прысынілася, што я страла. Вытушчаная некім з лука – страла. Якая ляціць у неба – у нікуды.

А неба глыбокае-глыбокае. I ні птушкі ў ім, ні хмаркі.

У вёсцы дзедавай неяк пайшла сярод хлопцаў мода рабіць лукі – з самага моцнага дрэва – з ясеню. Захапіўся ёю і я. Вялікія лукі – у наш рост. А стрэлы рабілі ня толькі з сухога дрэва, але і з чароту. Да дрэва наканечнікі пляскалі з цывікоў і прыкручвалі дротам, а да чароцінаў – з кансервавых бляшанак выразалі і скручвалі вострыя конусы.

I стралялі ў мішэні – на трапнасцьць, і ў вышыню – хто вышай.

Самыя лепшыя лукі былі ў мяне, і стрэлы мае падымаліся так высока, што зьнікалі ў небе, а потым нечакана вярталіся. I трэба было ўбачыць кропачку стралы і адбегчы, каб не пацэліла ў цемячка вяртаючыся...

Дык вось – я страла, якая ляціць у нікуды. Ня птушка, ня вольная птушка, а страла. I я ўжо не лячу, я падаю...

I жыцьцё маё – усяго толькі сълед ад стралы ў небе..."

Дома ён ляжаў у ложку і думаў: як жыць далей?.. I ўяўляў, што гэтаксама недзе ў сваёй кватэры ляжыць Марыйка і думae пра тоe ж самае...

Назаўтра зноў рагыўся ёй патэлефанаваць. Яна адмовілася падысьці. Ён і хацеў яе бачыць, і ня мог... адважыцца пайсьці да яе, пазваніць у дзіверы, на каленях поўзаць перад імі і прасіць дараўаныня.

І ўсё ж ён датэлефанаваўся да Марыйкі. Маці перадала ёй слухаўку. Ён толькі і мог вымавіць: “Даруй... Ведаеш...” Яна абарвала яго: “Ненавіджу! Ненавіджу ўсіх вас. Гэта з-за маўчаныня такіх як ты і робіцца ўся брыдота ў краіне. Гэта дзякуючы вашаму бязьдзеньню ўсплывае дзярмо наверх і кіруе намі. Ненавіджу: не хачу мець ад вас дзяцей. Бо вы рабы і дзеці вашыя рабы...” – і кінула слухаўку...

Што ён мог адказаць ёй на гэта? Што можа зрабіць раб, каб вырвацца з рабства?

Съмерць. Толькі съмерць вызваліць яго...

Ён дастаў свае вершы, перагартаў іх, нешта прачытаў. І стала яму сумна: можа, такі быў настрой, а, можа, і сапраўды ён графаман, але напісанае яму не спадабалася. Ён узяў запалкі, выйшаў на гаўбец, каб спаліць свае вершы, каб ніхто ніколі ня бачыў іх болей... Спыніўся. Узяў дзённік. Пачытаў. Згадаўши сваё жыцьцё і параўнаўши яго з запісамі, падумаў, што ў ім жыве два розныя чалавекі: адзін у дзённіку, і зусім іншы... у жыцьці... Не – трыв. Трэці – піша вершы. І ён зусім не падобны на гэтых першых двух. Дзённік піша скептык, вершы лірык, а жыве сярод людзей нікчэмны і баязлівы чалавечык... І кожны з іх канчаткова не сфармаваны... Хто з іх пераможа ў ім урэшце? Ці хоць аб'яднаюцца яны калі-небудзь у ім? Ці мажліва гэта наогул? Ці трэба?.. Ці дасыць гэтая ўзрыўная сумесь урэшце нешта новае, не падобнае, станоўчае... Не, ня дасыць... не, не аб'яднаюцца. Цяпер ужо пэўна – не... Ніколі...

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Я хацеў пераўтварыць хаос, што вакол нас, – у гармонію.

I думаў, што можна гэта рабіць вершамі, літаратурай. Найўны...

*Гэты жорсткі сьвет патрабуе ад нас большага...
Пражыць на беразе, назіраючы за плынню, ня ўдасца...*

*Трэба аддаваць сваё жыцьцё. Барацьбе. Не на-
зіраць і апісваць і тым нібыта нармалізаваць, а
кідацца ў бойку. Не спрабаваць дастукацца да
людзей праз вершы, а ісьці на вуліцу і сустракацца
з кожным...*

Але я не готовы да гэтага, не готовы.

Я хацеў схавацца, зашыцца ў куток і адтуль даваць парады, дыктаваць. Ня выйдзе...

А што будзе? Здача крэпасьці – таго свайго ціхуткага, утульнага куточку. І разъбітае карыта ў выніку...

На вуліцу, да людзей – адзіны шлях, калі ў цябе няма ні радыё, ні тэлебачання, ні газеты... Адзіны магчымы шлях дастукаца да людзей, каб нешта зъмяніць, каб пазбавіца хаосу, што вакол, каб гарманізація жыцьцем...

У народнікі, назад, у дзевятнаццатае стагоддзе?!

Так, я разумею гэта. Але мазгі, пэўна, апярэджаюць дух... І я не змагу пакуль нічога зъмяніць у сабе, і не здалею нічога зрабіць.

Я магу толькі саступіць дарогу іншым...

Больш съмелым і рашучым.

Ідзіце – з вамі Бог..."

...І ён палез на шматпавярховік.

Ён выйшаў на дах і сеў, апусьціўшы ў пустэчу ногі. Не, ён не хацеў стаць самазабойцам. Ён хацеў жыць. Ён занадта моцна хацеў жыць. Асабліва цяпер. Тут... Аднак, як жыць, здрадзіўшы сабе самому... Як зазірнуць паслья гэтага ў вочы... не, не Марыйцы, не Марыйцы... і ня маці, якая, відаць, пра нешта здагадваецца, а сабе самому, хай і ў люстэрку...

Ён не адчуваў ні жаху, ні холаду, ён забыўся пра сябе і пра ўсіх. Ён сядзеў тут, можа, гадзіну, можа, болей. Жыцьцё ягонае прайшло перад ім. І вынікала з яго, што зрабіў ён правільны выбар, бо пустазельле толькі замінае жыць іншым. А ён, ён стаў пустазельлем, пустацьветам, як ні горка сабе ў гэтым прызнавацца. А пустазельле – зьнішчаюць... Выбар правільны... засталося толькі зрабіць апошні крок. Але і тут не хапала ў яго таго, чаго не хапала і ў жыцьці. Паставіць кропку. Важны знак. Ён і ў вершах ім амаль не карыстаўся. Хіба ў выключных выпадках. Тут якраз і быў той выключны выпадак. Ну, рашайся... Ён устаў,угледзеўся ў неба – такое

блізкае неба... Замёр перад апошнім рухам... І раптам пачуў побач чыесьці крокі. Кволыя і няўпэўненыя. Мяккія і дрогкія. Але гучныя тут: та... та... та... та... Ён уздрыгнуў, павярнуў галаву: да яго ішло маленькае, мокрае кацянё. Яму было холадна, яно дрыжэла ўсім сваім цельцам. Кацянё пісклява мяўкнула і нясьмелала падыйшло да яго. Прытулілася да нагі мокрым холадам, каб сагрэцца. Пацерлася, мяўкнула – прабачальна і... ўмольна. Быццам прасіла яго ня рухацца, спыніцца, застыць... Ён глядзеў на гэты мілы жывы дрогкі камячок, які знайшоў ягонае цяпло, якому трэба ягонае цяпло... і ня мог наглядзецца. Узяў кацянё на рукі, пагладзіў і ўсьміхнуўся ад таго, як яно ў страху падцінае, уціскае ў шыю, галаву. Верыць яму і ня верыць, байцца яго, але шукае ягонага цяпла... Значыць... мажліва... можа быць... ён камусыці яшчэ трэба ў гэтым съвеце, на гэтым съвеце... Хоць бы гэтаму маленькаму кацяняці... Значыць, мажліва, можна яшчэ нешта зъмяніць...

Ён зірнуў уніз, туды, дзе ўжо даўно павінен быў быць сам: туман слаяўся пад нагамі, запаўзаў у душу... Туман, па ўсім Менску туман, па ўсёй Беларусі. Але быў ён ужо не такім густым, як раней, і з аблокамі не зыліваўся...

З “Дзённіка” Аляксандра К.

“Я ненавіджу сябе. Я ненавіджу сябе таго, якім быў дагэтуль, і не хачу больш быць такім. На шматпавярховіку ў мяне быў час падумаць, азірнуцца, агледзецца і я рады, што ён быў.

Як там у Дастаеўскага: “Тварь ли я дрожащая или право имею...”. Не хачу быць “тварью дрожащей...” Але ня ў тым сэнсе, які ўкладаў у гэтых словаў Раскольнікаў. Не...

Можна “забыць” гісторыю Расколькава, а словаў пакінуць.

Проста гэта даволі ёмістая формула. Якая

падыходзіць і да сёньняшняга нашага жыцьця. Дакладней, майго.

Съмеласьць, ращучасьць трэба ня толькі для таго, каб забіць бабульку-працэнтишыцу.

Яна трэба, каб жыць годна, а не “пресмыкатся”.

Раней я скептычна ставіўся да апазіцыі, да “мовы” і яе носьбітаў. Цяпер бачу, што яны адзінія, каму сёньня тут баліць за гэтую зямлю, культуру, дзяржаву, нашую будучыню ўвогуле...

Усялякая дыктатура – часовая. І гэта ведаюць і кожны дыктатар, і ягоная сывіта. І трymаюцца яны толькі на страху, які імкнуцца пасяліць у свой народ.

Пераадолець гэты страх, які ўплывае ня толькі на палітычную актыўнасць людзей, але і на простиya чалавечыя адносіны – вось што важна.

Дыктатура не разумее, што трymаючы ў страху народ, яна разбурае яго, гэты народ, психалагічна, а значыць, зынічнае і сваю дзяржаву, сваю ўладу, урэшце рэшт...

Рабы ня могуць пайстаць, але яны ня могуць і ствараць... А таму ня можа быць ні ў іх, ні ў такой дзяржавы будучыні.

Пераадолець страх, стаць Чалавекам Вольным і Незалежным, трэба кожнаму. І забіць дракона страху неабходна найперш у сабе...

*Так, пачынаць трэба з сябе...
З сябе!"*

Частка другая.

Выспа свабоды, альбо Заглянене сонца.

З “Дзённіка” Марыі Б.

“Вось і ёсё: тое, што павінна было здарыцца – здарылася. Я там, куды так не хацела патрапіць, чаго некалі пазбягала ўсяляк, нават край рызыкуючы... І тут, скажу, ня так ужо і кепска, бо трапляюць сюды ня самыя горшыя людзі. Прынамсі, патрапілі разам са мною. Пачынаю дзённік, які ніколі не пісала з прынцыту. Хачу пасправаваць перадаць паперы ня толькі свае думкі, але і найстрай, пачуцьці, што перападуяноць мяне. Баюся, потым ня ўдасца іх аднавіць і перажыць наноў. Адзінае чаго не хачу, каб гэты дзённік, без маёй на тое волі, трапіў камусьці ў руکі. Баялася таго і дома, таму ніколі і не распачынала запісы, але тут я рызыкую больш – у любы момант у камеру можа зайсьці нехтакі і забраць мой сыштачак без тлумачэння, гаркнуўшы: “Не дазволена!”, як забіралі ў нас прышмоне перад пасадкай сюды, на Акрэсьціна, усе рэчи, а тым болей нататнікі, паперу ўвогуле. І чаму яны так баяцца запісаў, зробленых тут? Незразумела... Памяць у нас добрая, і мы можам усё ў падрабязнасцях аднавіць і дома. Аднак, не: дома пішыце, што хочаце, а тут – нельга... Тым ня менш, раблю гэтыя занатоўкі цішком. Ня ведаю, ці спатрэбяцца яны калі і ці варты рызыкаваць... Ня думаю, што напішу нешта адметнае і годнае ўвагі. Але пасправую ў надзеі, што досьвед, набыты тут, ніколі больш не пайторыцца і не спатрэбіцца ні мне,

ні майм блізкім. А запісы застануцца выключна як памяць..."

Як ні стараўся Трачыла падыйсьці да камеры ціхенъка – дзяўчата ўсё роўна яго чулі, і толькі ён прыладжваўся да "вочка" ў дзьвярах, хто-небудзь падаваў голас: "Зноў прыпёрся!.."

Святло ў камеры на ноч не выключалася. Цымна-жоўтая "дзяжурная" лямпачка над дзьвярыма – чытаць пад якой было немажліва: балелі і съязліліся вочы – тым ня менш, невялікае памяшканье з незразумела-бруднага колеру съценамі асьвятляла даволі ясна. Трачыла заглядваў у "вочка" і глядзеў на дзяўчат, якія спалі зусім ня думаючы, што за імі нехта будзе назіраць: у разыняволеных, на колькі можна гэта на цесных нарах, паставах... Трачыла съцішваўся за дзьвярыма і пачынаў тое, дзеля чаго і прыйшоў. У нейкі момент ён забываў, дзе знаходзіцца, і таму ягонае дыханъне ды юрлівы шоргат аднойчы пачулі дзяўчата, якія ня спалі. Паслья гэтага яны не давалі яму мажлівасці нават прыпыніцца каля іхняй камеры. Як толькі ён падыходзіў, адразу сярод дзяўчат пачыналася гульня ў досьціп.

– Зноў прыпёрся, Трачыла? А сюды, да нас, слабо?

– Пэўна, няма чым хваліцца...
– А жонка ў цябе ёсьць?
– Лічыка пакажы, пакажы сваё лічыка, Трачыла, мо я цябе пакахаю?..

– Лычыка ён пакажа, лычыка... – гэта Тацянка азвалася, як заўсёды трапна. Звонкі дзявочы съмех пакаціўся па камеры. Съмех, які, кажуць, разбурае нават кайданы...

Так, і сёньня таксама яшчэ ніхто ня спаў. Як тут засынеш: заўтра на волю...

Ніколі ня бачаны Трачыла, хіба толькі край галавы ды правае вока, а яно адно, мо ад няпрыязні да гэтага

чалавека, здавалася страшна непрыгожым, съвіным, з даўгімі чорнымі павекамі, не адгукаўся, моўчкі рабіў сваю справу. У першую ноч, калі яго пачулі, ён было зъбег, але, відаць, не ад сораму, а ад нечаканасыці; жаданьне аднак аказалася мацней, і ён вярнуўся да вакенца і больш ужо не ўцякаў, пакуль не сканчваў сваю справу – толькі агідна соп ды хакаў.

Марыйцы, як і ўсім, было брыдка і гідка гэта, але яшчэ непрыемнай было ёй распачынаць выкрыкі на адрас Трачылы. Для іншых дзяўчат, асабліва для старэйшых, была то яшчэ і нейкая разнастайнасыць у турэмным жыцці, а яна адварочвалася да сыцяны і пачынала думаць пра што-небудзь сваё ці ў думках пісаць дзёньнік, які яна пачала “весыці” тут. Да таго неяк не заўважалася, а цяпер ляжаць ёй на голых дошках было мулка, няёмка, хацелася павярнуцца на другі бок, але яна не жадала сустрэцца позіркам з tym пахаблівым вокам Трачылы, і цярпела нязручнасіць. Сон, яшчэ і праз гэта, не ішоў і яна думала, думала, думала... Гэтая ноч, потым дзень, вечар і ёй – на волю. Дзякую Богу, усё некалі сканчваецца, скончыцца і гэта... А вось успаміны – застануцца. І ня толькі пра дні ўвязненіня, але і пра тыя, незабыўныя, можна сказаць – шчаслівыя, дні і ночы на пляцы Каліноўскага...

Той вечар дзевятынцатага сакавіка яна чакала. Чакала без асаблівай надзеі на нешта, але чакала. Чаму без надзеі? Ды таму, што яшчэ да пачатку было зразумела, чым скончацца чарговыя “выбары”: уладу сваю, а яна стала сапраўды “сваёй” для пэўнага кола, ніхто не аддасыць, бо страта ўлады азначала б ня проста гублянье імі свайго панаваньня, а фактычна – съмерць. Для многіх ня толькі палітычную, але і... Зрэшты, што цяпер пра гэта казаць: яны засталіся, зрабілі усё, каб застаўся іхні кумір, а значыць нічога ня зменіцца ня толькі для яго, але і для ўсіх, хто

вакол, хто прыжыўся і нажыўся пры ім... Бо адзінае чаго яны баяліся і не хацелі – гэта пераменаў.

Так, надзеі не было. Быў адчай, была горыч, што зноў падманулі. І было жаданьне пайсыці на плошчу. Хай і з рызыкай, што нікто больш ня прыйдзе. Бо дужа ж запалохвалі людзей па тэлевізіі перад тым. Страху на народ нагніл! Асабліва на тых, хто і не зьбіраўся ісці на мітынг, ды мо і не хадзіў ніколі на нейкія іншыя “несанкцыянаваныя акцыі”. Марыйка заўважыла гэта і па сваіх аднакурсніках, якія яшчэ за тыдзень да таго храбрыліся-хараходыліся, а потым неяк разам замоўклі, і ёй нават няёмка было пытца ў іх: ці пойдуць?

Яна йшла на плошчу адна, ішла ня загадзя, а якраз пад прызначаны ў аўвестках час: недзе без пяці сем гадзінай вечару была ля крамы “пад гадзіннікам” насупраць КДБ. І насыцярожана зауважала, што не адна яна набліжаецца да Каstryчніцкай плошчы. Ішла і думала: ці пусыцца сёньня людзей на плошчу, ці мо яна акружаная некалькімі шэрагамі амапаўцаў, як бывала звычайна, і людзей пачнуць хапаць ужо на падыходзе і закідаць у аўтобусы... Навучаная ранейшым досьведам, міжволі ўзіралася далёка наперад, каб улавіць там нейкія рухі і перастрахавацца. Аднак нічога падазронага не было. Побач і наступрач ёй ішлі, здавалася, звычайнія мінакі. Вось і плошча: праход свабодны, міліцыянтаў не відаць, пэўна, загадзя пралічылі “пераможцы”, што людзі сюды ня пойдуць, пабаяцца запалохваньня ў. Колькі апошніх дзён па тэлевізіі круцілі выступ старшыні КДБ, які казаў, што ўсіх, хто выйдзе 19 сакавіка на менскую Каstryчніцкую плошчу, залічаць у экстремісты-терарысты і іх чакае альбо пажыццёвае зняволенне ў турме, альбо... расстрэл. Так, расстрэл. І паварочваўся ж язык казаць такое да свайго народу... Але гучала гэта страшна і пераканаўча. А перад тым прайшлі арышты – прэвентыўныя – сярод актыўістаў апазіцыі, тых,

хто мог, нягледзячы ні на што, выйсыці на плошчу: больш за сто чалавек ужо сядзелі ў турмах. І зусім съмешны выпадак – тут яны перастараліся, паказалі, што і ў іх нервы здаюць: нейкі хлопец, які нібыта прайшоў навучаньне ў Грузіі, каб сарваць выбары і скампраментаваць немінучую “элегантную” перамогу, рассказваў з тэлеэкрану, што ў Тбілісі яго навучылі, як атруціць ваду ў менскім гарадскім вадаправодзе: злавіць пацука, забіць яго, гнаіць два тыдні ў вядры з вадой, а потым падкінуць у вадаправод і тым “дэзарганізаваць выбары прэзідэнта”...

Марыйка ўсьміхнулася і цяпер, згадаўшы той выступ. Улады тут паказалі сваю слабасць і тым, мажліва, шмат у каго, хто і не зьбіраўся ісьці на плошчу, абудзілі цікавасць...

Але съмех-съмехам, цікавасць-цикавасцю, а яна йшла на мітынг і сур'ёзна думала, што нікога на плошчы ня будзе, а тых, хто ўсё ж пойдзе да яе, пахапаюць на падыходзе. Тым болей, што ўлады сабе рукі развязалі: ужо вядома, што перамога на іх баку і яны застаюцца яшчэ на адзін тэрмін, а значыць, можна дзейнічаць съмела, бязылітасна, без аглядкі і бяз боязі, што за жорсткасць давядзеца адказваць. Навошта ў такім выпадку ёй ісьці “пратэставаць”? Чаго тым даб'ешся, што каму дакажаш?.. Але Марыйка ішла, бо *да-ста-ла* ўжо, бо колькі можна дурыць народ, спадзеючыся, што ніхто не адважыцца нават пікнуць... Ішла, хутчэй, з адчаю, хоць мама і прасіла яе: не ідзі... Сяброўка маці была ў выбарчай камісіі на нядауніх парламенцкіх выбарах і са сълязамі на вачах рассказвала, як прымушалі іх “правесыці” патрэбнага ўладам кандыдата: давялі план загадзя, колькі працэнтаў галасоў на іхнім участку ён павінен набраць, а ў іх атрымалася, што перамог апазіцыянер, а прадстаўнік уладаў не набраў і дзесяці адсоткаў, і тыя – пры папярэднім прымусовым галасаваньні... Яны падлічылі і ціха,

самі сабе, парадаваліся. Старшыня камісіі павезла пратакол у раён, а сябры камісіі, як звычайна, сталі рыхтавацца адзначыць заканчэнне працы. Накрылі стол – торт, гарбата, кава, адкаркаванае чырвонае віно прытоена ля ножкі стала, а старшыні ўсё няма. Потым прыяджае заплаканая і кажа: дзяўчаты, трэба перапісаць пратакол, лічбы павінны быць вось такімі і паказвае на паперцы: 90 адсоткаў за кандыдата ўладаў... А як жа нашыя падлікі? А ніяк... А як гласы людзей? Ніяк... Трэба перарабіць і ўсё: інакш на працу заўтра можна і ня йсьці. Ды, зрэшты, што перажываць! Усе так робяць... І ніхто ведаць ня будзе, ніхто не абурыцца... А разам і бацьку ня страшна біць (тут лепш сказаць – службыць...). Перапісалі, што ж рабіць... Можна з пэўнасцю сказаць, што і сапраўды, так было не на адным іхнім участку. І ня толькі на тых выбарах, а і на гэтых... У Беларусі з 1995 году перамагае той, хто падлічвае галасы. Аксіёма.

Так, амапаўцаў вакол плошчы не відаць, пэўна, як звычайна, сядзяць у сваіх машынах у бліzkіх, навакольных, дварах, і наганяюць у сабе злосцьць на праклятых апазіцыянераў, што не даюць ім па гэтым холадзе быць дома, з сям'ёй, а вымушаюць сядзець у прamerзлых аўтобусах... Было і сапраўды халаднавата, хоць другая палова сакавіка, але зіма яшчэ не адступала. Пакуль ішла, Марыйка марозчыку не заўважала, а прыпынілася трохі, і шчокі прыхапіў жарсыцьвяны сівер. Зірнула на гадзіннік – без хвіліны дзевяятнаццаць. Наперадзе, на плошчы, не-калькі купак людзей – зусім мала. Сярод іх ці ня большасцьць знаёмых ёй твараў – з папярэdnіх акцыяў, з сустрэчаў на розных імпрэзах, вечарынах – усё больш “съядомыя” са студэнтаў, пісьменнікаў, мастакоў, ёсьць і незнаёмыя, але пра іх адразу можна сказаць, што то пераапранутыя стукачы. Зрэшты, і сярод гэтых было нямала ужо знаёмых з тых жа ранейшых акцыяў. Звычайнай справа: спачатку аці-

раюнца, прыкмячаюць актыўістаў, а потым, у адзін момант, па каманьдзе “Начали!”, накідваюць, валаць з ног, хапаюць ды цягнуць нахабную апазіцыю ў легкавікі. І там скручваюць, зьбіваюць, каб больш не хацелася пратэставаць.

19.10. Мітынг павінен быў бы пачацца ўжо – так абвяшчалі, але плошча пуставатая і, самае галоўнае, нікога з арганізатораў, нікога з камандаў прэтэндэнтаў ды і саміх кандыдатаў у прэзідэнты, няма... Расчараваньне агарнула, ахапіла і съціснула плечы Марыйкі і згорбіла постаць яе, як ад наймоцнага сіверу. Пасправавала супакоіць сябе надзей: мітынг перанесьлі на пазней... Між тым пачынала цымнець і наnoch браўся добры марозік. Градусаў пад дзесяць. Марыйка прайшлася да знаку, дзе пачынаюцца ўсе дарогі Беларусі, азірнулася на вялізны рэкламны тэлэкран, дзе паказвалі навіны – расказвалі пра тое, як заканчваюцца выбары. Падышла да месца, дзе на Новы год стаяла елка. Лёд пад нагамі – каток заліты ўзімку яшчэ не растаў... На гмаху Палацу Рэспублікі, абазваным саркафагам, зауважыла дзівэ чорныя на тле неба постаці – ужо назіраюць за намі гэбісты, хто ж яшчэ можа там быць – пасьміхнулася. Пачула: людзі між сабою гавораць, што цягнікі на станцыях метро “Купалаўская” і “Кастрычніцкая”, што пад плошчай, ужо не спыняюцца. Тых, хто хацеў бы выйсці тут і далучыцца, адвозяць да наступных станцыяў. Значыць, мо ѿтварэніе ня ўсё страчана?

19.30 – народу трохі пабольшала, але... Зрэшты, Марыйка зауважыла, праходжваючыся, што па-за плошчай, у скверыку ля Купалаўскага тэатру, злева і справа на ходніках у бок ГУМу і ў бок цырку, людзей нямала – і відавочна, то не выпадковыя мінакі. Але на плошчу пакуль не выходзяць, прагулываюцца паводдаль. Баяцца... Хоць, зноў жа, што самае дзіўнае: міліцыянтаў і сыпецназаўцаў у форме паблізу як не было відаць, так і няма...

З “Дзёньніка” Марыі Б.

“Апошніе, што ў мяне застаецца, надзея... Гэта не высокія слова. I не пачатак чарговага вершика. Я, напэуна, ix, вершаў, зусім больш пісаць ня буду. Пасыля прычашчэння “акрэсъцінкай” нават прозу пісаць не захочацца, ня тое, што верши. Не, тут зусім ня страшна, і ня так ужо і брыдка, як падаецца з жыцця. Гюсна – так, але ня страшна. Толькі, прызнаюся, ахвоту пісаць для друку мне тут адбілі надоўга. Раней думала: скончу свой журфак і ў дзяржгазету не пайду, лепш – у незалежныя журналісты. Цяпер і таго ня хочацца. Ня ведаю, мусіць, гэта часова, гэта на дадзены момант такі настрой. Жыць то трэба будзе неяк і па вяртаньні ў... жыцьцё... Не хачу пакуль пра тое думаць. Аднога хіба ўлады дабіліся гэтым маім затрыманьнем і адсідкай (і ня толькі маім) – у мяне (і ня толькі ў мяне – гэта агульная думка) зыник страх перад съпецпрыёмнікам-разьмеркавальнікам, перад турмой увогуле. Тыя, хто прайшоў хрышчэнне Акрэсъціна, у большасці сваёй цяпер стануць “прафесійнымі” змагарамі за свабоду і незалежнасць – гэта адзінае, чаго дабіліся ўлады масавымі арыштамі. Такая тут думка пануе. Нам цяпер нішто ня страшна. Прайшоўши праз “акрэсъцінку” больш яе не баішся. Так думаю я цяпер. Так думаюць мае сябры. Загартойка – файнай рэч... А як будзе далей – жыцьцё пакажа. Надзея не памірае... Ні першай, ні апошнай. Ніколі. Надзея непамірае ніколі...”

Даўніх знаёмых у купках, што былі раскіданыя па плошчы, яна заўважала, некаторыя нават пазнавалі яе і ківалі галавой на знак прывітання, але то былі не настолькі вядомыя ёй людзі, каб падысьці да іх і стаць побач. Так, некалі даўно разам суседнічалі на нейкіх акцыях... А яна ўжо амаль два гады, як адмовілася ад узделу ў іх, каб лішне не съвяціцца і

давучыцца. Ды і ня бачыла яна плёну ад тых пікетаў з партрэтамі зьніклых ды налепак “Дыктатуры капец!”, “Далоў Луку!”, “Game over!”. Ну, і для каго “... over!”? У каторы раз... Марыйка зноў падыйшла да знаку, дзе пачынаюцца ўсе дарогі Беларусі і адкуль да Масквы 700 кіламетраў, да Варшавы 600, а да Вільні ўсяго 185, як раптам убачыла адзінокую, дужа знаймую, постаць. Так, гэта безумоўна быў ён... Алесь... Ёй захацелася адразу ж сыйсьці адсюль, каб не сустрэцца з ім нават позіркам. Але штосьці спыніла яе. Ён яе ня бачыў, і яна вырашыла паназіраць за ім. Хлопец быў настолькі адзінокі пасярод плошчы, хай і няшчыльна, аднак ужо запоўненай людзьмі, што ёй стала шкада яго. Яна згадала іхня сустрэчы, і падумала: а ён быў шчырым са мною часыцей, чым іншыя. Часам, праўда, яму хацелася быць лепшым, чым ёсьць, аднак тое бы было бяскрыўдным, нават съмешным. А ўвогуле, ён быў праста трусам, якіх тут, у гэтай краіне, большасць, бо трусасць гэтая, пэўна, закладзеная ў беларусаў на генетычным узроўні, і змагацца з ёй ня ў кожнага стае сілаў. Ды, можа, і ня боязь, не баязлівасць гэта, а просты інстынкт самазахаванья...

Ня прости, зрэшты, а гіпертрафаваны за гады паўстаньяў і вынішчэньяў. Напрацягу менш, чым ста гадоў – з 1795 году па 1864, на Беларусі адбылося тры буйныя, на жаль, няўдалыя, паўстаны супраць расейскага панаванья, і паўставалі на барацьбу лепшыя з лепшых, і іх вынішчалі, забівалі, высыпалі ў Сібір, яны эмігравалі ў Еўропу... А тут заставаліся тыя, у каго ў душы і сэрцы пасяляўся страх. А потым быў 1917 год, а затым сталінскія рэпрэсіі, якія на Беларусі пачаліся ня ў 1937-м, а ў 1929-м... И зноў гінулі, не – планамерна вынішчаліся – лепшыя... А ў тых, хто заставаўся, пасяляўся жах і насаджалася жаданье не вытыркацца, жыць па прынцыпах – абы ціха; мая хата з краю; галоўнае, каб не было вайны... З новай сілай праявілася гэта пасъля прыходу да ўлады першага прэзідэнта.

Страх прырастаў паступова, разам з тым, як набіраў сілу рэжым. Жорсткія расправы над тымі, хто думае іначай, і татальны кантроль – ня толькі над сродкамі масавай інфармацыі, але і над перамяшчэннем людзей, над іх магчымасцю працаўца і, як многім здавалася, над тэлефоннымі размовамі... прымусіў многіх пасылімакоўску зашыцца ў свае цесныя кватэркі і не высоўвацца, не казаць нічога лішняга нават сябрам, асьцерагацца ўсяго, ня тое, каб нешта ня страціць – губляць многім не было чаго, а проста з перасыярогі: беражонага Бог беражэ...

Аднак Алесь усё ж прыйшоў сюды. Чаму, навошта? Як ён жыў гэты час, што яны ня бачыліся?.. Што рабіў, ці пакутаваў хоць?.. І Марыйка вырашыла падыйсыці да Алеся. Што ён зробіць? Разгубіцца, шарахнецца ад яе, уцячэ, як учёк тады?.. Ці згадвала яна гэтага хлопца за прамінулы час? Згадвала і, хутчэй, шкадавала яго, а не ненавідзела... Дакладней, спачатку ненавідзела, а потым – шкадавала... Але і цяпер яшчэ тлела ў яе злосыць на яго, за той учынак, калі ён зьбег, пакінуўшы яе адну супраць трох хлопцаў. Злосыць і неразуменіне. Добра, хлопцы аказаліся зусім ня страшнымі, а нават сімпатычнымі, пасъмяляліся разам з няўдалага кавалера і правялі да станцыі, пасадзілі на бліжэйшую электрычку да Менску... Так, злосыць яшчэ тлела, але цяпер тая злосыць перарасла ў цікаўнасць, захацелася ёй зазірнуць яму ў очы. Не, не прыстыдзіць поглядам, а паспрабаваць зразумець.

Ён яе ня бачыў, стаяў сярод людзей – адзін, сам у сабе, як на бязлюдным востраве. Прынамсі, так ёй падалося. Пэўна, ён нікога не шукаў тут і нікога не чакаў. Калі Марыйцы заставалася падыйсыці да яго два-тры крокі, ён раптам павярнуўся да яе – нібы нутром адчуў набліжэніне... Яна думала – ён спалохаецца, замітусіцца... А ён зас্বяціўся радасцю: “Марыйка!..” – міла прамовіў і заўсіміхаўся. І яна ад нечаканасці азірнулася – мо гэта не да яе...

Да пачатку мітынгу яны ўзбуджана прагаварылі, не заўважаючы нікога вакол: ён раз-пораз прасіў у яе прабачэння і казаў, як хацеў яе пабачыць і як шукаў гэтае сустрэчы. Яна больш маўчала, але і не адпрэчвала яго.

Словам, прымірэнне адбылося нечакана проста. І для яго, і для яе. І калі да мікрофону выйшаў першы выступоўца, яны ўжо стаялі побач і Алесь трymаў руку Марыйкі ў сваёй – грэй. Можа, прымірэнню паспрыяла і агульная атмасфера, што панавала на плошчы. Калі пачаўся мітынг, людзі ўбачылі, што іх сабралася нечакана шмат. Тысячаў дваццаць, ня менш. І нястрымная эйфарыя ахапіла ўсіх, нібыта яны і сапраўды перамаглі на гэтих выбарах. Прынамсі, яшчэ не прайгралі. І калі выступоўца сказаў: мы не прызнаем вынікаў выбараў, мы будзем патрабаваць пераліку галасоў і паўторных выбараў, і над плошчай загучала магутнае: “Ганьба!”, потым: “Верым! Можам! Пераможам!” – ня толькі ў Марыйкі на вочы набеглі сълёзы радаснага ўзбуджэння. Яшчэ больш пачуцыці ўдзельнікаў мітынгу распаліў хлопец, які з бел-чырвона-белым сцягам узьлез на дах маршрутнага аўтобусу, што падыйшоў да прыпынку, і так і ад’ехаў на ім, размахваючы сцягам... Народ на плошчы адчуў сваю сілу, і што іх сёньня і тут – не спыніць, не зламаць...

Выступоўцы зъмянялі адзін аднаго, прасвісталі над плошчай небывалая сънегавая завея, якая прыйшла ніадкуль, з чыстага, здавалася б, неба, і, казалі потым, што нідзе ў Менску і нідзе ў Беларусі, апрач гэтай плошчы, завірухі ў той час не было. Людзі, закутваючыся ў шалікі і каптуры, адразу ж загаварылі, што гэта ўлады зарганізавалі гэту мяцеліцу, каб напалохаць мітынгоўцаў і разагнаць па дамах, што, пэўна, недзе на дахах дамоў стаяць сънегавыя пушкі з Раўбічаў ды Сілічай... Але завіруха гэтая раптоўная і хуткачечная яшчэ больш зъяднала людзей, узмацніла

пратэст, узрушыла і адгукнулася жаданьнем прыйсьці на плошчу і заўтра...

Так, заўтра, бо на сёньня арганізатары, якія, відаць, і самі не чакалі, што на плошчы зъбярэцца столькі людзей і разгубіліся, аб'явілі мітынг закрытым і заклікалі ўсіх прыйсьці заўтра, каб падвесыці канчатковыя вынікі выбараў. Плошча выдыхнула рас- чараваньнем, маўляў, нас так шмат сёньня сабралася і вы ня можаце скарыстаць гэтую сілу... Адчуў, што нельга так вось ні з чым распусыціць народ, адзін з нядаўніх кандыдатаў у презідэнты і заклікаў пайсьці да плошчы Перамогі, каб ускласыці кветкі да помніка. Нічога добраага, але хоць нешта... Людзі рушылі калонамі па ходніках, аднак настрой ужо быў ня той, і Марыйка з Алесем вырашылі з імі не ісьці – павярнулі ў адваротны бок, да вакзалу: ім трэба было пабыць разам, удвох.

З “Дзённіка” Марыі Б.

“Мілы Алесь... Сустрэча з табой на плошчы была настолькі нечаканай для мяне, што я не змагла пераадолець у сабе цікаўнасць паглядзець, як ты будзеш паводзіць сябе пасыля таго, што здарылася між намі... А ты павёў сябе абсолютна натуральна. Дакладней, для мяне на той момант, можа, і не зусім натуральна, бо мне хацелася, даруй, бачыць цябе прыніжаным і разгубленым, што было б пра- вільна, як мне думалася, а ты... мне абрарадаваўся, пайшоў насустречу радасна ўсіміхаючыся. І выбіў у мяне глебу з-пад ног... Потым я зразумела, чаму так сталася: за час, які прайшоў ад нашае вандроўкі за горад, ты шмат перажыў і перадумаў. Ты зъмяніўся, урэшце рэышт. Ты стаў іншым. Ты змог зрабіць гэта, хоць на такое здольны ня кожны. Тым болей, мне здавалася, на такія зъмены ня здатны ты – той, якога я ведала... І мне стала цікава, што ж з табой здарылася?.. Да таго ж, прызнаюся ишчыра, ты быў мне неабыякавы і тады, раней – і як чалавек, і як

*пазт. Таму я і пасябравала з табой, не адрынула
адразу там, на прыпынку тралейбусным. Хоць і
адчувала, як часам праслызгвалі ў тваім голасе
ноткі зьдзеклівага стаўлення да мовы і да тых,
хто “змагаецца з рэжымам”. Цяпер, заўважыла, у
цябе і гэта прайшло... Ты сказаў, што вершай больш
ня пішаши. А шкада – пазт ты быў ня з горшых...
Некаторыя твае радкі я памятаю і цяперака.
Асабліва твой верш, пра вольных птушак у небе... I
яшчэ адзін – пра чырвоных мурашоў...”*

Назаўтра ўжо на пачатку мітынгу, на які прыйшло ня менш людзей, чым 19-га, стала зразумела, і ня толькі Марыйцы з Алесем, што нельга вось так зьбірацца штодзень на плошчы, стаяць на холадзе “чакаючи з мора пагоды”, трэба нешта рабіць, каб прыцягнуць да сябе ўвагу ўладаў і ня толькі ўладаў, каб, урэшце, чагосыці дабіцца і каб зварухнуць народ... Надзея тут, у натоўпе, на перамены ажыла па новай. Пачуліся размовы сярод моладзі, што варта застацца на плошчы, паставіць намётавы гарадок, наладзіць дзяжурства і не сыходзіць дамоў, пакуль не пераможам... Нас падтрымаюць іншыя, найперш студэнты, а затым выйдуць на вуліцы цэляя заводы – будзе кіеўскі майдан, і тады ўлады ня змогуць спусыцца цішком сваю “элегантную перамогу” і праігнараваць “волю народу”... Марыйка і Алесь адразу і разам вырашылі, што застануцца тут, на плошчы, і калі людзі расступіліся, сталі паўкругам і на вызваленім пляцы зъявіліся хлопцы і дзяўчата ды началі ставіць першы намёт, яны, не згаворваючыся, а па нейкім імгненным руху съятых рук, першымі кінуліся дапамагаць. Разам з імі тых, хто ставіў намёты, было ўсяго дзясятак чалавек. І адразу ж да іх ірванулі дужыя хлопцы ў чорным адзеніні і чорных спартовых шапачках-пеўніках, расыпіхалі і што змаглі выхапіць з рэчаў – выхапілі, зламалі, урвалі і... зьбеглі. Бо, пэўна, убачылі, што людзей не запалохаць, бо проста

фізічна адчулі такі моцны пратэст і сілу мітынгоўцаў, а плошча загула абуральна, што здрэйфілі. Людзі апамятаўаліся, утварылі кола ад выходу з метро да прыступак Палацу Прафсаюзаў, і ўжо бесперашкодна моладзь паставіла першыя чатыры намёты.

Потым, канчаткова вырашыўшы, што застаюцца тут на ноч, Марыйка і Алесь пасыпелі яшчэ зъбегаць у бліжэйшы ўніверсам, каб купіць сяго-таго з продуктаў і сагрэцца – папіць гарачае кавы. Пабеглі ня толькі яны, і прадавачкі падазронна пазіралі на ўзбуджаных маладзёнаў, якім раптам спатрэбліся так позна бутэрброды з собой ды яшчэ ў такой колькасці. Адзін мужчына сказаў: “Колькі тут у вас бутэрбодаў? Пяцьдзясят? Забіраю ўсе...” А потым, калі прадавачкі даведаліся навошта, стараліся хоць позіркам выказаць сваю падтрымку і спачуваньне. Марыйка грэла руکі гарачай кавай, паглядала на гэтых цётак і думала: большасць у Беларусі вось такіх, шчырых і мілых людзей, якім хочацца пераменаў і якія ненавідзяць саміх сябе за тое, што скарыліся нават ня сіле, а проста нахабству і беспардоннаму хамству ды хлусьні, але нічога з собой зрабіць ня могуць, бо іх умела разьбілі на купкі, на адзінкі, замкнулі ў сем'ях, запалохалі – кожны сам за сябе... Яны ня вераць нікому побач, у кожным бачаць ня сябра, а ворага, які хоча разбурыць іх утульны, пешчаны гадамі, хай і бедненькі, съвет... І аб'яднаць іх у сілу, якая паўстане супраць падману і несправядлівасці, пакуль немажліва...

Марозчык на ноч узяўся неслабы, але Марыйка і Алесь не заўважалі холаду ў намёце, які стаў для іх укрыццем ад усяго на съвеце, ад усяго съвету. Ім трэба было пабыць адным, хай і на плошчы сярод тысячаў людзей – і намёт дазваляў гэта зрабіць. Ім шмат пра што трэба было распавесыці адно адному. І выказаць тое, што перадаецца ня словамі, а толькі праз няўлоўны поціск рук, праз позірк вочы ў вочы і ніяк іначай... Што і казаць, Марыйка сумавала па

Алесю і часта згадвала пра яго, хоць і не хацела сабе прызнавацца ў гэтым. А тым болей, відаць, – Алесь. Віна перад дзяўчынай, якую ён здрадніцкі пакінуў некалі, не давала яму спакою. І цяпер у яго зьявілася мажлівасць выгаварыцца. Не апраўдацца, не... а проста выгаварыцца, нават без надзеі на дараваныне.

Праз столь і бакавіны намёту прабівалася съятло ліхтароў з плошчы, але было цёмна, і гэта таксама спрыяла шчырасці і адкрытасці. Яны бачылі толькі вочы адно аднога зусім блізка, якія гарэлі, палалі агнём, блізкасць дыханняня і целаў узбуджала яшчэ больш, і Алесь зусім перастаў саромеца самога сябе, нядаўняга няўдалага кавалера і самагубцы. Ён баяўся толькі аднаго: быць няшчырым і каб гэтую, мажлівую, няшчырасць не адчула Марыйка. Ага, баяўся ён яшчэ аднаго: страціць яе зноў – цяпер ужо назаўсёды.

Марыйка бачыла гэта і слухала ўважліва, не перрабівала, не перапытвала, хіба тады, калі ён расказваў, як сядзеў на краі даху і глядзеў у такі блізкі і зусім нястрашны туман, мацней съціснула ягоную руку... Ён і сапраўды шмат перадумаў і зразумеў там, у адзіноце, на даху. Чаму самагубцаў ня любяць і не апраўдваюць практична ні ў адной з рэлігіяў? Бо здацца, скарыцца абставінам вельмі лёгка, а пераадолець іх, перамагчы – няпроста, ня кожны на тое здольны. Для таго, каб засіліцца ці скочыць уніз са шматпавярховіка мужнасці ня трэба, значна цяжэй “зрабіць жыцьцё” (памятаеш верш Маякоўскага, прысьвячаны Ясеніну? – спытаў Алесь). Шлях да ісціны палягае праз памылкі і выпрабаваныні, спадзяюся першыя і самыя важныя я прайшоў, казаў Алесь. Я паглядзеў у вочы съмерці і цяпер яе не баюся. Яна сама прыйдзе ў адмераны час. Аднак важна прайсці свой жыцьцёвы шлях ня здрадзіўшы сабе, сваім ідэалам, ня схібіўшы нідзе. Тварыць дабро – вось звышзадача. Спакойна, без мітусыні, бяз крыку. І калі хоць адзін чалавек стане лепшым, дзякуючы стасункам са мною, навучыцца

заўважаць клопаты, турботы, боль іншых, як свае, калі хоць аднаму з маіх бліжніх будзе лягчэй ад таго, што я ёсць побач, – значыць, я жыву не дарэмна... А калі я дапамагу дзясяткам, сотням...

Алесь замоўк раптам, закончыўшы тым расповед, і толькі цяпер яны адчуле, што зусім замерзлі ў намёце, што закляклі іх целы і што трэба разъмяцца, каб не захварэць. Выйшлі на съятло. Было гадзіны дзьве ночы. 2.15 – дастала тэлефон і паглядзела Марыйка. (Між іншым убачыла – мама званіла разоў дзесяць. Але тэлефанаваць ёй ня стала – позна ўжо турбаваць...) Больш за дзьве гадзіны праляцела для яе, як адно імгненьне. Намётае мястэчка, а яго ўжо можна было назваць так, налічвалася... Марыйка адыйшла ўбок – раз, два, тры... вясімнаццаць намётаў, з тых першых чатырох, у адным з якіх і “пасяліся” яны з Алесем. Пасярод на дыванках было ўтворана нешта кшталту складу, куды ставілі тэрмасы з гарбатай, прадукты, цёплыя рэчы – усё гэта, аказваецца, людзі пачалі прыносіць сюды амаль адразу пасьля ўсталяваньня першых намётаў. Знчыць, яны за размовай прапусцілі шмат важнага і прыемнага. Вакол было шумна і, можна сказаць, весела. Намётае мястэчка было абкружанае двайным колам хлопцаў і дзяўчат са сцягамі – ахова. Марыйка ўзылезла на бетонную агароджу вакол уваходу ў метро і агледзелася. Была глухая нач, але чалавек пяцьсот заставаліся на плошчы. Міліцыяны, а яны ўжо былі тут, стаялі паводдаль. Сярод людзей Марыйцы і Алесю падалося цяплей, чым у намёце. Да іх падыйшоў хлопец, які, па ўсім, стаў галоўным у мястэчку, каб пазнаёміцца: хто яны і адкуль, разъмеркаваць абавязкі. А потым, да раніцы, каб не замерзнуть, яны прыдумлялі нейкія гульні, танчылі, бегалі, штурхаліся, стараліся падтрымаць, падвесяліць адно аднога. Аднак гэта ўдавалася з цяжкасцю – сама атмасфера не спрыяла весялосці.

Начное неба вісела нізка-нізка і ціснула на іх усім сваім целам і ўесь час не пакідала адчуванье, што за імі сочаць сотні вачэй...

З “Дзённіка” Марыі Б.

“Нас было так мала ў намётавым мястэчку ў першую ноч на плошчы – з 20 на 21 сакавіка... Чаму міліцыяныты і аматайцы не “разабраліся” з намі адразу? Ня думаю, што яны не ўспрынялі нас усур’ёз: маўляў, памерзне малеча да раніцы, і разъбяжыцца па хатах. Прыйнасі, той, хто быў на плошчы тады, так бы не палічыў: намеры ў нас былі якраз сур’ёзныя – стаяць да канца. Хоць якім павінен быць той “канец”, мы ня ведалі: пералік галасоў, прызнаныне гэтых выбараў несанкцыоніраваны, перавыбары? Не, мы разумелі, што стадзявацца на гэта было немагчыма. Дык тады на што? Навошта было гэтае глупства з намётавым гарадком, гэтая адкрытая, на ўесь белы сьвет роспач, якую назвалі пратэстам? Чаму мы засталіся на плошчы?.. Ды таму, што а-брывд-ла ўсё, таму што никому не было веры і даверу. Нават так званым кандыдатам, а ня тое, што “үсенароднаабранаму”. Таму што адчулі мы, што нас у чарговы раз надурылі і ўсе, усе гатовыя зноў скарыцца гэтаму, апусьціць і галовы і заўтра, як ні ў чым ні бывала, выйсьці на працу... Як рабы... Рабы становішча, у якое самі сябе ўвагнali.

Можа быць, гэтая незразумелая няпэўнасць з нашага боку і відаўочная непадрыхтаванасць, а таксама абсолютная ўпэўненасць у незваротнай перамозе з процілеглага боку, і абараніла лагер і пратэстантай у тую ноч. Пераможцам было не да нас. І нікто зверху ня даў каманду разбурыць, разагнаць, зьнішчыць... А назаўтра, з узыходам сонца, было ўжо позна. Таму і прастаяла мястэчка на плошчы больш за троє сутак.

Калі мы паставілі свой намёт, я падняла вочы

ўверх і на ўбачыла чараду белых птушак. І адкуль яны ўзяліся тут якраз у гэты момант? Глыбокай ноччу!!! “Гэта добры знак, – сказаў Алесь, які быў побач: – Бог з намі, і ён нам дапаможа...” І я паверыла яму.”

У туу першую ноч ніхто з жыхароў намёставага мястэчка не заснуў і на хвіліну. І ўвесь час з імі быў адзін з кандыдатаў – Мілінкевіч з жонкай. Пад раніцу стала вядома, што ягоных двух сыноў арыштавалі на падыходзе да плошчы з цёплым адзенінем і адвезылі ў съпецпрыёмнік-ізалятар. Дарэчы, затрыманыні тых, хто адыходзіў з намёставага мястэчка да прыбіральні ці пагрэцца кавай ды гарбатай у бліжэйшай начной кавярні, пачаліся амаль адразу. Як і тых, хто нёс у лагер тэрмасы з кіпнем, ежу, цёплае адзеніне. Значыць, ня ўсе былі разгубленыя зъяўленынем намёставага мястэчка: міліцыянты працавалі... Але арыштавалі людзей пакуль яшчэ не адкрыта, а хаваючыся, выскокаючы з двароў, арак – “падваротняў”.

Раніцай горад ажыў, пайшлі першыя аўтобусы. Кіроўцы, празіджаючы паўз плошчу, сігналамі віталі “местачкоўцаў”, tym падтрымліваючы іх і даючы знак, што ведаюць пра іх. Значыць, інфармацыя пра намёставы пратэст усё ж разыўшлася па горадзе праз радыё, інтэрнэт – і гэта цешыла ўсіх. Нягледзячы на стому, панавала радасная ўзрушанасць, асабліва, калі да іх прыходзіў хто-небудзь са знаёмых, што начавалі дома ці пад'язджаў да прыпынку маршрутны аўтобус. Пачала падыходзіць з намётамі моладзь, і мястэчка стала пашырацца.

Марыйка і Алесь вырашылі яшчэ ноч пераначаўць у намётавым лагеры. Але паколькі ўчора ўвечары яны засталіся тут абсолютна выпадкова, загадзя не зъбіраючыся, зрэшты, як і большасць хлопцаў ды дзяўчат, то вырашылі зъезьдзіць дамоў, каб апрануцца цяплем і ўзяць харчоў.

З “Дзённіка” Марыі Б.

“Я люблю Менск – мой горад, маю сталіцу. Люблю блукаць па ягоных вуліцах, заходзіць у невядомыя мясціны і адкрываць іх для сябе. Люблю чытаць пра ягоную гісторыю і абсалютна не пагаджася з тымі, хто лічыць Менск безаблічным, савецка-сталінскім, правінцыйным горадам, і трывальніць Вільняй. Так, Вільня, безумоўна, духоўная сталіца Беларусі, гістарычная сталіца, але Менск – мой горад. Я ў ім нарадзілася і вырасла. З ім звязаныя мае найшчырэйшыя, найярчайшыя ўспаміны. Люблю Траецкае, Востраў Сылёз, скверыкі з помнікамі Багдановічу, Купалу і... Марату Казею, люблю штацыраваць па набярэжнай Свіслачы да парку Горкага, люблю “скверык Панікоўскага” з фантанам-лебедзем, Архіерэйскі дом і Купалаўскі тэатр, люблю адбудаваную ратушу і ўвесі Пляц Волі... Бязъмежна люблю менчукой...”

Ой, што гэта мяне панесла... Акрэсціна – не люблю. І Пішчалаўскі замак таксама. Хоць музей усім зняволеным беларусам, змагарам за незалежнасць краіны, нам трэба будзе там зрабіць...”

Дома Марыйку чакалі маці і бацька, якія таксама ня спалі ўсю ноч. Зьнерваваныя і спакутаваныя, яны адразу накінуліся на дачку: не з радасцю, а з папрокамі. “Больш клапоцяцца пра сябе, чым пра мяне”, – падумала на гэта Марыйка, і, не зважаючы на гвалт і крыкі, прайшла ў свой пакой і зачынілася. Бацькі, падобна, апамятаваліся. “Дзе ты была, дачушка?” – ужо ласковей спытала скрозь дзіверы маці: “На плошчы, на мітынгу?..” – сама ж і адказала.

“Так, на плошчы. Начавала ў намёце.”

“Што ж ты робіш? Пашкадуй нас, ты ж ведаеш, дзе твой брат. Мы ня хочам застацца зусім адны на старасці... Ты ж ведаеш, чым гэта табе пагражаем, чым гэта можа скончыцца. Яны нікога не пашкадуюць...”

“Чым скончыцца... Ды нічым... Няма чаго пра гэта думаць... А вы хочаце і далей жыць гэтак, як жылі?”

Маці маўчала, а Марыйку панесла: пэўна, пасыль холаду цяпер у цяпле ў яе пачалася ледзь не істэрыка:

“Мне абрыйдла чуць ад вас – галоўнае, каб не было вайны... Разуйце вочы: якая вайна! Каму, якому НАТА трэба нас заваёваць – галоту карміць... А яшчэ – мы адмучыліся, дык, можа, хоць нашыя дзецы добра пажывуць... Ага, пажывем, вы за нас нагаласавалі... Падрыхтавалі будучыню. А тое, што мы пакутуем зусім не ад таго, ад чаго вы пакутуеце – зусім не зауважаеце. Толькі сваё і сябе бачыце. Толькі – абы ціха было. Каб ніхто вас не чапаў. Траву гатовыя жраць – абы ціха... Што ціха? У Еўропе жывём... Вашае шчасыце, што вы ні разу за мяжой не былі і ня бачылі, як там людзі жывуць, а то зразумелі б, за якое дзярмо чапляецеся, якім хлевам даражыце... А я не хачу, каб гандлявалі маёй краінай, маёй свабодай, маёй будучыні, у мяне не спытаўшыся...”

Маці заплакала.

Марыйцы было шкада яе. Можа, зусім ня так, як маці яе шкадавала, але шкада. І разумела яна, што гэтыя яе пафасны выступ абсолютна лішні тут, непатрэбны: знайшла перад кім красавацца... Але не магла спыніцца. І самае галоўнае... Яна яшчэ пакуль не хацела нават сабе самой прызнавацца, што цяпер ужо на плошчу ня толькок пратэставаць ідзе, а... так – ідзе яшчэ і таму, што там яе будзе чакаць Алесь...

Першай справай яна ўключыла камптар і зазірнула ў інтэрнэт – што там у краіне і ў съвеце адбываецца? Як рэагуюць на падзеі на плошчы? І абрадавалася: інтэрнэт кіпей паведамленнямі... Кінула запіс у свой “жывы часопіс” – думкі і ўражаньні ад плошчы і начоўкі ў намёце. “Ня бойцеся і далучайцеся!” – напісала напрыканцы: “Уся Беларусь на вас глядзіць і чакае ад кожнага з вас подзвігу!”. Перапранулася, выйшла на

варыўню, сабраць паесыці. Маці ёй не перашкаджала, толькі ўсхліпвала, а потым стала дапамагаць...

З “Дзённіка” Марыі Б.

“Міная мама... Я вінаватая перад тобой. Я ня стала і ня стану суперфотамадэлью і нават менеджэрам па продажы замежнай парфумы. Я не апраўдала твае надзеі. Даруй мне. І пасправаў разумець. Я сама ня ведаю, як у такой прыстойнай “савецкай” сям’і маглі вырасыці гэтакія несур’ёзныя і некіруемыя дзеци. Я маю на ўвазе і браціка. Якая мова? Якая незалежнасць? Ды і якая можа быць Беларусь? Жывіце, як усе. Навошта вам вытыркаца. Памятаеце прытавесць пра вераб’я, адагрэлага ў дзярме: не высоўвайся!.. Так, ведаю я вашую філасофію. Добра вывучыла яе. Але як жа тады быць з вашымі героямі, хоць бы з тым жа Ленінам, які з першага курсу універсітэту загрымей у ссылку? Ці не на ягоным прыкладзе выхоўвалі вы нас, ставячы патерадзе ўсяго справядлівасць, праўду, маральнасць? Калі вы блюзньерылі – тады ці цяпер? Я разумею, на вашую долю прыйшліся ня самыя сьветлыя часы, і пачуцьцё страху, а дакладней – самазахаваньня, пасялілася ў вас назаўсёды. І тым больш – хваляванье за будучыню сваіх дзяцей. Але, мама, ня бойцеся за нас. Зразумейце – мы іншыя. І мы ня можам мірыцца з несправядлівасцю ды хлусьнёй, і мы готовыя змагацца за праўду, адстойваць свае перакананні, нават рызыкуючы пры гэтым страдаціць месца вучобы, працы, “залицець” у турму... Ня бойцеся за нас – мы ўжо дарослыя. Мы ведаем, чаго хочам, і мы даб’емся свайго рана ці позна...”

Вярнуцца на плошчу гэтым разам яшчэ было проста. Пад вечар сюды, на мітынг, зноў пайшлі людзі, і міліцыянты нікога не чапалі. Нагналі хіба ў бліжэйшыя двары дзеля запалохваньня (ці самазаспакаен’ня?) съпеттэхнікі, у тым ліку і новых браняваных аўтазакаў,

якіх адмыслюва да выбараў, па съпецзаказе, нарабіў Менскі аўтазавод. Намётаў у мястэчку крыху пабольшала, з прыемнасцю адзначыла Марыйка.

Алесь ужо быў тут. Моладзі дадалося і ў лагеры. У намёце “сваім” яны ўжо былі не адны. Што ж, стала цяплей і ўтульней. Хлопец і дзячына, што падсяліліся да іх, былі ня менскімі – з Салігорску. Прачыталі ў інтэрнэце пра намётавае мястэчка і прыехалі. Тут такіх шмат, сказаў, з усёй Беларусі. Едуць і едуць... Марыйка і Алесь пакінулі рэчы і выйшлі з намёту. Пачулі навіну: за гэты час ня менш за пяцьдзесят чалавек арыштавана з тых, хто ішоў сюды – з ежай, цёплым адзеньнем. На плошчы тым часам адбывалася сапраўднае свята волі. Гrala музыка, гучалі песні, дыджэй дасыціна каментаваў падзеі, жвава вёў рэй. Да мікрофону падыходзілі вядомыя людзі – пісьменнікі, мастакі, артысты. І, вядома ж, палітыкі. Усе казалі пра неабходнасць пратрымацца да 25 сакавіка... Пісьменнік Уладзімер Арлоў прапанаваў назваць Каstryчніцкую плошчу імем Кастуся Каліноўскага – кіраўніка антырасійскага паўстання 1863-64 гадоў, якога якраз у гэты сакавіцкі дзень сто сорак два гады таму павесілі ў Вільні маскоўскія захопнікі. У адказ – выбух аплодысменту і ращучая згода.

Марыйка назірала за тым, што адбываецца, і чым далей, тым больш пераконвалася, што палітыкі ня ведаюць, што рабіць з ініцыятывай моладзі. Падавалася, што яна для іх такая ж нечаканая, як і для ўладаў. Нядыўні кандыдат у прэзідэнты Казулін ужо 21-га ўвечары пропанаваў моладзі зыняць намётавае мястэчка і разысьціся. На што атрымаў ад хлопцаў і дзячынат шчырае абурэннне і выкрыкі: “Застаемся!”...

З “Дзённіка” Марый Б.

“Адкуль на плошчы ўзяліся намёты – ня ведаю. Няўжо нехта загадзя рыхтаваўся да гэтага?.. Пэўна, так і было, але я ня ведаю таго дакладна,

хоць потым, думаю, героямі-арганізаторамі назавецца шмат... Бо мястэчна павінна было быць. Ідэя гэтая лунала ў паветры над мітынгоўцамі і павінна была рэалізавацца. Вельмі блізкі і жывы быў яшчэ прыклад украінскага майдану. Пранепадрыхтаванасць – экспромтавасць – мястэчка, съведчыць хоць бы тое, што апрач намётаў амаль нічога “першапасяленцы” з сабою ня ўзялі: ні ежы, ні ѿплага адзеніня. А ў Менску, нягледзячы на сакавік, тады была яшчэ зіма... Начамі жорсткая і халодная.

Цяпер магу прызнацца: тыя тры дні і чатыры ночы – лепшае, што было ў маім жыцьці. І ня толькі ў маім. Гэта было сапраўднае съвята волі, съвята неабыякавасці і рашучасці, съвята аднадумцаў, съвята сяброў. Съвята веры і надзеі на лепшую будучыню.”

На плошчу камусыці ўдалося прыцягнуць мангал і дровы. І стала адразу ўтульней, а калі прымружыць вочы і ўдыхнуць дымок, дык можна ўявіць сабе, што ты зусім ня ў цэнтры вялізнага двухмільённага гораду, а недзе “на прыродзе”, і жыцьцё тваё ў намётаўым мястэчку – супэльная радасць і адпачынак ад гарадскіх кlopатаў. Марыйцы ж пах дыму спачатку маркотна, а потым насталыгічна, нагадаў пра ту ю паездку за горад з Алесем. Пэўна, тады і там яна яго і пакахала... Тады і там... Нягледзячы на тое, што ён крыўдна і бяздумна здрадзіў ёй... Так, тады яна яго і пакахала. Прынамсі, задумалася пра яго, можна нават сказаць – заўважыла яго, бо дагэтуль неяк не на поўным сур’ёзе ўспрымала іхнія спатканыні і ня вельмі навязылівия заляпаныні Алеся. Так, пасыля тога раптоўнага разрыва, яна адчула нібы нейкую пустату ў сабе. Быццам штосьці страціла, нічога не губляючи... Так... Бо кахранье – гэта ня толькі жарсыць і ня столькі юр... Яны могуць быць і без кахраніня. Кахранье прыходзіць тады, калі табе балюча за блізкага чалавека, калі табе ня хочацца губляць

яго, і... калі ты яго прости шкадуеш... Як там у песьні пра сёлы Смаленшчыны, дзе жанчына, бязьмежна кахаочы, скажа мужчыну: “шкадую цябе” ...

Пасыль аздзінаццатай музыку прыглушылі, але зусім ня выключылі: вакол, паблізу, не было жылых дамоў. Міліцыя між тым не драмала, хоць прысутнасць яе амаль не адчувалася тут – толькі стаялі некалькі “мірных” міліцыянтаў каля прыпынку сотага аўтобуса, які быў на плошчы зусім побач з мястэчкам. Але ў дварах, асабліва ў дварах і на падыходзе да плошчы, міліцыянты дзейнічалі даволі актыўна: правяралі ўсіх, хто ішоў у бок мястэчка. Нават выпадковых мінакоў. І ў каго знаходзілі цеплыя рэчы і прадукты – затрымлівалі без тлумачэння. Ня кажучы ўжо пра турыстычныя прыналежнасці – тыя, хто нёс іх, былі ворагамі нумар аздзін. А калі ўжо хто затрыманых у адказ насымельваўся і загаварыць па-беларуску... Дзесяць сутак арышту “без суда і съледства” былі гарантаваныя. Анекдот хадзіў тады па мястэчку: міліцыант спыняе чалавека на падыходзе да плошчы: “Прадукты ў сумцы ёсьць?” “Няма. Толькі пісталет і наркотыкі” “Праходзь...” І яшчэ адзін выпадак пераказваўся, як легенда: прыйшлі дзівье бабулькі, прынеслы два яблыкі, адзін надкусаны: “Даруйце, дзеткі, міліцыянты ля ГУМа спынілі і прымусілі надкусіць, але вы абрэжце...”

З “Дзёньніка” Марыі Б.

“Яшчэ раз скажу: з таго, што я асабіста бачыла, вчыкае, што да Плошчы, іф да намётаўага мястэчка, ня быў гатовы ніхто: ні ўлады, ні апазіцыя, ні тым болей, нядайнія кандыдаты ў прэзідэнты. Так, пасыль украінскага майдану, зразумела, гэтая думка жыла сярод моладзі і апазіцыі ўвогуле, аднак, як ні дзійна, ніхто да ўсталяваньня намётаў не рыхтаваўся планамерна, а калі гэта пачалося, амаль стыхійна, напачатку была разгубленасцю ва ўсіх. І найперш у былых кандыдатаў.

Кандыдаты ў прэзідэнты... Мілінкевіч паводзіў сябе прыстойна. У першую ноч застаўся з намі. І потым увесь час прыхадзіў, падбадзёрваў. Хоць большасць з нас была незадаволеная ім. Ўсе чакалінейных канк-рэтных дзеяньняў, а іх не было... А пра Казуліна толькі і запомнілася, што хадзіў ды палохаў, ужо ў першую ночь, што вось-вось будзе штурм мястэчка, бо “бачыў, як накопіваюцца сілы аманаўцаў у дварах”... Было відавочна, што яму самому мандражна і ён прасіў усіх разысьціся і прыйсці на мітынг 25 сакавіка на Дзень Волі. З яго ледзь не адкрыта съмяяліся... Потым, можа, каб нейкім чынам атрайдаца, ён і павёў людзей 25-га сакавіка да Акрэссыціна. Але было ўжо позна, і гэта было ягонай памылкай, хоць я паважаю яго за гэты крок, крок адчаю, менавіта яго, а ня тых, што закрылі тады мітынг і папрасілі людзей сабраца наступным разам праз месяц на Чарнобыльскі шлях... Праз месяц?.. А больш за пяцьсот чалавек, якія паверылі такім, як ён, цяпер у турме... Гэта прагучала як зрада, зрада тым, хто сядзеў за Плошчу на Акрэссыціна, у Жодзіна... Казулін паддаўся на пачуцьці, якія панавалі тады сярод мітынгоўцаў ля помніка Купалу... і атрымаў за гэта па рэбрах ды арышт. І цяпер у турме чакае суда, як крымінальны злачынца. А ўсе астатнія засталіся героямі?... Мне чамусыці думаецца, што між іншых кандыдатаў, па агульнym настроем, ён найбліжэй да нас, тых, хто быў на плошчы – бо мы ішлі на яе (як, пэўна, і ён на выбары) хутчэй з адчаю, чым з надзеяй на перамогу і зьмены да лепшага...”

Марыйка ў намётавым мястэчку стала “працаўцаў” пры “кухні”: наразала хлеб, кілбасу, рабіла бутэрброды; на партатыўнай, турысцкай газавай плітцы грэла ваду, запарвала гарбату і разносіла тым, хто стаяў у ахове, у ланцугу, каб сагрэцца. Алесь заняў мейсца ў ахове мястэчка. У гэтую ноч яны амаль ня бачыліся. Алесь стаяў на самым адказным участку – на пропуску ў лагер, глядзеў, каб не прайшлі правакатары, якіх было

нямала. Агульная справа яшчэ больш зблізіла іх. І Марыйка пачала заўважаць, што думае пра Алеся, як пра “свайго”: “Як там мой?..” І старалася кожны раз пры разносцы бутэрбродадаў і гарбаты падысыці да яго ці хоць прайсыці побач... Каб усьміхнуцца яму, галавой кіўнуць неўпрыкмет, падтрымаць поглядам. Каб ведаў, што ён тут не адзін. І каб самой ведаць, што не адна...

Удзень было спакайней, прынамсі штурму мястэчка па съявлту нікто не чакаў. Прыходзіла іншая моладзь, і ў іх была мажлівасць трошкі адпачыць і пабыць разам. У намёце ад холаду сядзець нельга было і яны стараліся пастаяць трохі каля агню, паходзіць, прытопваючы, па мястэчку. Чым далей, tym болей Марыйцы падабаўся гэты хлопец. Ён пасталеў і зъмяніўся. Відаць, і сапраўды шмат перадумаваў за прамінулы час. І цяпер дараражыў ёю – яна адчуvalа гэта – і быў гатовы разам: у агонь і ваду... Тая ягоная памылка, той дробненъкі учынак, яшчэ стаялі між імі, але паступова размываліся новымі падзеямі і забываліся.

Надакучалі журналісты, якія лезылі з пытаньнямі, часам правакацыйнымі і дурнымі, асабліва абырдлі фотарэпарцёры і тэлеапаратары, што сунулі свае камеры пад самы нос. Спачатку Марыйка спрабавала захінуцца ад іх каптуром, каб не патрапіць у кадр, а потым, пасьля таго, як дзясятак рэпарцёраў падлезлі і ўсё ж сфатаграфалі яе, вырашыла: хай будзе, як будзе – і перастала хавацца. Але гэтая проблема: “зас্বечваньня” стаяла перад кожным, хто быў у мястэчку, і кожны рашэнье прымалі сам, думаючы пра сваю будучыню пасьля немінучай паразы... Ды толькі не было такіх, што красаваліся перад камерамі. Можа, і на жаль, але не было. Героямі тады яны сябе не лічылі...

З “Дзённіка” Марый Б.

“Мама... Памятаеш, калі я была маленъкаю, мы пайшли з табою ў тэатр юнага гледача. Ішла п’еса Караткевіча “Калыска чатырох чарапніц”.

Па-беларуску. Чаму ты павяла нас з братам менавіта на гэты съпекталь? Мо таму, што табе билеты ў прафкаме бясплатна выдалі? Але гэта было тваёй памылкаю. Дакладней, стала. Бо мы акунуліся ў зусім іншую стыхію. М-о-в-ы! Іншай мовы. Але – нашай мовы. Ня ведаю, мо спрацавала нешта на генным узроўні і ў мяне, і ў брата, але мы захварэлі на сакавітыва і адметныя слойцы, якія нам адразу спадабаліся. Мы запомнілі некаторыя з іх і ўсю дарогу назад, памятаеш, паўтаралі іх адзін перад адным, нібыта смакавалі, спрабавалі на язык... Не, гэта была не замежная ангельская ці французская мова, і не свая – руская, гэта была... таямніца, якая заманьвала, зацягвала ў сябе сваёй яснасцю і прывабнасцю... Ты съмлялася з нас і казала, што трэба вас звязць у вёску да бабулі. Дарэчы, так і не звязала. А мы, менчукі ў другім калене, ці не ўпершиню пачуўшыя родную мову ў такой колькасці, натаяляліся ёй, захлыналіся ёй... З таго часу пачалі мы чытаць беларускія кнігі і цікавіцца беларускай гісторыяй. А вы з бацькам радаваліся, што мы так шмат чытаем і шмат ведаем, не здагадваючыся яшчэ, у што гэта перарасьце... Зрэшты, магчыма, гэтае дзіцячае захапленыне прайшло б, забылася, калі б ня наш настаўнік гісторыі, хоць я магу і памыляцца: бо пасля таго выпадку слова ягоныя пра гонар за родны край – падалі ўжо не на камень...

Згадваю гэта і міжволі думаеца, што беларуская ідэя – вечная. Як вечны і незьнішчальны сам народ, кожны народ, дарэчы, а ня толькі беларускі. Папярэдняя ўлады, здавалася б, зрабілі ўсё, каб такіх, як мы з братам, не было, не паўсталі... Не было як беларусаў. Падумайце, нас проста не павінна было быць. І раптам гэтая беларускасць праявілася ў нас, невядома з чаго ўзяўшыся... І ня толькі ў нас... І гэта дае мне падставу на аптымізм, што нас ня зьнішчыць. Ніколі. Папярэдняя 200 гадоў вынішчэння нічога не далі і на наступныя

не спадзяваіцеся, паны мурайёвы. Мы ёсьць, мы будзем, пакуль ёсьць і будзе нашая зямля... I мы будзем зьяўляцца піадкуль, як зъявіліся браты Луцкевічы, Купала, Колас, Багдановіч... I змагаца за сваё, пакуль не пераможам канчаткова.”

Марыйка, згадваючы падзеі на плошчы, зусім забылася пра Трачылу. Павярнулася да дзывярэй – яго там ужо не было. “Вочка” на старых, аблупленых, абшарпаных, як гэты лад, дзывярах, зачыненае. Лягla вальней, выпрастала плечы, выцягнула ногі – аж да хрусту ў касцяях і ўсіміхнулася: шмат цікавага было ў жыцці Плошчы. Асобны момант – цэлая эпапея з прыбіральнія. Яе на плошчы, зразумела не было. I ў першую ж ноч, усіх, хто хацеў выйсьці з лагеру да ветру, бралі адразу ж за паваротам да “Макдональдсу”, за якім, насупраць ГУМа, была бліжэйшая прыбіральня. Жыхары мястэчка хутка зауважылі, што іх сябры сыходзяць і не вяртаюцца. Зразумелі, што да чаго і сталі шукаць выйсьце. Знайшлі паблізу каналізацыйны люк, зънялі яго, по-тym прарэзалі дно ў адным з намётаў, паставілі яго над люкам і атрымалася сякая-такая прыбіральня. Калі пра проблему дазналіся менчукі, адзін прадпрымальнік хацеў прывезыці біятуалет на плошчу – яго ўзялі на падыходзе, зъблі і арыштавалі. А па тэлевізіі пайшла інфармацыя, што “адмарозкі” на плошчы, якім амерыканцы плоцяць аж па дваццаць тысячаў рублёў за ўздел у несанкцыянованай акцыі, залілі сваім дзяржом станцыю метро “Кастрычніцкая” і там цяпер стаіць смурод, не ўвайсьці...

З “Дзёньніка” Мары Б.

“Мне спадабалася, як паводзілі сябе прыходзячы да нас многія вядомыя людзі. Не толькі палітыкі, не... Найперш пісьменнікі, музыкі, акторы, мас-такі... Многіх з іх я ўпершыню мо пабачыла так

блізка. Андрэй Хадановіч файна съяваў і стаяў разам з хлопцамі ў ахове. “NRM” і Лявон Вольскі былі проста душой плошчы. Ім асобны рэсыпект. Мы і без таго ўвесь час съявалі іхняе песні, ну а калі яны самі выходзілі да мікрафонаў і пелі ўжывую... не, гэта незабываўальная. Ніл Гілевіч, Уладзімер Арлоў, Алеся Пашкевіч – як яны перажывалі за нас і хацелі, каб мы не здаліся, съярпелі нягоды. Асабліва Ніл Сымонавіч... *Iх гонар за нас быў шчыры, их вера ў нас і надзея на нас – сагравалі. І мы гэта адчувалі.* То былі ня проста слова, а агонь, які трапляў у сэрца, у душу. І мы готовыя былі стаяць да канца...

Што і зрабілі.”

На другую ноч і пасьля яе Марыйка і Алеся не адважыліся пайсьці дамоў. Не было гарантый, што яны змогуць вярнуцца на плошчу. Ды цяпер ужо і тут жыцьцё наладзілася, зарганізавалася – цёплага адзеньня яны прыхапілі з сабой, а прадуктаў хапала: людзі несылі і несылі іх, нягледзячы на забароны і пагрозу арышту.

Думалася хіба: а ці ведае народ у Менску і тым болей па-за Менскам праўду пра тое, што тут, на плошчы ў цэнтры сталіцы, адбываецца? Ці верыць толькі той хлусні, што ліецца з экранаў дзяржаўнага тэлебачанья?.. Хочаш ня хочаш, а гэта хвалявала іх, ды і ўсіх “каліноўцаў”, а яны пачалі ўжо гэтак называць сябе, “перайменаваўшы” плошчу. Бо і тут хацелася праўды, а не хлусні... А адкуль у нашай любімай краіне можна даведацца каліва праўды? Толькі з інтэрнэту, перадачаў Радыё Свабода і сёе-тое з расейскага НТВ... Беларускія СМІ, бачылі яны на вялікім рэкламным экране, што стаяў наўскрай плошчы і трансляваў першы канал БТ, вярзуць такую лухту, якую сорамна слухаць. І калі на ім паказвалі чарговы выпуск навінаў, над плошчай гучала магутнае “Ганьба!”.

Аднак – праязджалі міма аўтамабілі і кіроўцы сігналілі “каліноўцам” такт за тактам: “Жы-ве-Бе-

ла-русь!” і паказвалі ў адкрытыя вокны пальцы, складзеныя ў літару “V”. Хоць ведалі, што праз два кварталы іх спыніць дайшнік – ня кожнага, а выбарачна – і аштрафуе за “падачу гукавога сігналу ў населеным пункце”. Ішлі і ішлі да плошчы людзі з ежай, цёплымі рэчамі... Вось і адказ вам, “каліноўцы”: ці ведаюць людзі пра вас. Ведаюць і, як і вы, рызыкуюць быць аштрафаванымі, арыштаванымі... І ці ня ёсьць гэта ня проста падтрымка, а такая ж, як і ў вас, рэакцыя на хлусьню... Вы не адны, сябры, на вас глядзіць уся Беларусь, уся Еўропа!

Але – навошта гэта ім, “каліноўцам”? Чаму яны засталіся на плошчы і мерзнуць вось ужо трэція суткі? Ужо ж відавочна: параза чакае іх і тут. Змаганьне іх бесъперсыпктыўнае, і як бы ні съмяяліся яны з Казуліна, ён мае рацью: урэшце рэшт іх разгоняць, жорстка разгоняць, стопчуць, паб'юць, арыштуюць... Рана ці позна, сёньня ці заўтра, але гэта здарыцца. Улады ня будуць трываць іх бясконца. Тым болей – набліжаецца галоўнае беларускае сьвята – Дзень Волі, 25 Сакавіка... Калі б мястэчка расло і пашыралася штодзень, як сънежны камяк, можа б і не адважыліся ўлады на штурм – усіх не пераарыштуеш, а то застыла ўсё на трыццаці з нечым намётах і лічбу сорак ніяк ня можа пераадолець... І, мажліва, болей ужо ня будзе да 25 сакавіка... Так, ня будзе, але ці будзем мы тут 25-га?.. І дзе мы будзем? Мо ў Курапатах? Досьвед такі і ў гэтай улады ёсьць. Захаранка, Ганчар, Завадзкі... Дзе яны?.. Там?.. Марыйка гнала гэтыя думкі з галавы, як толькі прыходзілі яны, але маркота ды адчай зноў і зноў насочваліся на яе, калі яна падымала галаву і глядзела туды, далей: на горад – да ГУМа, да Нацыянальнага банку; на горад, які жыў сваім звычайнім жыцьцём, і што яму было да купкі “адмарозкаў”, якія пратэстуюць супраць чагосыці на плошчы. Паглядзіце, колькі іх там – кучка, усяго толькі кучка... Асабліва, калі назіраць зьверху – на экране, у навінах, зноў і зноў паказвалі

ўмела зьняты з вышыні намётавы гарадок: для кагосыці маленькую чорную плямку на белым сънезе, а для кагосыці – адзінае месца ў Беларусі, дзе яшчэ білася гарачае сэрца, дзе яшчэ цеплілася надзея на праўду і перамогу... На перамены...

На нейкія моманты Марыйка вызвалялася ад працы на “кухні” і тады падыходзіла да Алеся. Пакідаў ланцуг і ён. І ў іх быў час проста пастаяньці і паразмаўляння. Зноў пра жыцьцё, пра тое, што было ў іх, і пра тое, як жылі яны да гэтай сустрэчы. А то і проста, моўчкі, пабыць разам, пагрэць адно адному задубелыя ад холаду руکі...

“Як яны падгадалі з надвор’ем – наўмысна выбралі ці проста пашанцавала... Калі б ня гэтая сакавіцкая халадэча, людзей на плошчы было б у дзясяткі разоў болей...” – сказаў неяк Алесь, падымаючы каўнер і засланяючыся ад сівернага ветру, што пякуча дзьмуў, разганяючыся да невыноснай хуткасці між будынкам музею Вялікай Айчыннай вайны і “саркафагам” Палацу Рэспублікі.

“Ты так лічыш... Ты яшчэ не расчараўваўся ў нашым народзе?.. Вельмі лёгка знайсці апраўданыне бязьдзейнасці, сыпісаць сваю абыякавасць на штосьці зынешніе: на надвор’е кепскае, напрыклад...”

“І так, і ня так... І пагаджаюся, і ня хочацца... Есьць яшчэ адзін важны момант: бяссэнсавасць, бесперспектыўнасць нашага супраціву, якую разумее большасць “законапаслухмянных” грамадзянаў. Мне здаецца, што нават калі б сёньня на менскія вуліцы выйшаў мільён, і стаялі б мы на плошчы Незалежнасці цэлы месяц і пратэставалі б, як сербы ў Белградзе, то ўсё роўна нічога б не дабіліся. Ён сваю ўладу не аддаў бы... Ты ж чула, ён казаў, што будзе адстойваць сябе нават са зброяй у руках, як Сальвадор Альяндэ...”

“Гэта страшна... І чаму людзі так чапляюцца за ўладу?”

“Ну, тут усё проста... Ці трэба казаць, якой спакусай ёсьць улада і што яна дае, асабліва тым, хто ня варты яе... Мне больш цікава, чаму людзі, вось так, як мы, сёння выходзяць змагацца – з рэжымам, з тыраніяй, з аўтакратыяй... Ці не прасыцей было б зымрыцца, не рызыкаваць сваім жыцьцём, зъехаць урэшце рэшт адсюль... Гары яно гарам... Жыцьцё ж такое кволае і такое кароткае... Вось ты сама, напрыклад, – чаму прыйшла?”

“Я? Таму што не хачу быць авечкай у статку... А ты?”

“А я... А я захацеў убачыць тут цябе – маю мілую тыгрыцу...” – перавёў ён на жарт.

“Тыгрыца...” – Марыйцы спадабалася гэта. Няважна, чаму ён прыйшоў на плошчу. Важна, што прыйшоў і яны зноў спаткаліся...

З “Дзёньніка” Марыі Б.

“Алесь... Мілы мой Алесь. Ты так блізка цяпер ад мяне і так далёка. Між намі ня съцены, ня метры адлегласці, між намі – пяць дзён, праз якія нас вытусыцца з Акрэсьціна. Ня ведаю, ці змагу я табе тады цi калі-небудзь увогуле прызнацца... і цi адважыцца сказаць гэта ты мне, але тут і цяпер я напішу: “Я кахаю цябе!.. Так, я адчайна кахаю цябе і хачу быць побач. Каб сагрэцца ад цябе і сагрэць цябе так, што ніколі больш у жыцьці нам ня будзе холадна...” Можа быць, мне проста вельмі сумна і самотна тут, можа быць, я выйду на волю і, атynуўшыся ў іншым жыцьці, забудуся пра гэтых хвіліны амаль роспачы і наймоцней тугі, але для таго, каб не забыць іх, я запісваю гэта цяпер. Я ведаю, ты не ідэал. Я ведаю твае слабасці. Але я бачыла і тваю моц. І я паверыла ў цябе. Разам мы зможем шмат. Разам мы зможем усё. А найперш – нарадзіць і выгадаваць беларусікай, якія пойдуть далей за нас. І якіх ужо ніхто ня спыніць і не стрымае...”

Усе размовы пра шпрыцы і “наркаманаў”, “п’яніцаў” і “бл...дства” на плошчы, якія падкідваліся ў народ дзяржаўнымі СМІ падчас супрацьстаяння і пасъля – пустое... Хлусьня, шытая белымі ніткамі, якая нават не патрабуе тлумачэнья, тым больш апраўданыя. У мястэчку было шмат веруючых. А таму і размовы не магло быць пра нейкае “п’янства”. Тым больш, што “каліноўцы” цвёрда верылі ў правату свайго змагання і лічылі, што яно павінна быць максімальна маральна чистым, шчырым. І баяліся толькі правакатараў, якія маглі занесыці ў лагер гарэлку ці віно. Бо разумелі, нават калі гэтага ўсяго ня будзе, дзяржаўнае тэле-радыё паспрабуе іх зганьбіць і “знайсыці” шпрыцы ды пляшкі з-пад гарэлкі... Дык няхай гэтыя подлыя людзі потым падкінуць іх сюды, і ведаюць, што подла зрабілі гэта самі, але пакуль мы тут – такога ня будзе...

Парадак, дысцыпліна, чысьціня трymаліся ў мястэчку як прынцып. І калі ў першую раніцу на плошчу выехалі трактары-бульдозеры ці то, каб зьнесыці намёты, ці, як потым казалі, сабраць съмецьце, дык съмецьця і бруду якраз і не было – усё акуратна зьбіралася, запакоўвалася і выносілася.

Вядома, пасяліліся ў мястэчку ня толькі адзіночкі-змагары, былі тут і закаханыя, якія засталіся разам, былі і даўнія знаёмыя, якія шмат часу ня бачыліся і сустрэліся на плошчы, як Марыйка і Алесь, нараджалася ў мястэчку і ўзаемная сімпатыя між маладымі людзьмі. Але босья ногі, што тырчаць з намёту на адным са здымкаў “афіцыйнага” інфармагенцства, з пошлым намёкам: вось чым яны там займаюцца... – гэта проста блузънерства. Бог ім даруе... Но было так холадна, што нават пацалавацца немажліва – вусны рабіліся драўлянымі і можна было толькі дакрануцца ў спачуваныні імі: холад да холаду. А “глупствы”? Усе разумелі: “глупствам” будзе месца і пасъля. Справа маладая, і яна пацерпіць...

Як жа саграваліся ў дзесяціградусны мароз? Най-перш гарачай гарбатай і кавай. А яшчэ так: таньчылі пад музыку, скакалі, прытоптвалі, бегалі па коле са съцягамі і, як адказ на паведамленыні пра п'янства ў мястэчку, выкryвалі: “Моладзь – за здаровы лад жыцьця!”, “Моладзь – за здаровы лад жыцьця!”. Ад бездапаможнасыці гэта, пасьміхнечеся вы, можа і так... Але вы, там, на Плошчы, не былі...

З “Дзёйніка” Марыі Б.

“Алесь... Што ты файны і непадобны да іншых, я зразумела з першага погляду, з першай сустрэчы на тым паседжаныні гуртка. Да цябе я бачыла не аднаго “генія”, што прыходзілі сюды са сваімі “вершамі”. І чым большы графаман быў, тым болей гонару... А ты прачытаў свае тэксты, па-доброму, шыра саромеючыся. І хоць верши твае былі ня самыя горшыя, асабліва верлібры, пасъля дурной, мы казалі – аглабельнай – крытыкі “дзеда”, наступным разам ты да нас не прыйшоў. Што мне больш за ўсё спадабалася і чаму я вырашыла ўрэшице з табой пазнаёміца.

Я ня думала, што пасъля маіх словаў, пра тое, што я ненавіджу такіх баязьліўцаў-беларусаў, як ты, і што не хачу ад “вас” мець дзяцей, ты наважыся на самазабойства... Здагадаўся, дадумайся, палез, дурненкі, на хмарачос. Скінуцца хацеў... Навошта? Чаму?.. Хачу думачь, то было ў цябе нейкае часовае зацьменіне. Зрэшты, і я максама вінаватая. Крэтынка шалёная... Магла б і ня быць такою жорсткай і тупой... Даруй... Ды – не, мусіць, усё ж, на той момант не магла... Няма мне дараваньня, як і табе... Але добра тое, што добра заканчваецца. Дзякую Богу, глупства ня здарылася... І як мне хацелася б быць тым коцікам, што прыйшоў да цябе тады, і ўратаваў!.. Сам Бог яго паслаў... бо надта не падобна гэта на выпадковасць...

Я разумею, я здайважаю, што пры ўсім пры тым

мы вельмі розныя: у звычках, у любімых справах, а часам і ў перакананьнях. Але якраз у гэтым мне бачыцца добрая будучыня, веру табе: “минус” і “плюс”, “плюс” і “мінус” прыцягваюцца, а аднолькавае, найчасьцей, аднтурхойваецца... Важна, што ў самым галоўным, у нашых жыцьцёвых мэтах, мы цяпер супадаем. Так, супадаем: у мяне была магчымасць пераканацца ў гэтым...”

Тое, што ўлады апамятаюцца ўрэшце рэшт і разбураць мястэчка, усе ведалі ад пачатку. Толькі калі гэта будзе? Наколькі хопіць цярпен'ня ў міліцыянтаў, гэбістаў і ў тых (у таго), хто над імі? Бо Плошча была для ўладаў, як бяльмо на воку, як пастаянны напамін, што ў краіне ёсьць нязгодныя з вынікамі выбараў, а значыць, пэўна, і сапраўды нешта ня так... і гэта бачыць, і пра гэта задумваецца ўвесь съвет. Да таго ж, наперадзе быў Дзень Волі, у які на менскія вуліцы раней штогод выходзілі дзясяткі тысячаў мітынгоўцаў, каб адзначыць Свята Волі. І гэты дзень можа даць штуршок пашырэнню пратэсту і павелічэнню намёставага лагеру. А значыць, улады не дадуць моладзеваму мястэчку даіснаваць да 25 сакавіка... І таму кожная ноч была напоўненая чаканьнем штурму. Хлопцы і дзяўчата трывожна ўслухоўваліся ў пошум, які далятаў з двароў. Напруга ўзрастала і тады, калі да ачаплен'ня падыходзілі правакатары з бэрэсэемаўцаў ды гэбістаў. Праўда, ня выключана, што часам ішлі да лагеру і звычайныя людзі, ачмураныя прапагандысцкай тэлехлусьнёй пра “адмарозкаў”, якім Захад плоціць грошы, каб яны падрывалі аўтарытэт презідэнта. Прыходзілі “лукашысты” звычайна падвыпілыя. Пэўна, для съмеласці – усё ж ішлі на “подзвіг”, прыходзілі і пачыналі зьдзеквацца з тых, хто стаяў у ланцу гуаховы, ablіваць слоўным брудам, матамі. А калі не знаходзілі словаў, кідаліся біцца.

Марыйка назірала такую сцэнку. Да Алеся пады-йшоў п'яны “патрыёт-бэрэсээмавец” і пачаў чапляцца: “Чыто ты зьдзесь дзелаешь? Американские дзеңыги отрабабатываешь? Идзи домой, к мамке...” Алесь стаяў і глядзеў паўзьверх гэтага “абаронцы рэжыму”, нібыта не заўважаючы ягонае мітусыні. А той яшчэ больш распаляўся: “Как вы мне надаели, падонки! Чэго вам не хватает? Суки! Какой-такой свабоды захацелася? Да есьли б мая воля, я б вас всех свалачэй вывез отсюда в Курапаты и расстрэлял...” – пры гэтым ён пачаў хапаць Алеся за руку і вышыгваць з ланцуగа: “Пайдзём са мной, падонак. Адзин на адзин... Пасматру, какой ты съмелы, скацина...” Марыйка стала баяцца за Алеся, ведаочы, што нахабства падобнага можа не стрываць і сарвацца. А бэрэсээмавец ужо лаяўся адборнымі матамі на Алеся, нібыта больш нікога ня бачыў перад сабою: злосць засыціла яму очы. І крычаў, балюча б'ючы сваімі нагамі пад каленіні Алесю: “Чыто, сосцал! Ванючий калхознік. Идзи са сваей мовай в... Я видзел вас всех на... Я в рот... Скоты! Ублюдки!..” Алесь стаяў сцяўшы зубы і высока ўзыняўшы галаву – гэта было адзінае, што ён мог рабіць у гэтай сітуацыі – быць вышэй за гэтага “героя”, які сам ці па чытмсыці загадзе, ператвараўся ў жывёлу, не заўважаючы таго... Ён толькі спакойна і працягла паглядзеў у бок трох міліцыянтаў, што стаялі ў пяці метрах ад іх і назіралі за тым, што адбывалася. Паглядзеў так, што тыя зразумелі яго бяз словаў – нібыта раптам убачылі, што вакол дзясяткі жанчын і дзяўчат, а яны дазваляюць такое... І міліцыянты ня вытрывалі, падыйшлі і адцягнулі п'янага “героя-абаронцу”.

Нехта скажа, што невялікая мужнасць трэба, каб сцярпець нахабства і ня даць яму адпор. Каб атрымаўшы па адной шчацэ – падставіць другую... А вось якраз і наадварот. У такіх умовах і правяраеца чалавек на ягоную чалавечнасць: годнасць, гонар... У той сітуацыі і тады патрэбна было якраз цярпеньне: не

сарвацца на істэрыку ў адказ, ня даць волю пачуцьцям, стрымаць сябе – застацца мужчынам... Алесь гэтае выпрабаваньне прайшоў. І зразумелі, і ацанілі гэта нават міліцыянты.

Так, правакацыя ё і хамства было шмат. Ноччу агрэсіўных, а ўдзень – паказных, для тэлебачаньня: хтосьці раптам станавіўся між камерамі і намётавым гарадком і задраўшы галаву піў з горла гарэлку. І гэтыя кадры ішлі ў эфір...

З “Дзённіка” Марыі Б.

“Мне было чатырнаццаць, брату на год больш, калі мы першы раз выйшли пісаць фарбай на съценах дамоў у нашым мікраараёне “Жыве Беларусь!” і “Далоў Луку!”. Мы лічылі сябе героямі-падпольшчыкамі, якія жывуць у акупаванай краіне. Захопнікі адабралі ў нас нашыя гістарычныя, спрадвечныя сімвалы – бел-чырвона-белы сцяг і герб “Пагоня”. Адзін з найстаражытнейшых у Еўропе, у сувеце, сямісотгадовы дзяржаўны герб і Хрыстоў сцяг назвалі фашистыскімі за тое, што імі карысталіся ў часы другой сусветнай вайны беларускія калабаранты. Расейцы ад свайго трывалору з-за таго, што пад ім ваявалі ўласаўцы, не адмовіліся. І ўкраінцы ад жоўта-блакітнага сцягу не адцураліся... І ня сталі без штаноў хадзіць татму, што іх таксама наслі фашысты. А беларусы і тут панерадзе планеты ўсёй. Ці не маразм? Маразм. І мы з братам вырашылі змагацца з ім, з гэтым маразмам, які набірай сілу ва ўсім. Ніхто нас гэтamu не вучыў, проста прыкладаў такіх было тады шмат: ледзь ня кожная сцяна менская хоць раз за тыя гады мела на сабе такі надпіс. Неахайна зафарбаваныя жэсаўцамі адмеціны, скрэзь якія чытаюцца літары, можна бачыць на многіх дамах яшчэ і цяпер. Вядома, гэта было небяспечна, гэта было рызыкоўна, і тое яшчэ больш узвышала нас і заварожвала – пад-поль-шчы-кі:

зойкасмадзям'янскія, алегікашавыя... У краіне, дзе культ партызанства, гэта было такім гонарам... Ранкам, калі ішлі ў школу, мы абавязкова спыняліся каля зыдзейсьненага ноччу "геройскага" ўчынку. Прыемна было чуць захаплен'не "няўлоўнымі мсыц'цамі" ад аднакласнікаў, якія і падумаць не моглі, што гэты надпіс зрабіла я. Я!!! Яшчэ прыемней было чуць абурэнъне старпёраў-пенсіянерадаў... Так, гэта мы вам насалілі за тое, чаго вы нам нагаласавалі..."

...Адыйшліся ўбок журналісты і афіцыйныя асобы з іншых краінаў: іх папрасілі гэта зрабіць міліцыянты – груба і настойліва (потым высьветліцца, што пакінулі мястэчка ня ўсе...). Стала зразумела: хутка пачнецца штурм. "Каліноўцы" выйшлі з намётаў, сталі вакол іх двайным-трайным ланцугом. Хтосьці скамандаваў прысесыці: маўляў, так будзе цяжэй іх хапаць.

Назіраючы за манёўрамі амапаўцаў у поўным баявым абмурдзіраваныні, за якое іх ахрысыцілі "касманаўтамі", зноў жа, экіпіравалі іх гэтак напярэдадні выбараў (во куды гроши дзяржаўныя ідуць...), хлопцы і дзяўчата спачатку ціха, а потым усё гучней і гучней пачалі скандаваць той лозунг, які ня раз гучаў над плошчай: "Міліцыя з народам! Міліцыя з народам! Міліцыя з народам!.."

Так, толькі з якім?

Пад'ехалі яшчэ машыны, амапаўцы выскачылі з іх, імкліва і шчытна акружылі мястэчка: так, каб ніхто ня змог сыйсыці. Сталі вакол метрах у трох-чатырох. Нейкі начальнік крычаў у гучнагаварыльнік, што гэта несанкцыянованае мерапрыемства і "прасіў" разысыціся. Ага, зараз... Куды ўжо тут разыйдзешся... Не адыйдзеш і пару крокоў, як арыштуоць. Цішком... Дык няхай лепш зробяць гэта тут – на вачах ва ўсіх і з усімі разам. Ня дзеля таго мы тут зьбіраліся, каб разъбягацца... Хлопцы і дзяўчата яшчэ шчыльней згрупаваліся і ўзяліся за рукі. І тут некалькі чалавек

выкінуліся з ланцуга і пабеглі ўбок аўтобусаў. Іх ніхто не чапаў. Потым казалі, што гэта былі “падсадныя”, якія выбеглі з лагеру да сваіх.

Марыйка была ў ачапленыні разам з Алесем. Побач сядзелі хлопец і дзяўчына і маліліся Богу, прасілі, каб не было ахвяраў, каб зылітаваўся над неразумнымі, якія ня ведаюць, што робяць... Крыху далей малілася яшчэ некалькі чалавек. Музыка сьціхла, мікрофон ўзяла прыгожая, стаяла жанчына (мачі-ахоўніца, падумала Марыйка), і стала казаць да амапаўцаў, што мы адзін народ і ня трэба гвалту, вы такія ж людзі, як і мы, і ў вас ёсьць дзецы, каханыя... не пралівайце крыві!.. тут жа лепшыя дзецы нацыі!.. Але ніхто яе ня слухаў, вочы ў амапаўцаў пад паднітымі шклінамі “шлемафонаў” былі глыбокія і страшна пустыя, глядзелі яны некуды паўзульверх “каліноўцаў”, стаялі моўчкі, некаторыя нават, падалося, пасьміхаліся, і ў тым, як нярвова торгалі яны шчытамі і гумавымі палкамі, было відаць, што ў іх цяпер адно жаданьне: накінущца і разламаць, разъбіць, разбурыць, разънесыці гэта ўсё... Ня дзіва, накачалі іх супраць “адмарозкаў” здорава... Марыйка падняла галаву і ўбачыла за праспектам, каля Дому афіцэраў, Паўлічэнку. Таго самага... У “крапавым” бярэце... Стайць, назірае... Усё, падумала яна, мястэчку канец...

Марыйка пачула яшчэ, як нехта сказаў: “Памятайце, за намі праўда!” – і ўбачыла, як да яе кіруюць два амбалы-“касманаўты”, якія чамусыці вылучылі ў коле “каліноўцаў” менавіта яе. Справа і зьлева амапаўцы накінуліся на людзей у ачапленыні, пачалі выцягваць па адным. “Местачкоўцы” не супраціўляліся, але чапляліся за сваіх да апошняга, і гэта было горш для іх, бо міліцыянты сталі разъярвацца і забывацца, у ход пайшла жорсткая, брутальная сіла... Тым часам амбалы (“двое з ларца”, падумала Марыйка) падыйшлі, нагнуліся, схапілі Марыйку за ногі і пацягнулі. Алесь трymаў яе за рукі, за плечы, але

было дарэмна... Ён зразумеў гэта і, каб не было горш, адпусыціў Марыйку і амбалы пацягнулі яе да машины. Краем вока Марыйка бачыла, як Алесь кінуўся ўсьлед за ёй і як быў звалены ударам “касманаўта” ў грудзі... Ачомалася яна ўжо ў аўтазаку пад крыкі: “На пол, сволочи! Лежать, суки!” і маты, маты, маты... Грубыя, істэрыйчныя... Яна даўно ня чула, каб людзі так лаяліся – брыдка і з такой лютасьцю. Марыйка ляжала на падлозе і на яе выцягнутую нагу нехта прысеў і ціха стагнаў... Што сталася з Алесем яна ня ведала... Праз некалькі хвілінаў усё было скончана: шэсцьць брудна-зялёных “мазаў”-аўтазакаў, напоўненых людзьмі – усяго амапаўцы арыштавалі каля пяцісот чалавек – ад’ехалі ад плошчы.

З “Дзёньніка” Марый Б.

“Камера нашая – пяць на сем кроکаў. У ёй адным шэрагам памост-узвышэнніе, як сцэна нейкая, і справа ад дзвіярэй прыбіральня. Адкрытая, я туды спачатку хадзіць саромелася. Цярпела да апошняга... У камеры гэтай нас трывалацца чалавек. Усе з плошчы. Маладзенькія дзяўчата – найменшай ледзь споўнілася васямнаццаць, у асноўным студэнткі, і дзве старэйшыя жанчыны – ім пад сорак. Што й казаць – не санаторый. Цесна і брыдка... Сяброўка мне неяк рассказала пра турмы ў Швецыі. Яна ездзіла ў Стакгольм ад нейкай пра-ваабарончай арганізацыі. Іх звадзілі на экспкурсію. Дык там камеры на аднаго чалавека, з тэлевізарам, лядоўніем, тэлефонам... Чысьціня неймаверная. На калідоры спортзала, ёсьць мажлівасць вучыцца, а на выходныя і дамой могуць адпусціць... А нас тут адзін раз выводзілі на прагулку ў “дворык”... І няхай сабе абстаўлена гэта было суцэльным гвалтам і рыкам: “Выйсці з камеры! Тварам да съцяны! Руки за галаву! Не размаўляць!”... Жах! І, не гатовы да такога маральна, – падпарадкоўваешся і сам палохаешся сваёй гатовасці падпарадкоўваца,

што засела, відаць, у падкорцы... Я, ды і большасць з нас, да гэтакіх адносінаў нязвыклыя – у мяне ад гэтага рыку адразу сълёзы на вочы: за што так груба, што мы зрабілі, знайшли злачынцаў... Але то была незабываальная “гулка” (да турэмнае “фені” нас прывучаюць самі ахойнікі): на вуліцы, чутно, вясна – неяк вельмі хутка пацяпела, птушкі радасна шчабечуць недзе: іх не відаць, але яны ёсьць! Неба сіняе-сіняе над галавою, белая, пуховыя воблачкі на ім – ідyllія... Уяўляю, як невыносна цяжка тым, хто трапляе сюды на гады ці... пажыцьцёва і бачыць гэта толькі з-за кратай... А паветра... якое паветра! Сказаць съвежае, вык хіба хто зразумее, колькі ўсяго ў гэтым слове і як пераказаць тыя адчуваньні, каб зразумелі... Дзяўчата згадвалі показку: “Зэк, выйшаўшы з турмы, пытае: “Што гэта так съмярдзіць, васпане?” – “Съвежае паветра, сэр”, – чуе адказ.”

Марыйка абаперлася на руку, каб устаць – падлога ў машыне была мокрай і ліпкай ці то ад расталага сънегу, ці то ад крыві. Агледзелася: у многіх хлопцаў былі разьбітые насы, твары, значыць, можа, гэта і кроў... У цемры яна здавалася брудам на руцэ, страшным ліпкім брудам. Як у фільме жахаў...

Што з намі будзе? Куды нас вязуць?.. Марыйцы падалося – за горад. Але пытааныне гэтае вісела ў паветры і нехта ня вытрываў і спытаў у амапаўцаў, што сядзелі і рагаталі паперадзе – узбуджаныя, разгараачаныя, задаволеныя. Ціха так спытаў: “Куды нас вязуць?” Не ў амапаўцаў нават спытаў, а ў паветра.

“Как куда? В Курапаты, в карьеर!” – адказ у амапаўцаў быў гатовы і яны завяліся яшчэ больш: “Молоденьких будем насиливать – радуйтесь! – а остальных так расстреляем...” І тут жа да адной дзяўчыны, што была бліжэй да іх: “Вас, девушка, где расстрелять: под сосновой или под берёзой?”. Дзяўчына заплакала. А амапавец не спыняўся: “Не плачь, твоя смерть будет на

пользу Беларусии!”. Такія жарты ў той сітуацыі нават Марыйка ўспрымала зусім ня як жарты...

Прывезьлі іх ня ў лес, а ў сумнавядомы съпец-прыёмнік-разъмеркавальнік на Акрэсціна, у двор. Выстрайлі ў некалькі шэрагаў уздоўж доўгіх белых съценаў пад съятлом съляпучых пражэктараў. “Лицом к стене! Не оборачиваться! Смотреть только вперёд! Не разговаривать!” – працягваўся той самы ўціск, каб запалохаць, асабліва моладзь, якая такой грубасыці яшчэ ня бачыла ні ў войску, ні ў па старунках. “Бомжи! Шлюхи! Суки вонючие – революции им захотелось! Расстрелять вас всех мало...” Паўз шэрагі прайшлося нейкае начальнства: “Отключить мобильники! Вынуть шнурки из обуви!”. Потым усіх здымалі на відэа, вылучалі ў шэрагах непаўнагадовых і кудысьці адводзілі. На расстрэл??? Чаго толькі не падумаш і чаго толькі не перадумаеш за больш чым чатыры гадзіны стаяння тварам да съцяны на холадзе – з амаль чатырох гадзінаў ночы і да восьмі раніцы... Калі хто прасіўся ў прыбіральню – не пускалі. Марыйцы заставалася толькі “вывучаць” бетонную съцяну перад сабою – да кожнай драпінкі, да кожнай непрыкметнай спачатку шчылінкі, кожнай дробнай ямінкі і кожнага бугарка... Яна запомніла ту ю брудна-белую съцяну на ўсё астатніе жыццё. Стаяла, і баялася толькі аднаго: ня ўпасыці, бо бачыла, як адцягвалі за рукі некуды тых, хто падаў. Куды? Ніхто ня ведаў. Добра, калі ў лазарэт, у бальніцу. Але тады гатовыя былі б упасыці ўсе, а не стаяць тут, пераадольваючы стому і бясьсільле... Сыпіна зьдзервяняла, рукі, здаецца, прымерзлі да съцяны, не адараўца...

Нарэшце сталі па чарзе адводзіць у кабінет і складаць пратаколы. Фармулёўка была ва ўсіх адна – яна ляжала на стале перад міліцыянтамі, напісаная на кардонцы нейкім начальнікам неразборлівым почыркам: “Учавствовал(а) в несанкционированной акции... Выкрикивал(а) антигосударственные лозун-

ги...” і г.д. Менавіта так, з літаркамі “а” у дужках. У Марыйкі сяржант спытаў: “Дзе вучышся?”, потым зьдзекліва перапытаў: “Дзе вучылася?..”

З “Дзённіка” Марыі Б.

У большасці сваёй наглядчыкі і ўвогуле міліцыянты – прыемныя, звычайнія хлопцы. Праўда, мне не падабаецца, што яны хочуць выглядама разумнейшымі (лепшымі), чым ёсьць насамрэч. Аднак, якраз у гэтым, можа, і трывае надзея, што яны яшчэ ня страчаныя для грамадства, што ўлады яшчэ не паспелі зрабіць з іх, а, можа, і ўвогуле не здалеюць зрабіць, цэрбераў, якія будуць душыци свой народ па першаму знаку. Хоць у цэлым тут розныя хлопцы і ўмоўна іх можна падзяліць на некалькі катэгорыяў. Скажам, пяць. Першыя – самыя горшыя. Адурманенія пропагандай і палітзаняткамі, яны і сапраўды вераць, што мы ворагі дзяржавы, а яны яе і прэзідэнта абаронцы. Такіх мала, і гэта радуе. Другія – найчасцей вясковыя хлопцы пасылья войска, ня вельмі далёкія і адукаваныя, якім ублі ў галаву, што ў іх і сапраўды ёсьць улада над іншымі. З імі лепш не сутыкацца: яны здольныя на любую подласьць і пошасьць. Трэція – крыху арыентуюцца ў сітуацыі і стараюцца дагадзіць і “нашым”, і “вашым”. Чатцівёртая – нармальныя хлопцы, што невядома якім чынам патрапілі ў міліцыю, але вытыркаца сярод іншых ня хочуць, ці баяцца страціць хоць бы тое, што маюць. Пятыя, а іх, мне падалося, было найбольш, – стараліся, як маглі паспрыяць нам, падтрымаць, паказвалі цішком нам пальцы літарай “V”, маўляй, мы з вамі і мы пераможсам, менавіта яны незадзялілі адпускалі некаторых затрыманых, перадавалі весткі з волі пра падзеі... На жаль, “моду” тут дыктуюць найбольш нахабныя і нявыхаваныя – а гэта значыць, першыя і, асабліва, другія. А таму ў цэлым ад контактатаў з міліцыянтамі застаеца

ня самае лепшае ўражанье, што яны тупыя, ля-
нівыя, ня хочуць вучыцца, дужка ганарлівия, любяць
груба і тута парагатаць над тым, што самі лічаць
жартамі, прычым не саромеюцца быць дурнымі,
бо з гадамі страцілі арыенціры, што ёсьць добра
і што кепска і абрасылі комплексамі. Трачыла быў
з такіх – найгорышы варыянт першых і другіх.
Подлы і трусылывы ў жыцьці, нерашуны на адзіноце,
на людзях хадзіў гогалем і зьдзекваўся з тых,
хто трапіў яму ў падпарадкованье. Груба, па-
дзікунску жартаваў і рагатаў, як конь. Хацеў быць
“душой кампаніі”, але ўсе наадварот стараліся яго
пазъблягаць... Ну і яшчэ гэтыя ягоны занятач начамі,
ля “вочка”... Фу, брыдота...

Самыя разумныя і талковыя хлотцы з тых, з якімі
мне давялося сутыкнуцца, у АМАПе. Але і сярод іх
пракідаюцца ідыветы-трачылы, прауда тут яны ў
героях ня ходзяць, а хутчэй у пагардженых, хоць
і любяць час ад часу пры нагодзе рагатнүць, але
часьцей усе рагочуюць з іх. Слюды, відаць, набор больш
жорсткі. Аднак у АМАПе ёсьць іншая проблема
– кругавая парука. Прыишоў служыць – службы,
выконвай загады: вобразна кажучы, хочаш быць
свайм, дакажы – на пісталет і застрэль пры нас
ворага, тады залічым цябе ў свае. Як у нямецкай
папіцы было..."

У адной камеры іх аказалася трынаццаць, а на
драўляным узвышэнні пад вакном, якое называлася
“лежаком”, на голых дошках маглі разъмясціцца
ўсяго шасьцёра, ну восьмёра, калі на баку... Спалі
па чарзе – гадзіны па дзіве-тры: болей вылежаць
бяз звычкі было цяжка. Астатні час ня ведалі куды
падзець. Дзяўчата былі ў шоку. Для большасці гэта
быў дэбют, як сказала адна дзяўчына з тэатральна-
мастацкае акадэміі. Суцэльны экстрым. Спачатку
плошча, потым аўтазакі, стаяньяне на марозе тварам
да съцяны, складанье пратаколаў і вось гэтая ка-

мера. Здавалася б, тут ужо можна і супакоіцца. Але – ці ж супакоішся... Як там родныя – мама, тата? Ці ведаюць яны, дзе мы? – раз-пораз гучала ў камеры то ад адной дзяўчыны, то ад другой. Пэўна, сядзяць там на таблетках, абзваніўшы ўсе бальніцы, “хуткія” ды міліцыю. І паведаміць ім – няма ніякой магчымасці. Калі трохі супакойваліся, тут жа распачыналася новае хваляванье: што будзе з працай, з вучобай – звольняць, выключаць?.. А Марыйка яшчэ думала і пра Алеся. Дзе ён? На Акрэсыціна, сярод арыштаваных, яна яго ня бачыла. Ды і як убачыш, калі іх прывезьлі сюды чалавек трыста, прычым яе ў першай машыне, а яго, па ўсім, у апошній. Казалі яшчэ, што частку “каліноўцаў” павезьлі ў Жодзіна. Мо ён там?.. Пра “самае горшае”... яна думаць не хацела...

У камеры холадна, а ў цеснаце здаецца, што яшчэ халадней, чым на плошчы – ледзь не мінусавая тэмпература. Адное вакно, зашклёнае тоўстым, арміраваным шклом, з-за якога нічога не відаць, нават краечку неба, апетага ў вершах вязніяў, толькі можна зразумець: дзень на вуліцы ці ноч, і з яго прэ съюжа, быццам і няма там шкла.

Ну спаць, адпачываць, хоць і месца мала, яшчэ неяк прыладковаліся-перакантаваліся, а як схадзіць у прыбіральню, калі яна амаль адкрытая, толькі цагляная адгародка па пояс збоку, і, здаецца, ніхто не адварочваецца, калі і без таго, здаецца, смурод адтуль такі, што... А яшчэ паперы ня тое, што туалетнай, а ніякой зусім няма. Жах! Пад вечар папрасілі ў міліцыянта, што на калідоры, хоць нейкую газету. А ён: “А зачэм вам? Акцыю устроіць?.. У мяне толькі “Савецкая Беларусія”... Потым яны даведаліся, што азначалі гэтыя слова. Аказваецца, у гэты вечар моладзь каля Камароўкі зладзіла флэш-моб. Сабраліся імкліва з газетай “СБ” у руках. “Чыталі”, трymаючы дагары, а потым скамечылі, выкінулі ў съметнікі і разыйшліся.

Як для тых, хто сядзеў у СІЗА, гэта быў вельмі свое-часовы флэш-моб і вельмі дасыціпны.

З “Дзёньніка” Марыі Б.

“Можаце съмяяцца (гэта я так, да слова...), але хлотцаў у мяне яшчэ не было. Разумею, гэта сёньня “ня модна”, але мне ня сорамна ў тым прызнацца, хоць ведаю, прынамсі, з размоваў, што большасць дзяўчынак з нашага класу страцілі цнатлівасць яшчэ ў школе. І нават ганарыліся тым... Так, да Алеся ў мяне не было нават пацалункаў з хлотцамі ў пад’езьдзе, ня тое што чаго большага... І пасля не было. Мусіць, не з майм характарам (ци выхаваньнем? – дзякую “старамодным” бацькам)... А можа таму, што сябровак сярод дзяўчат, аднакласніц, а потым аднагрупніц, амаль ня мела. Так, бывала, праводзілі час разам. Але каб знаёміца з хлотцамі, ды яшчэ з нейкімі мэтамі... Не, такога не было... Хоць, спадзяюся, ніхто ня скажа, што я непрыгожая. Якраз наадварот. Пэўна, таму мама мая, наглядзеўшыся серыялаў ды розных ток-шоў, хацела, каб стала я мадэльлю і выйшла замуж за багатага замежніка. Дадзення для гэтага ў мяне ёсьць – і фігурка, і рост, і хлотцы заглядаліся на мяне, і чапляліся, бывала, нахабна, навязыліва. Але я іх адшывала. Адзіным сябрам майм быў мой брат. Яму расказвала свае сакрэты, нават дзявочыя. Адно хіба – ніколі не казала яму пра Алеся. І тады, калі была ў Празе, прамаўчала, і пазней. Ня ведаю, ці ўхваліў бы ён мой выбар. І ці ўхвалиць... Але я для сябе ўжо ўсё вырашила.”

Марыйка не курыла, а для дзяўчат, якія падселі на гэту звычку, дзень і нач бяз курива былі найгоршымі выпрабаваньнямі. Адна з іх, якую звалі Святланам, знайшла кімсыці прыхаваныя ў нарах тры цыгарэціны. Інтуіцыя, кажа, дапамагла. Як прагна нюхалі іх дзяўчаты, удыхалі ў сябе пах – як найлепшую парфуму. Але

ж, што такое цыгарэціна без запалак, без запальнічкі. Пагрукалі ў дзьверы, папрасілі ў таго самага дзяжурнага запалкі. Рогат у адказ: “За што, за што вам даць? За палкі? Ха-ха-ха!” Потым: “А-а-а, сыпічкі... Сыпічкі-сінічкі!.. Дык лятаюць, не злавіць...” – і зноў рогат. І ўсё ж запальнічку падаў у вакенца. Тут Марыйка зразумела, што галоўнае выпрабаваньне яе чакае яшчэ наперадзе: дзяўчата запалілі і камера напоўнілася едкім дымам, які стаяў пасярод і не разыходзіўся, нібыта паветра тут зусім ня рухалася. Дзяўчата памахалі рукамі, дым крыху падняўся ўверх, сінім туманом запаланіў усю камеру. Цыгарэты, пэўна, былі самыя танныя, найгоршага гатунку, бо нават курыльшчыкам дым прадраў горла, закашляліся яны: “Харош, тытунёк!” – пажартавалі па-салдацку, а Марыйка ня ведала куды падзеца: сълёзы пайшлі з вачэй, нібыта заплакала яна, дым душыў і не даваў дыхаць... І ня толькі ёй. Дзяўчата зауважылі і прытушылі цыгарэты.

Пра голад яны забыліся, успомнілі толькі позьнім вечарам. Але ў гэты, “дэбютны” – першы, дзень іх так і не пакармілі, відаць, клопатаў у абслугі было і без таго, ды і не гатовы аказаўся ізалятар да такога шчодрага папаўненяня.

З “Дзённіка” Марыі Б.

“У нашай камеры дзьве дзяўчыны з тых, што былі на плошчы, – веруючыя. Ім перадалі Біблію. І я ўпершыню, можа, спакойна і нясьпешна не-шта з яе пачытала. Асабліва ўразіў “Экклезіаст”. Дзяўчата кажуць, напісаны ён Саламонам больш чым тры тысячи гадоў таму. Усё там ёсьць. І пра нас таксама. І вынікае: жыцьцё нашае – мітусыня і толькі: марная марнасць... І ўсё ўжо было. Ды забылася. І тое, што будзе, забудзеца. І няма нічога новага пад гэтым сонцам... Дык што тады – ня трэба нічога рабіць, толькі сядзець склаішы руکі, кажу. Не адказваюць, трэба тварыць дабро і

памятаць, што Бог усё бачыць. I адступнікі будуць жорстка пакараныя...

Але ж, я чула, што па вашаму – усялякая ўлада ад Бога, дык чаму вы тады выйшли на плошчу, чаму не прымаеце яе (яго) такім, якай (які) ёсьць? I як быць з несупраціўленнем элу гвалтам?.. Ды тут мяне падтрималі дзяўчата і перавялі ўсё на жарт: ці ня Бог некалі правёў самыя першыя безальтэрнатыўныя выбары, калі прывёў да Адама Еву і сказаў яму: “Выбірай сабе жонку...”

Аднак жарты жартамі, а я задумалася: можа, і бачыць Бог, можа, і будуць пакараныя адступнікі ды грэшнікі, але я ня буду сядзець склаішы руکі не таму, што за гэта, за бязьдзеянье, мяне будзе чакаць кара Божая. А таму, што сапраўды “няма нічога вечнага” і “усё ўжо было”, а значыць, і гэта пройдзе”, толькі яму трэба дапамагчы праісьці...

А ў Бога пасъля Плошчы і сапраўды працы прыбавіца...

Бо гляджу я на гэтых мілых дзяўчатах, гляджу як значна старэйшая за іх, хоць між намі ўсяго некалькі гадоў розніцы, і думаю: а вы навошта рызыкавали сваім здароўем і вучобай? Вы разумееце супраць чаго вы паўсталі, супраць якой сілы? I сама сабе пярэчу: якраз яны разумеюць, бо ведаюць, што ёсьць свобода і кошт яе, як ведалі тое першыя хрысціяне... А вось ці разумеюць тыя хлопцы з АМАПу ды міліцыі, якія падымалі на іх руку, тыя суддзі і пракуроры, якія пасадзілі іх у вязніцу, што за гэтыя грахі ім давядзеца адказваць?..”

Назаўтра было свята – 25 Сакавіка, Дзень Волі, да якога яны рыхтаваліся і на плошчы. На дэзвюх прасыцінах дзяўчата-мастачкі якраз увечар дваццаць трэцяга сакавіка, перад штурмам, пісалі лозунгі і віншаваныне “каліноўцам”. Усё гэта было стаптана і разбурана... Але пра свята яны памяталі і раніцу

пачалі з віншаваньня ў. Тое, што падалі на съяданак, ежай назваць было немагчыма. Нейкае варыва ў жалезных місках, названае супам, ад якога съмярдзела, як з памыйнай ямы, як з кантэйнера з адыходамі. Прынамсі, так падалося. Мутная вада, у якой плавала нешта кшталту развараных крупоў і валасінкі мяса... Выпілі толькі тое, што называлася гарбатай – паджоўчаная вада, у якой плавалі ці то чайнкі, ці то съмечыце. (“Венік запарылі”, – сказаў хтосьці, горка пасыміхнуўшыся), ды зъелі хлеб – адзінае, што можна было есьці на грэбуючы.

І з нецярпеньнем чакалі вестак адтуль, з гораду, з той самай волі. Першыя навіны, што ля помніка Купалу сабралася тысячаў пяцьдзесят ці больш мітынгоўцаў перадаў нехта з ахоўнікаў пад абед, і яны мігам абляцелі ўсе камеры. Радасць была неймаверная, асабліва ад таго, што народ сабраўся, каб патрабаваць іх вызваленія. Потым новая чутка: мітынгоўцы ідуць да Акрэсцыціна, каб вызвалиць іх... 15-тысячнае шэсцьце! А тут яшчэ радыё. У камеры, пэўна, у мэтах прапаганды і агітацыі, працавала радыёкропка, якую адключыць было немажліва. Песьні, “навіны” – ну і хай сабе балбоча, але тут перадалі выступ міністра ўнутраных справаў Навумава. Словы пра непаслухмяных, адурманеных “адмарозкаў” заглушкилі гучныя выкрыкі “Жыве Беларусь!”, што несыліся з усіх камераў.

А па турэмным “радыё” – праз вентыляцыю перадалі, што ў двары акрэсцыцінскім стаяць бэтээры, шыхтуюцца амапаўцы. Значыць, і сапраўды мітынгоўцы ідуць сюды – нас вызываюць!

Напружанае чаканыне з варыянтамі вызваленія зъяніла новая навіна: да Акрэсцыціна дайсьці не далі, сустрэлі за плошчай Клары Цэткін пад мастамі і разагнайлі, выкарыстоўваючы нават зброю. Кажуць, ёсьць загінулыя... Казулін арыштаваны.

Праз нейкі час у і без таго перапоўненых камеры

пачалі паступаць новыя арыштаваныя – з таго самага шэсцьця...

З “Дзёньніка” Марыі Б.

“На 31 сакавіка была прызначаная інаўгурацыя ўсенароднаабранага”. Але яе перанесълі. Чаму? Кажуць, “уноўабраны” ня ў стане быў адыйсьці ад шоку, атрыманага ад намётавага гарадка, ад мітынгу 25 сакавіка і ад сапраўдных лічбаў – вынікаў галававаныня, якія яму даклалі. Не чакаў ён такога ад свайго народу, дзеля якога “так шмат зрабіў і робіць”... Больш за тыдзень не было яго на тэлеэкранах – паказалі толькі аднойчы, калі ў народзе пайшло хваляваныне: дзе ён, трывумфатар? Паказалі, але дасвядчаныя адразу ўбачылі, што гэта архіўныя кадры. І панаўзылі чуткі, што ён ад стрэсу захварэў, што ня можа выйсці з трансу... Ня дзіва. І я пакрыўдзілася б: столькі робіш для гэтага народу, начэй ня сьпіш, а ён, няўдзячны...”

У чаканыні суда – а як жа без яго: дэмакратыя, блін! – прайшоў наступны дзень, а 27 зранку іх выгналі з камеры, якую яны пасыпелі ўжо ласкова назваць “хатай”, потым, аказалася, зусім, як сапраўдныя “зэчкі”. Ізноў гвалт і крык, іначай, пэўна, гэтыя малойцы ня могуць: “Тварам да съяны! Руки за галаву! Не перагаворвацца!” А потым – аўтобус. Калі выязджалі з Акрэсыціна, пабачылі, колькі там сабралася людзей – родных, блізкіх, сяброў – сотні... Іх сустракалі крыкамі “Сва-бо-ду! Сва-бо-ду！”, ад якіх сылёзы наварочваліся на вочы. Потым кароткая дарога – хвілінаў дзесяць – да Маскоўскага суда, у двор. Затым доўгае чаканыне ў “стакане” метр на два, куды запіхнулі іх чатырох. Прысесьці няма як – цэментаваны парожак ёсьць, але на ім толькі застудзішся. Пяць гадзінаў, пяць невыносных гадзінаў чакала Марыйка свайго выкліку на суд у гэтым “стакане”. Ногі сталі драўлянымі... Спачатку былі

яшчэ нейкія думкі, хваляваньне і нібыта страх перад невядомым, а потым засталося толькі адно – ня думка, а пачуцьцё: хутчэй бы...

Нарэшце, яе выклікалі. Павялі па калідорах, у якіх сядзелі, стаялі, хадзілі нейкія заклапочаныя людзі, у залу суда.

Суд быў кароткім. Пра неабходнасць выклікаць адваката нават і не спыталі, а яна ня ведала, што можа патрабаваць. Судзьдзя, жанчына амаль сярэдніх гадоў, спытала: “На плошчади была?” “Была?” “Раскаиваешся?” “У чым?..” “Лозунги, как тут написано свідзетелями в протоколе, выкрикивалася?” “Як і ўсе...” “Десять суток ареста...” – яна нават не назвала артыкул, па якім асудзіла Марыйку. Марыйка зірнула на яе стомленыя очы: судзьдзя таксама была загнаная гэтым канвеерам ажно да абыякавасці да таго, што адбываецца, і ня стала ўдакладняць: дзесяць дык дзесяць.

Потым выявілася, што, з некаторымі падрабязнасцямі, так было ва ўсіх асуджаных. Калі былі адвакаты, то толькі фармальна, бо было заданьне зьверху – прысуд усім аднолькавы: калі прызнаваў віну арыштаваны – ад пяці да восьмі сутак, калі не прызнаваў – ад дзесяці да пятнаццаці.

На калідоры, пакуль міліцыянт зачыняў дзвіверы, да Марыйкі кінулася дзяўчына: “Я праваабаронца, з “Вясны”, хто вы, адкуль, што перадаць родным? Скажыце нумар – патэлефаную ім”. Потым: “Колькі сутак? За плошчу?” – Марыйка пасьпела кіёнуть галавой і паказаць пальцы рук: “дзесяць...”, бо міліцыянт грубавата штурхануў яе ў плечы і павёў назад у “стакан”. І яшчэ некалькі гадзінаў у цеснаце...

Большасць дзяўчат і жанчын пасьля судоў павезлы ў Жодзіна і ў ізялятар на Стараабарысаўскі тракт. А Марыйка вярнулася зноў на Акрэсыціна. У іншую камеру, да іншых дзяўчат. Як аказалася потым – ёй пашанцавала, бо ўмовы ўтрыманья вязняў на

Старабарысаўскім тракце былі яшчэ больш жахлівыя, хаця здавалася – куды ўжо горш...

З “Дзёньніка” Марыі Б.

“Колькі ўсё ж файнных дзяйчатак сюды патрапіла. Столькі цудоўных сяброў я, відаць, не знайшла б і за ўсё сваё жыцьцё. Ёсьць, канечне, і выпадковыя вязыні. Дзьвюх дзяйчатак-студэнтак узялі каля ГУМа – яны прыйшли туды нешта купіць, але ў сумках у іх была ежа – бутэрброды. Іх арыштавалі на прытынку, і яны не змаглі нічога даказаць. Але большасць – съядома былі на плошчы, і большасць – беларускамоўныя. Таму мовай нашай “хаты” адразу стала беларуская. У асноўным тут студэнткі, але ёсьць і выкладчыкі. Дзьве старэйшыя жанчыны працуяць: адна ў музеі, другая ў незалежнай газеце. Апроч яе ўсе з працаі сваёй, як і мы з вучобай, ужо “разъвіталіся”. Хоць цепліца ўсё ж надзея, што вялікіх рэпрэсій сутраць нас ня будзе...

Так, пашанцавала мне з дзяйчатамі ў камеры. Здавалася б, цесная прастора, задуха і холад, месцай усім не хапае, курцы і не курцы – столькі прычынаў для канфліктаў, для скандалаў... Але нам удалося ня толькі парадзіць, але і правесці гэты час вымушанага знаходжанья разам з максімальнай карысцю для сябе. Ды так, што я не адмовілася б з гэтymі дзяйчатамі пабыць разам яшчэ некалькі дзён. Якія файнныя яны суразмоўцы, колькі цікавага ведаюць... Як прыемна нават спрачацца з імі. Не, такое, відаць, ніколі не паўторыцца... И ніколі не забудзецца.

Адно кепска: знаходжаньне ў халоднай камеры пачало ўжо адбівацца на нас. Усе мы кашлем – падобна гэта ня проста на прастуду, а на бранхіт – хранічны бранхіт... Ня дзіва, што сухоты, кажуць, самая распаўсюджаная хвароба сярод беларускіх эзакуў. Мы пабылі тут некалькі дзён, дзякую Богу, без хворых ад пачатку, без

інфіцыянных, і тое ўжо кірхаем... Лечымся самі, перададзенымі лекамі. У тутэйшай медыцыны нічога не дапросішся... Можа, варта было б і больш адказна ставіцца да свайго здароўя, але ўсіх нас цешыць адная думка: хутка мы адсюль выйдзем, тады і будзем лячыцца..."

Цяпер іх у камеры было дванаццаць на восем "койкамесцаў" на ўзвышэнні-нарах, якія тэатралка назвала "спэнай". Такая ж самая прыбіральня без дзъярэй, насупраць ложкаў, адгароджаная ад стала цаглянай паўсъцяною. Толькі дзівye дзяўчыны з Маладога Фронту і адна з "Зубра" ўжо мелі затрыманні. Але і ў іх досьведу сядзеньня ў камерах не было, бо іх арыштоўвалі на ноч, а ранкам з пастарунку адпускалі. Сярод дзяўчат было некалькі веруючых – і сур'ёзна. Дарэчы, якраз маладых вернікаў на плошчы было нямала, і амаль усе беларускамоўныя і патрыятычна настроеные – гэта Марыйка яшчэ там заўважыла.

Калі пасьля судоў усталявалася нейкая пэўнасць – дваім далі па пяць сутак, чацьвёра з якіх яны ўжо адсядзелі ды рыхтаваліся выходзіць на волю, сямі па дзесяць і тром па пятнаццаць – трэба было неяк наладжваць сваё жыцьцё, быт, так бы мовіць. Як ні дзіўна, гэта далося найлягчэй.

Старэйшыя склалі распарадак дзяжурстваў, жартам разъмеркавалі абавязкі: журналістка – адказная за інфармаванасць "хаты", тэатралка – за "мастакую самадзейнасць", менавіта яна лепш за ўсіх сипяvala, асабліва энэрэмаўскі "Паветраны шар", адна з дзяўчын стала адказнай за фізпадрыхтоўку, другая за харчаванье... Марыйцы дасталася "функция кантролю за выкананьнем" усяго ўсімі, і галоўнае – распарадку, а гэта значыць найперш – графіку дзяжурстваў па камеры. Потым жартам яны сталі сябе называць міністрамі "хаты": інфармацыі, эканомікі, культуры, спорту...

Вечарам, калі “запрацавала” турэмнае радыё, Марыйка з радасыцю даведалася, што Алесь таксама тут, на Акрэсціна, і яму таксама далі дзесяць сутак. Значыць, выйдзем разам – шчасльва падумала Марыйка.

З “Дзёньніка” Марый Б.

“Ён так блізка... Чаму я так шмат думаю пра яго? Я заіважыла: ён моцна зъмяніўся. Стай больш жорсткім да сябе... З размовы нашай вынікала, што за той час, як мы ня бачыліся, ён шмат перажыў, перадумаў. Стай займацца самаадукацыяй, вярнуўся ва ўніверсітэт (цяпер, мусіць, зноў – бывай, вучоба...). Я ня ведаю, як складуцца нашыя адносіны далей. Але я хацела б быць побач з ім. Толькі выбіраць, напэўна, будзе ён...

Што гэта я так? За сваёй каханыне трэба змагацца. А я ўжо здалася... Ці, можа, гэта ўпэўненасць у тым, што ён ужо мой? Упэўненасць паслы тых дзён на плошчы, упэўненасць ад таго, як ён абрадаваўся, убачыўшы мяне, упэўненасць ад таго, што ён, казаў, шукаў мяне і думаў пра мяне...

Згадваю, як нас арыштоўвалі на плошчы. І не могу не сказаць: многія з наших хлопцай, можа, упершыню паводзілі сябе гэтак мужна і абаранялі не саміх сябе, а дзяўчат, жанчын. Рызыкавалі сваім здароўем. І ён, Алесь, таксама... Тут адна дзяўчына казала, што яе сяброўку маці вытравіла на плошчу са словамі: “Ідзі на плошчу, каб там сабе нармальна глядзіць”. І сапраўды, самыя лепшыя беларускія хлопцы былі ў тых дні на плошчы. І сярод іх – мой, так, мой Алесь...”

Кармілі кепска. І два разы на суткі: раніцай і ўвечары – хоць па законе трэба трываліць. Як мінімум: съняданак, абед, вячэра. Казалі, што кухары не спраўляюцца, бо дужа шмат арыштаваных. Новых кухараў браць – навошта: вы тут госьці, праз дзесяць дзён ізалятар зноў увойдзе ў сваё звычайнэ жыццё... З таго, што давалі,

без сумненяня есыці можна было толькі хлеб. А давалі яго чацьварцінку дзевяцісотграмовай буханкі на суткі і 75 грамаў батона раніцай. Мякіш хлеба ішоў і на выраб розных патрэбных рэчаў – шашак, шахматаў, папяльнічак... Абрыдла тушаная квашаная капуста, якую тут называлі “бігас” – смурод, які ў рот браць нельга было. Толькі адзін раз далі прыстойны гарохавы суп. Усё астатніе есыці было немажліва і яны фактычна галадалі, пакуль не пайшлі перадачы з волі.

Калі прыйшла першая перадача, дзяўчынка, якая яе атрымала, заплакала... А потым іх “хату” закідалі харчамі і рознымі патрэбнымі і непатрэбнымі ў турме рэчамі. І ня толькі родныя і сябры, але і незнамыя – праваабаронцы.

Адно турбавала: з перадач зынікалі кнігі. Дзейнічала своасаблівая цэнзура ці міліцыянты праста саме цікаве забіралі сабе? Пэўна, і першае, і другое. Але часыцей другое, бо як тады расцяніць тое, што праходзілі “крамольныя” беларускамоўныя гістарычныя кнігі Караткевіча ці Арлова, а зынікалі – “ізыналіся” – кнігі Даўлатава ці Стывена Кінга? З газетаў прыходзілі ўсе. Нават “Наша Ніва” з артыкуламі пра плошчу і выбары, з успамінамі “каліноўцаў”, а слова гэтае ўсё часыцей пачало ўжывацца адносна жыхароў намётавага мястэчка, і нават паведамленнямі ад тых, хто сядзеў у турмах...

Так, жыцьцё паступова наладжалася, неафіты вучыліся вязынеўскім “прамудрасцям”. Навучыліся весыці перагаворы праз вентыляцыю. Адзін раз Марыйцы ўдалося нават паразмаўляць з Алесем, які быў у недалёкай камеры. Але яны абмежаваліся толькі кароткімі фразамі, кшталту: “Як ты?” “Трымайся!”, “Убачымся па выхадзе...”, бо было няёмка казаць, хоць і варта дзеля падтрымкі – тут так бы гэта зразумелі – саме простае: “Я цябе кахаю...”, бо слухала гэтыя перамовы адразу некалькі камераў, поўных незнамых людзей. І ня толькі незнамых. Марыйка даведалася,

што сярод затрыманых шмат тых, каго яна ведала з радыё, газетаў, вулічных акцыяў, шмат знакамітасцяў, якімі магла б ганарыцца любая краіна: Мазынскі, Дањка, Лябедзька, Янукевіч, Шэін... Рэжысёр, выдавец “Нашай Нівы”, палітыкі...

З “Дзённіка” Марыі Б.

“Колькі вяровачы ні віцца... Да пары жбан ваду носіць... Мы з братам ведалі гэтую прымаўкі, бо быў час, калі захапляліся імі і самі шукалі варыянты-эквіваленты перакладаў вядомых выслойяў з расейскай мовы на беларускую. Так, урэшце рэшт, праз некалькі гадоў “захаплення” “графіці” нас злавілі міліцыянты, калі брат пісаў на школе “Жыве Беларусь!”. Я ўцякла, але і мяне вылічылі і назаўтра выклікалі ў пастарунак. А вылічылі як? Не паверыце. Узялі запісы перамоваў брата па мабільным тэлефоне. І са мной у той вечар. Дзіва дзіўнае, падумала я, якая ім справа да размоваў нейкіх дзяцей... Але ж бач ты: адсочвалі, запісвалі. Вось і ня вер у татальны кантроль, у дыктатуру... Вось і падумай “іначай”, а лепш скажы па тэлефоне “крамолу” пра “үсенароднаабранага” ці ягоных набліжаных – адразу патрапіш пад “карандаш”.

Мяне тады адпусцілі. Пашкадавалі, мусіць. А мо не хацелі разгaloшваць на судзе, адкуль у іх звесткі пра маю “дзейнасць”. Ці проста думалі пазней узяць на “кручок”. А брату, за сапсананыя съцены, съвяціла да двух гадоў зняволеня і буйны штраф. І ён рвануў у Чэхію...”

Гутарак было шмат – што яшчэ рабіць у замкнутай прасторы... Але толькі аднойчы ў іх у камеры ўзынікла спрэчка – калі загаварылі пра кахранье і, зразумела, у гэтай сувязі – пра мужчынаў. Яна і запомнілася Марыйцы найболыш.

Алена, выкладчыца універсітэту, як старэйшая і ўжо разьведзеная, сказала катэгарычна:

“Ня веру я мужчынам, для іх здрадзіць, схлусіць – як шклянку вады выпіць...”, – мела на ўвазе яна, пэўна, свайго былога мужа, а ў прыклад прывяла чамусыці іншага мужчыну, які пераехаў у Менск і завёў сабе каханку, дзяцей, а сваю жонку пакінуў у вёсцы, дзе да таго працаўаў. Пры гэтым кожная ў камеры падумала найперш адразу пра свайго каханага ці знаёмага... Маладзенькія дзяўчаты прамаўчалі, а Тацяна, яшчэ адна маці-адзіночка, якая сама выхоўвае сына, раптам не пагадзілася з ёю:

“Ай, не люблю я такія размовы... У гэтым сэньсце – здрады і хлусні – няма падзелу на мужчынаў і жанчын. Усе “добрая” – усе аднолькавыя... Я больш скажу: усё адмоўнае, што ёсьць у мужчынах, ад нас, ад жанчын... Ну-ну, не нярвуйцеся, тлумачу: што я магу даць свайму Андрэйку, каго можа выхаваць маці-адзіночка?.. Сыну трынаццаць, яму трэба бацька, моцная рука. Прыклад трэба. А што можам даць мы? А ў школах хто працуе – адны жанчыны... Вось і вырастаюць з нашых хлопчыкаў найчасцей інфантыльныя ныцкі ды размазыні... Мяккія і трусылівія і разам з тым да жанчын жорсткія... Бо маці, саступаючы ім, іхнім капрызам, самі вучаць іх гэтаму. І мужчынам яны пачынаюць рабіцца, толькі патрапіўшы ў мужчынскі калектыў – у армію напрыклад, ці праз гады...”

У гэтым нешта ёсьць, падумала Марыйка, згадаўшы, што і Алеся выхоўвала адна маці. Цікавае меркаваньне, цікавае... А Алена запярэчыла:

“Ну дык таму і выхоўваем дзяцей адны, што ім, мужчынам, так лёгка, бяз сораму і думак пра мараль, пра будучыню дзяцей, кінуць нас... А то цяпер яшчэ прыйшла мода з Захаду на грамадзянскія шлюбы – увогуле для мужчынаў лафа, ці не яны гэта прыдумалі: паматросіў і канцы ў ваду – да іншай пайшоў: бач, не сыйшліся харктарамі... Так што рыхтуйцеся дзяўчаткі...” – зъвярнулася да маладзейшых.

“А як жа каханьне? – саромеючыся прашаптала Маша, – яго што – зусім няма цяпер?”

“Забудзься... Кніжак начыталася. Вось і я такой некалі была. А ён... ды што тут казаць...” – махнула рукой Алена.

“Ну, ня трэба ўсіх на адзін капыл раўняць. Калі б толькі так было, то род чалавечы даўно ўжо б зьвёўся... Паглядзі, колькі файнных хлопцаў на плошчы было – мужчыны. Мужчыны з вялікай літары ўсе...”

Калі дагэтуль Марыйка сумнявалася, чый бок узяць, то тут пераканалася: Тацяна мае рацыю... А можа, ёй праста хацелася так думаць, падманваць сябе, пакуль яе не падмануць...

Увогуле ж, у камеры было весела. І Марыйка з задавальненінем назірала, як разгадваюць крыжаванкі Маша і Даша, што пасябравалі тут, як гуляюць у шахматы, зробленыя з хлебнага мякішу, Алена са Сьветай. І ўсіміхалася, гледзячы, як Алена махлюе, прычым так, каб бачылі гэта ўсе, апрач Сьветы – іначай, што за інтарэс махляваць. І съмяялася, калі Сьвета ў чарговы раз абуралася: “Зноў прайграю... Блін, а дзе ж мой конь? Ён жа тут вось стаяў”. “Ты яго зяўнула”, – адказвала Алена.

З “Дзённіка” Марыі Б.

“З дзяцінства не люблю няшчырасць і хлускіню. І яшчэ – несправядлівасць. Брат, як старэйши, часам, падманіваў мяне – па-доброму, ня злосна. Але як я абуралася, калі ягоная хлускіня выяўлялася... І ў школе мне цяжка вучыцца было з-за такога характару, і ва ўніверсітэце... А мама кажа ўвогуле: як ты жыць далей будзеш, дурніца? Зразумей і зъмірыся. Хітрапый будзь... А я не магу. І, між іншым, рыса гэтая ў мяне якраз ад мамы. Тая ўсё справядлівасці хацела дабіцца. Пры камуністах гэта было не лягчай, чым сёньня. Можа, ад яе, ад мамы, у мяне і нелюбоў да ўсяго

пракамуністычнага, што пестуеца ў нашай краіне цяпер, пачынаючы ад чырвона-зялёнага сцяга і герба з каласкамі, да помнікаў Леніну, Дзяржынскаму, па раскіданых па гарадах, да назваў вуліцаў... Мама мая з Заходніяй Беларусі, яна стала, калі яшчэ съvezжымі былі размовы ў сям'і пра ненавісную калектывізацыю і раскулачваньне, што прыйшли з “другімі Саветамі”. Словы “хто быў нічым, той стаў усім” з пралетарскага гімну, які так любілі съпяваць на розных мерапрыемствах, выклікалі ў яе асаблівую няträgtыязь...

Мама, я так шмат узяла ў цябе. Таму і не зьдзіўляйся, што я цяпер тут, на Акрэсыціна...”.

Раніцай, у шэсьць гадзінаў, іх будзіў гімн, знаёмы з савецкіх часоў: “Мы беларусы, з братняю Русью...” Хочаш-няхочаш, а слова гэтая самі ўсплывалі ў памяці і “напяваліся”... Гімн гэты і да таго ня дужа любіла Марыйка, а тут абрыйд ён, як горкая рэдзька. Не заўважыць яго, пераспаць, было немагчыма: ад першых гукаў усе варочаліся на нарах, бурчэлі пракляцьці, а потым драмалі пад навіны да праверкі, на якой трэба было дзяжурнаму адказаць, колькі чалавек у камеры і назвацца пайменна.

Пасыль съняданку пачыналі размовы. Пра ўсё, без абмежаваньняў. Але самыя цікавыя для Марыйкі, безумоўна, былі пра гісторыю Беларусі – даўнюю і нядайную. Яна не лічыла, што зусім нічога ня ведала, але тут пераканалася, што шмат пра што варта было б і “паштарыць”. Да таго ж, аказалася, што васямнаццацігадовыя дзяўчаткі абсалютна нічога ня ведаюць пра падзеі навейшай беларускай гісторыі. Пра 1991 год, пра 1994, 1995 і 1996-ы. Для іх гэта былі абсолютна цёмныя даты. А калі выкладчыца ўніверсітэту згадала пра Прагу 1968 году і пароўнала, хай і не зусім карэктна, ня самі пражскія падзеі, а тых, хто выйшаў у Москве пратэставаць супраць уводу

савецкіх войскаў у Чэхаславакію, з “каліноўцамі”, тут ужо і Марыйка сказала: “Стоп: вось з гэтага моманту – падрабязыней”...

І пачалося ў камеры тое, для чаго і патрэбныя турмы маладым “рэвалюцыянерам” – адукцыя і самаадукацыя. Зноў жа са згадкай пра досьвед бальшавікоў і Леніна – куды ўжо дзенешся ад гэтага... Таму і стаў хохмай нумар адзін у камеры анекдот, вычитаны ў нейкай газетцы: “Ленін павінен застацца ў Маўзалеі як напамін рэктарам, што нельга студэнтаў выключаць з універсітэтаў за палітыку”.

Адзінай “дзяржаўнай” мовай у іхняй “хаце”-краіне – усталівалася беларуская. Нават тыя, хто дагэтуль ніколі слова ня вымавіў на роднай мове, саромеўся ці ня мог пераадолець бар’ер, пачалі, хай і з добрым адсоткам “трасянкі”. Большасць “на мове” – яшчэ на плошчы загаварылі.

Што было для душы ў іх камеры? Сыпевы. І, вядома, “Магутны Божа” гучаў штовечар перад сном. Як гімн тімнаў. Спачатку съпявала толькі іхняя камера, а потым сталі падхопліваць і іншыя. Чыталі перададзеныя кнігі, аднак пад цымняным святлом вочы хутка пачыналі сълязіцца, хоць і чыталі па чарзе. Тады сталі пераказваць прачытанае раней...

... Так ішлі дні за днямі. І вось ужо заўтра, так, заўтра – на волю. Іх выпускіцца, вядома ж, ноччу, у тры гадзіны. Фармальна выканано закон: акурат у тры гадзіны ночы споўніцца роўна дзесяць сутак з часу арышту. Так, толькі фармальна... Бо прычына начных вызваленняў была простай: ноччу будзе меншы разгалас і ня так шмат людзей прыйдзе сустракаць вязняў. А Марыйка ведала, што “каліноўцаў” з кветкамі і шампанскім па выхадзе сустракаюць дзясяткі людзей. Але, што ёй тыя дзясяткі, галоўнае – яна, нарэшце, убачыць Алеся, якога таксама павінны выпускіцца ў гэты ж час. І маму. Яна мо ўпершыню ў жыцці засумавала па маме...

З “Дзённіка” Марыі Б.

Адсюль зусім па-іншаму бачыцца жыцьцё на волі. *Бо тут ёсьць час проста спыніца, агледзеца і падумаць: а як я жыла? Ці разумна траціла свой жыцьцёвы час, якога, калі падумаць, то і зусім няшмат дадзена чалавеку. Ага, зной савецкае згадваеца: “жыць дается человеку один раз, и прожить её нужно так, чтобы не было мучительно больно за бесцельно прожитые годы...”* Во ўблі ў мазг! Нават мне, якая толькі актывісткам і пасьпела пабыць. Зрэшты, калі адкінуць ідэалогію, што чаплялі на гэтых радкі, то вельмі правільнае выслоўе. У нечым нават хрысьціянскае. Розыніца толькі ў мэтах, сродках і сэнсе, які ўкладваўся ў гэтых словы. *Бо з гэтым дэвізам на вуснах “карчагінцы” разбураі і храмы...*

Большасць, думаю, тут упершыню задумалася: *а што далей? Ну вось, пасядзелі мы на плошчы, пазмагаліся з ветракамі і што? Што апроч не-прыемнасцяй у перспектыве гэта нам дало? И як вяртавіца цяпер у тое самае жыцьцё, ісьці на працу, на вучобу, як ні ў чым не бывала... Сустракацца вачыма з тымі, хто ўвесь гэтых час, можа, і асуджаў нас, а наслушаўшыся баек пра “штырыцы”, порначасопісы”, можа, і ўзыненавідзеў... Ці наадварот, усяляк падтрымліваў і радаваўся, але быў расчараўаны тым, як нягегла і няўсямна гэта ўсё скончылася...*

Што казаць пра тых, хто застаўся ў сваіх кватэрах. Гэта іх справа. А вось мы адсюль выйдзем зусім іншымі людзьмі. Страх за сябе, за сваю будучыню мы пакінулі там, на плошчы. Нас было мала – тых, хто съядома ішоў на барацьбу з рэжымам, цяпер стане нашмат больш. И мы пераможам. Мы, вядома, пераможам урэшце рэшт. Мэта ў нас адная: незалежная багатая еўрапейская Беларусь. *І ніхто ня выступіць супраць гэтай мэты, нават тыя мянуты і гэбэшнікі, якія хапалі нас на плошчы, якія трымалі нас у турмах. Ім таксама*

абрыд гэты лад, гэтая невядомасьць і залежнасьць не ад логікі, а ад капрызаў аднаго чалавека. І яны максама жадаюць пераменаў. Але яны баяца нас. Дарэмна. І трэба, каб яны паверылі, што дарэмна. І сталі поплеч... І ня толькі яны, а тысячы тысячаў, што сумняваюцца ў сваіх сілах і мажлівасцях, што трапілі ў палон запалохвання і страху. Няма ў нас свайго Яна Паўла II, які сказаў бы: "Ня бойцеся!" і яму паверылі б. Але думку гэтую, гэты дэвіз трэба данесцьці да ўсіх. А яшчэ думку пра тое, што мы павінны і можам жыць іначай – бяз страху і заможна: бяз страху за сябе, сваіх блізкіх, свой дом, сваю працу, свой бізнес, сваю Радзіму... І тады мы пераможам... Клянуся, не пашкадую сілай дзеля перамогі і пранісу гэтых ідэі праз усё маё астатніяе жыцьцё. І, думаю, Алесь будзе побач са мною. А можа, і паперадзе мяне... Жыве Беларусь!".

Як хутка тое, што было з намі, робіцца гісторыяй... Дзевяць дзён таму была Плошча, і вось яна ўжо ў мінулым. І згадвацца будзе, з гадамі, у кнігах, у падручніках. Дзе адным радком, а дзе шырока... Ни адна "элегантная" перамога не застанецца ў гісторыі, а Плошча – застанецца. І хлопцы, і дзяўчата на шыя застануцца... Бо ўсе яны, усе дзяўчата з гэтай камеры: і Таня, і Маша, і Святлана, і Алена, і Да-ша... і ўсе-ўсе, хто ў тыя дні і ночы быў на плошчы, паводле ўсіх канонаў – героі. Так, Героі! Бо змаглі пераадолець страх, паўсталі супраць абыякавасці і несправядлівасці, супраць хлусыні і падману, нарэшце, супраць дзяржаўнае машыны... І ўсёроўна, што гэта за машына і хто ёю кіруе, важны сам факт паўстання на хай і бесъперспектывную барацьбу... Пайсыці насуперак плыні, рызыкуючы сваім здароўем і кар'ерай, стаяць за справядлівасць і законнасць, здольны ня кожны, а толькі самыя моцныя духам... І нашчадкі зразумеюць подзвіг тых, хто выйшаў на Плошчу, і годна ацэняць яго...

Марыйка мройліва ўсьміхнулася, згадваючы блізкае мінулае, але і сон паступова браў сваё... Яна і не заўважыла, як зноў апынулася на менскай вуліцы. Было лета. Ясны сонечны дзень – прыгожы і съпеўны. Яна стаяла на ходніку, які сам рухаўся ўздоўж праспекту – праспекту Незалежнасці, пазнала яна. “Вуліца Янкі Купалы”, – сказаў ці аб’явіў нехта побач. Марыйка азірнулася – гэта робат-гід стаяў з краю платформы і, як прыпынкі, называў мясыціны, уздоўж якіх цёк ходнік. Так, гэта вуліца Янкі Купалы, вунь і сквер з помнікам песьняру, адна з любімейшых яе мясыцінаў на беразе Свіслачы, далей там, нябачны за дрэвамі, дом-музей Янкі Купалы, яшчэ далей – Оперны тэатр і помнік Багдановічу... “Пляц Кастуся Каліноўскага” – паведаміў робат-гід. Так, яны праплывалі паўз туую самую плошчу... “Бабуля, а каму гэта помнік такі прыгожы стаіць?” – спыталаўся дзіцячы галасок. Ці не ў яе, Марыйкі, спытаўся? “Гэта помнік барацьбітам за Незалежнасць Беларусі”, – адказаў робат. Марыйка зрабіла крок і сышла з ходніку, які павёз людзей на сабе далей. Глыбока ўдыхнула пах кветак, якія расьлі па ўсёй плошчы, як на лузе, і па зялёной траве-мураве накіравалася да прыгажэннага помніка пасярод...

“Та-а-а-а-а”, – раптам гучна ўдарыў у вушы першы акорд знаёмага гімну. І праз паўзу – далей: “Мы бе-ла-ру-сы, мір-ныя лю-дзі...” Як, адкуль, на гэтай цудоўнай плошчы той стары гімн?.. Чаму? Навошта?.. Марыйка варухнулася ў неразуменіні, і ледзь не сасылізнуўшы з нараў, прачнулася. Па радыё, як звычайна ў камеры ў гэты час (і, зразумела ж, па ўсёй краіне!), граві гімн. Маўляў, уставайце, беларусы, маскалі ўжо цэлую гадзіну ня съпяць... Шэсць гадзінаў раніцы: пад’ём!..

...Да выхаду Марыйкі на волю, да сустрэчы з Алем – заставалася яшчэ дваццаць гадзінаў...

Літаратурна-мастакае выданьне

Барыс Пятровіч

Плошча.

Гісторыя аднаго каханьня.

*Рэдактар – Алесь Бяляцкі
Карэктар – Анатоль Вершнік
Вёрстка – Людміла Фомчанка*

Здадзена ў набор 20.01.2010 г. Падпісаны да друку 8.02.2010 г.
Фармат 84x108 1/32. Папера афсетная. Друк афсетны.

Аб'ём — 8,2 ул.-выд. арк. Наклад 299 асобнікаў.

Заказ № 111.

Надрукавана з дыяпазітываў заказчыка ў друкарні
UAB "Logotipas", Utenos g. 41A, LT-08217, Vilnius
El.p.: info@logotipas.lt www.logotipas.lt